מחשבת ישראל · אחרונים

דרוש חדושי הלבנה

רבי יום טוב ליפמן הלר הלוי

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

דרוש חדושי הלבנה

רבי יום טוב ליפמן הלר הלוי

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/דרוש-חדושי-הלבנה/
הקובץ נוצר ב־21 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

המקורות 5
הקדמה 7
חלק א 9
פרק א 9
פרק ב 12
פרק ג 14
פרק ד 14
חלק ב 15
פרק א 15
פרק ב 17
חלק ג 18
פרק א 18
פרק ב 20
פרק ג 20
חלק ד 22
פרק א 22
פרק ב 34
פרק ג 36
פרק ד 37
פרק ה 39
חלק ה 41
פרק א 41
פרק ב 43
פרק ג 46
פרק ד 48
פרק ה 49
פרק ו 50
פרק ז 54
פרק ח 55
פרק ט 56
חלק ו 58

פרק א 58
חלק ז 64
פרק א 64

המקורות

בראשית א' (יד)

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים, יְהִי מְאֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם, לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלָּיְלָה. וְהָיוּ לְאֹתֹת וּלְמוֹעֲדִים, וּלְיָמִים וְשָׁנִים: (טו) וְהָיוּ לִמְאוֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם, לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ. וַיְהִי כֵן: (טז) וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים. אֶת הַמָּאוֹר הַגָּדֹל לְמֶמְשֶׁלֶת הַיּוֹם, וְאֶת הַמָּאוֹר הַקָּטֹן לְמֶמְשֶׁלֶת הַלָּיְלָה, וְאֵת הַכּוֹכָבִים: (יז) וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בִּרְקִיעַ הַשָּׁמָיִם. לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ: (יח) וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלָּיְלָה, וּלְהַבְדִּיל בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ. וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי טוֹב: (יט) וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר, יוֹם רְבִיעִי:

א) (בראשית רבה פרשה ו אות ג)

רַבִּי יוּדָן בְּשֵׁם רַבִּי תַּנְחוּם בֶּן רַבִּי חִיָּא וְרַבִּי פִּנְחָס בְּשֵׁם רַבִּי סִימוֹן אָמַר: מַאַחַר שֶׁהוּא קוֹרֵא אוֹתָם "גְּדוֹלִים", הוּא חוֹזֵר וּפוֹגֵם אוֹתָם[1], "אֶת הַמָּאוֹר הַגָּדוֹל לְמֶמְשֶׁלֶת הַיּוֹם וְאֶת הַמָּאוֹר הַקָּטֹן לְמֶמְשֶׁלֶת הַלָּיְלָה"- אֶתְמְהָא! אֶלָּא עַל יְדֵי שֶׁנִּכְנַס בִּתְחוּמוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ[2]. אָמַר רַבִּי פִּנְחָס: בְּכָל הַקָּרְבָּנוֹת כְּתִיב "שְׂעִיר עִזִּים אֶחָד חַטָּאת לַה'". אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: הָבִיאוּ כַפָּרָה עָלַי שֶׁמִּעַטְתִּי אֶת הַיָּרֵחַ, שֶׁאֲנִי הוּא שֶׁגָּרַמְתִּי לוֹ לְהִכָּנֵס בִּתְחוּמוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ. וּמָה אִם זֶה שֶׁנִּכְנַס בִּרְשׁוּת, כָּךְ פָּנְמוֹ הַכָּתוּב, הַנִּכְנָס שֶׁלֹּא בִרְשׁוּת, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה:

ב) (זוהר חדש שיר השירים ע ע"ד.)[3]

כְּתִיב "וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת שְׁנֵי הַמְּאוֹרוֹת הַגְּדוֹלִים וְכוּ'". בְּקַדְמֵיתָא תְּרִין נְהוֹרִין הָווּ, דְּבוּקִים כַּחֲדָא, וַהֲווֹ בְּשִׁקוּלָא חֲדָא לְאִתְקְרֵי תַּרְוַיְהוּ "גְּדוֹלִים", כְּמָה דְאוּקִימְנָא, לָאו דַּהֲוֹות סִיהֲרָא בְּקַדְמֵיתָא רַב וְעִלָּאָה, אֶלָּא דִּבְכָל זִמְנָא דְּסִיהֲרָא קַיְמַת בְּשִׁמְשָׁא בְּרָזָא חָדָא, בְּגִינֵי כָךְ אִיהִי אִתְקְרֵיָא בַּהֲדֵיהּ "גְּדוֹלִים", זְנָבָא דְאַרְיֵה אַרְיֵה אִיהוּ וְאַרְיֵה אִתְקְרֵי. אָמְרָה סִיהֲרָא קָמֵי קֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא: אֶפְשָׁר לְמַלְכָּא חַד לְאִשְׁתַּמְשָׁא בְּתַרִין כִּתְרִין כַּחֲדָא? אֶלָּא דָּא בִּלְחוֹדוֹי וְדָא בִּלְחוֹדוֹי. אָמַר לָהּ, חֲמִינָא בָךְ דִּרְעוּתָא דִּילָךְ לְמֶהֱוֵי רֵישָׁא לְשׁוּעָלִים. זִיל וְאַזְעֵיר גַּרְמָךְ, דְּהָא אַף עַל גַּב דְּתֶהֱוֵי רֵישָׁא לְהוֹן, אַזְעִירוּ אִית לָךְ מִכַּמָּה דַּהֲוֵית. וְדָא אִיהוּ

[1] במה שכתוב "את המאור הקטן" כדמפרש ואזיל (מ"כ)

[2] שהלבנה נראית קודם שקיעת החמה וכל המוסיף גורע (מ"כ). ורש"י כתב וז"ל: וכדאמרינן לקמן ששולטות ביום ובלילה.

[3] (תרגום:) בתחילה שני אורות היו, מדובקים כאחד, והיו שקולים בשוה לקראותם שניהם "גדולים", כמו שביארוה. לא שהיתה הלבנה גדולה ועליונה, אלא שבכל זמן היתה הלבנה עומדת עם השמש בסוד אחד, ולכן היא נקראת עם השמש "גדולים", זנב לאריה הוא אריה ונקרא אריה. אמרה הלבנה לפני הקב"ה: אפשר למלך אחד להשתמש בשני כתרים כאחד? אלא זה בפני עצמו וזה בפני עצמו. אמר לה: רואה אני בך שרצונך להיות ראש לשועלים. לכי ומעטי את עצמך, שהרי אף שתהיי ראש להם, קטנה יהיה לך ממה שהיית, וזה הוא מה שאמרה הלבנה, "הַגִּידָה לִּי שֶׁאֲהֵבָה נַפְשִׁי אֵיכָה תִּרְעֶה", איך אפשר לך להנהיג העולמות בשני כתרים כאחד וכו':

דְּאָמְרַת סִיהֲרָא "הַגִּידָה לִּי שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי אֵיכָה תִּרְעֶה", אֵיכְדֵין אֶפְשָׁר לָךְ לְאַנְהָגָא עָלְמִין בִּתְרֵין כַּתְרִין כַּחֲדָא וכו':

ג) (**זוהר פרשת פנחס ברעיא מהימנא רמ"ז:**)[4]

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם; וְכִי כַּמָּה רָאשִׁין אִית לְסִיהֲרָא? אֶלָּא אִינּוּן תְּרֵין כְּגַוְנָא דָּא; נְקוּדָה תַּתָּאָה - סִיהֲרָא, תְּרֵין רָאשִׁין דִּילָהּ תְּרֵין נְקוּדִין – סָגוֹל ֽ. בְּקַדְמֵיתָא הֲוָת כָּתֵר עַל תְּרֵין מְלָכִין כְּגַוְנָא דָּא - , וְהוּא סְגוֹלְתָּא. וּלְבָתַר דְּאָמְרַת "אֶפְשָׁר לִשְׁנֵי מְלָכִים שֶׁיִּשְׁתַּמְּשׁוּ בְּכֶתֶר אֶחָד?", אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְכִי וּמַעֲטִי אֶת עַצְמֵךְ, נָחִית לְרַגְלֵי דִּתְרֵין מְלָכִין כְּגַוְנָא דָּא - ֽ, וְהַיְנוּ סָגוֹל. מַה דַּהֲוָה סְגוֹלְתָּא אִתְחֲזַר סָגוֹל וכו'. וּבְגִין דְּא "הָבִיאוּ עָלַי כַּפָּרָה וכו'":

ד) (**במסכת חולין פרק אלו טרפות** (**חולין ס:**))

רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן פָּזִי (וְאִית דְּגָרְסִי בֶּן עַזַּאי) רָמִי; כְּתִיב "וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים"[5] וּכְתִיב "אֶת הַמָּאוֹר הַגָּדוֹל וְאֶת הַמָּאוֹר הַקָּטֹן", אָמְרָה יָרֵחַ לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אֶפְשָׁר לִשְׁנֵי מְלָכִים שֶׁיִּשְׁתַּמְּשׁוּ בְּכֶתֶר אֶחָד? אָמַר: לְכִי וּמַעֲטִי אֶת עַצְמֵךְ. אָמְרָה לְפָנָיו: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, הוֹאִיל[6] וְאָמַרְתִּי לְפָנֶיךָ דָּבָר הָגוּן אֲמַעֵט אֶת עַצְמִי? אָמַר לָהּ: לְכִי וּמְשׁוֹל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה[8]. אָמְרָה לֵיהּ, מַאי רְבוּתֵיהּ, דְּשָׁרַגָּא בְּטִיהֲרָא מַאי אַהֲנֵי[7]? אָמַר לָהּ, זִיל, לִימְנוּ בָךְ יִשְׂרָאֵל יָמִים וְשָׁנִים. אָמְרָה לֵיהּ, יוֹמָא[9] נָמֵי אִי אֶפְשָׁר דְּלָא מָנוּ בֵּיהּ תְּקוּפְתָא, דִּכְתִיב "וְהָיוּ לְאֹתֹת וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וְשָׁנִים"[10]. אָמַר לָהּ, זִיל; לֵיקְרוּ צַדִּיקִים בְּשִׁמֵּךְ, "יַעֲקֹב הַקָּטֹן"[13] "שְׁמוּאֵל הַקָּטֹן"[12] "דָּוִד הַקָּטֹן"[11]. חֲזָיֵהּ דְּלָא קָא מִיַּתְבָא דַּעְתֵּהּ, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: הָבִיאוּ כַּפָּרָה עָלַי עַל שֶׁמִּעַטְתִּי אֶת הַיֶּרַח. וְהַיְנוּ דְּאָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן

---

[4](תרגום:) "ובראשי חדשיכם"; וכי כמה ראשים יש לה ללבנה? אלא שהם שנים באופן כזה; נקודה תחתונה - לבנה, שתי ראשים שלה שני נקודות כמו סגול. (נקודת הלבנה למטה ושתי נקודות הראשים מעליה לימינה ולשמאלה) בראשונה היתה כתר על שני מלכים באופן כזה, והוא סגולתא. (שהיתה נקודת הלבנה למעלה ושתי נקודות תחתיה לימינה ולשמאלה). ולאחרי שאמרה "אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד?" אמר הקב"ה: לכי ומעטי את עצמך. ירדה לרגלי שתי המלכים באופן כזה, והיינו סגול. מה שהיה סגולתא הפך להיות סגול וכו'. ולכן "הביאו עלי כפרה וכו'":

[5]דמשמע שניהם גדולים (רש"י)

[6]י"ג מפני שאמרתי (שיטה מקובצת)

[7]נר בצהרים אינו מאיר (רש"י).

[8]נחמה היא. (רש"י)

[9]חמה (רש"י)

[10]תקופות נמנין לחמה ועל התקופה מעברין את השנה בסנהדרין (דף יא:) (רש"י), ועפ"ז אין שום פיצוי ללבנה בכך שמונים בה ימים ושנים שהרי גם לחמה מונים כן.

[11]מקרא הוא בשמואל (א יז).(רש"י).

[12]רש"י לא הביא שום פסוק על זה ובאמת לא מצינו ששמואל הנביא נקרא קטן בתנ"ך, ואולי לא היה בגירסת רש"י שמואל הקטן. וכ"ה בדקדוקי סופרים מכת"י רומי, ועיין בח"א מהרש"א שהכוונה לשמואל הקטן שהוא תנא ונזכר בסנהדרין יא:, ולפי זה צ"ע אמאי נזכר כאן לפני דוד המלך.

[13]דכתיב מי יקום יעקב כי קטן הוא (עמוס ז׳:ב׳). (רש"י)

בֶּן לָקִישׁ, מַה נִּשְׁתַּנָּה שָׁעִיר שֶׁל רֹאשׁ חֹדֶשׁ שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ "לַה'"?[14] אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שָׂעִיר זֶה יְהֵא כַּפָּרָה עָלַי עַל שֶׁמִּעַטְתִּי אֶת הַיָּרֵחַ:

וְהַמַּאֲמָר הַזֶּה הֶבִיאוֹ הָרִי"ף בְּהִלְכוֹתָיו בְּסוֹף פֶּרֶק קַמָּא דִּשְׁבוּעוֹת וְכָתַב עָלָה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: כְּלוֹמַר כֵּיוָן שֶׁאָמַר לָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא "וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה" וְלֹא נִתְיַשְּׁבָה דַּעְתָּהּ, אָמַר לָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, הִנְנִי עוֹשֶׂה לָךְ כָּבוֹד שֶׁמְּיַשֵּׁב דַּעְתֵּךְ תַּחַת שֶׁמִּעַטְתִּיךְ. וּמַאי נִיהוּ? שֶׁיְּהוּ יִשְׂרָאֵל בְּכָל רֹאשׁ חֹדֶשׁ מַקְרִיבִין קָרְבָּן לְפָנַי[15] לְכַפֵּר עֲוֹנוֹתֵיהֶם, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, הָבִיאוּ כַּפָּרָה לְפָנַי בְּרֹאשׁ חֹדֶשׁ לְכַפֵּר עָלַיכֶם, כְּדֵי שֶׁתִּשְׁלִימוּ עָלַי קָרְבַּן כַּפָּרָה. זֶה הוּא הַכָּבוֹד שֶׁאָמַרְתִּי לַעֲשׂוֹת לַיָּרֵחַ בִּשְׁבִיל שֶׁמִּעַטְתִּיו. וְזֶהוּ פֵּרוּשׁ "הָבִיאוּ כַּפָּרָה עָלַי שֶׁמִּעַטְתִּי וכו'", עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ.

וּבַעַל עֵין יַעֲקֹב (מסכת שבועות דף ט.) בְּשֵׁם הָרַשְׁבָּ"א (שו"ת החדשות מכ"י שסט) כָּתַב, וְ'עָלַי' פֵּרֵשׁ רַב אַלְפָס שֶׁהוּא כְּמוֹ 'אֵלַי' וְאל"ף מִתְחַלֵּף בְּעי"ן, עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ (וּבְמָקוֹמוֹ אֲדַבֵּר בָּזֶה בְּסֵיְעַתָּא דִּשְׁמַיָּא). אַךְ עַתָּה הֻכְרַחְתִּי לִכְתֹּב לָזֶה, כִּי כָּל קוֹרֵא מִשְׁתּוֹמֵם עַל לָשׁוֹן "הָבִיאוּ כַּפָּרָה עָלַי", עַל כֵּן הִקְדַּמְתִּי לְפֵרוּשׁ הָרִי"ף וְלֹא אֲחַרְתִּיו עַד לְבָסוֹף, בַּהֲרִימִי יָדִי עַל כָּל הַמַּאֲמָר בְּדִקְדּוּקִים רַבִּים זוּלַת זֶה, בְּעֶזְרַת ה':

הקדמה

וְהִנֵּה עִם הֱיוֹת שֶׁשְּׁנֵי מַאֲמָרֵי הַזֹּהַר מְסַיְּמִין בְּפֵרוּשׁ הָעִנְיָנִים עַל פִּי דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה, וּמִפְּנֵי כֵן הָרַב ר' מֹשֶׁה קוֹרְדִיווֹארוֹ זלללה"ה בְּסִפְרוֹ 'פַּרְדֵּס רִמּוֹנִים' הִמְיַסֵּד כֻּלּוֹ עַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה בְּשַׁעַר מְעוּט הַיָּרֵחַ שָׁם, הֱבִיאָם לִשְׁנֵי הַמַּאֲמָרִים הָהֵם בַּאֲרִיכוּת, וּפֵרְשָׁם, וְנִמְשַׁךְ לְפָרֵשׁ גַּם מַאֲמַר דְּחֻלִּין פֶּרֶק הַנִּזְכָּר לְמַעְלָה עַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה .וַאֲנִי אֶעֱשֶׂה בְּהֵפֶךְ, שֶׁמִּפְּנֵי הֱיוֹת מַאֲמַר דְּחֻלִּין מַשְׁמַע (יוֹתֵר) כְּפִי הַפְּשָׁט, אַף עַל פִּי שֶׁתַּכְלִיתָן וְסִיּוּמָן שֶׁל מַאֲמָרֵי הַזֹּהַר הוּא עַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה, עִם כָּל זֶה יְכוֹלְנִי לְהַמְשִׁיךְ דִּבְרֵיהֶם שֶׁבִּתְחִלָּה גַּם כֵּן עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, וְכֵן יָאוּת. שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁיִּרְמֹז הַכָּתוּב בָּעֶלְיוֹנִים[16], מִכָּל מָקוֹם מְדַבֵּר בַּתַּחְתּוֹנִים וּבְשִׁטַּת רַבֵּי הַמְפָרְשִׁים, וּכְדִבְרֵי הָאוֹמֵר אֵין מִקְרָא יוֹצֵא מִידֵי פְּשׁוּטוֹ לְעוֹלָם. וּמַר בְּרֵיהּ דְּרַבִינָא[17] חָתַם עָלָהּ בְּפֶרֶק בַּמֶּה אִשָּׁה (שבת סג.). וְאִם כֵּן, כָּל מַאי דְּאִתְמַר בְּפֵרוּשׁ הַפָּסוּק יֵשׁ לְפָרְשׁוֹ בְּכוּלֵי הַנֵּי גַּוְנֵי עַל דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט.

[14] בכולהו רגלים כתיב (במדבר כ"ח:כ"ב) ושעיר חטאת אחד ולא כתיב בהו לה'. (רש"י).
[15] וכמ"ש רבינו בסמוך שהפירוש הביאו "עלי" כפרה הוא כמו "אלי" דהיינו לפני.
[16] לשון זה מופיע בכמה ספרי מקובלים קדמונים. וז"ל הרמב"ן: (בראשית א א) תדע כי על דרך האמת הכתוב יגיד בתחתונים וירמוז בעליונים. וכ"ה ברבינו בחיי (במדבר לב ג), ובעבודת הקדש ח"א פ"ז וח"ד פ"ז, ועוד.
[17] בגמרות שלנו הגירסא מר בריה דרב הונא אולם בגליון שם י"ג דרבינא. והלשון הוא ע"פ יבמות כב.

גַּם, כִּי אֵין לָנוּ עֵסֶק בְּנִסְתָּרוֹת לְמִדְרָשִׁינְהוּ בָּרַבִּים, כְּדִתְנַן (חֲגִיגָה רֵישׁ פֶּרֶק ב) אֵין דּוֹרְשִׁין וכוי בְּמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית בִּשְׁנַיִם, וְלֹא בְּמַעֲשֵׂה מֶרְכָּבָה בְּיָחִיד כוי.

וּבְרֵישׁ מִדְרַשׁ רַבָּה (בראשית פ"א) "תֵּאָלַמְנָה שִׂפְתֵי שָׁקֶר" אִתְפַּרְקָן[18] כוי, "הַדּוֹבְרוֹת עַל צַדִּיק" חֵי עוֹלָמִים, "עָתָק" שֶׁהֶעְתִּיק[19] מִבְּרִיּוֹתָיו, "בְּגַאֲוָה" אֶתְמְהָא, בִּשְׁבִיל לְהִתְגָּאוֹת וְלוֹמַר 'אֲנִי דּוֹרֵשׁ בְּמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית כוי', "וָבוּז" מְבַזֶּה עַל כְּבוֹדִי. דְּאָמַר רַבִּי יוֹסֵי בֶּן רַבִּי חֲנִינָא כָּל הַמִּתְכַּבֵּד בְּקִלְקוֹל חֲבֵרוֹ, אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. בִּכְבוֹדוֹ שֶׁל מָקוֹם, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. מַה כְּתִיב אַחֲרָיו, "מָה רַב טוּבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִירֵאֶיךָ", וְלֹא לַבּוֹזִים אֶת מוֹרָאֶךָ הָרַב, אוֹתָם לֹא יִהְיוּ בְּ"מָה רַב טוּבְךָ".

וְיֵשׁ מִן הַדְּרָשָׁנִים, שֶׁמַּתִּירִין לְעַצְמָן לִדְרוֹשׁ בָּרַבִּים מַעְנְיַן הַגִּלְגּוּל לְפִי שֶׁפִּילוֹסוֹפִים הַקַּדְמוֹנִים הֶאֱמִינוּ בָּזֶה, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הרי"י אַבְרַבַּנְאֵל[20] (דברים כה ה) בְּפָרָשַׁת הַיְבוּם. אַךְ לִי אֵין נִרְאֶה הֶהֵתֵר זֶה. שֶׁהַפִּילוֹסוֹפִים הָהֵם[21], אִם שֶׁהֶאֱמִינוּהָ, מִכָּל מָקוֹם בַּל יָדְעוּ מָה וּמִי, וְעַל מָה וְלָמָּה, וְכַמָּה עִנְיָנִים נִסְתָּרִים. וְכָל שֶׁכֵּן, שֶׁכַּמֶּהַדְּרָשָׁנִים עוֹשִׂים מִסְבָּרַת נַפְשָׁם גִּלְגּוּלִים עַל יְדֵי רְמָזִים שֶׁמְּרַמְּזִים הֵם מִתּוֹךְ הַכְּתוּבִים, וְהַשּׁוֹמְעִים יְקַבְּלוּ לְאוֹתָם הָרְמָזִים כְּאִלּוּ הָיְתָה קַבָּלָה מִסִּינַי, וְאֵינוֹ כֵן. וּמָצָאתִי רְאִיתִי בִּתְשׁוּבַת רַבִּי לֵוִי ן' חֲבִיב[22] בְּסִימָן חי"ט וּבְסִימָן ע"ה שֶׁלְּהֶדְיָא אָסַר לִדְרוֹשׁ בְּגִלְגּוּלִים, וְדֵי בָּזֶה. וְעוֹד אֲנִי אוֹמֵר שֶׁאֵין סָפֵק אֶצְלִי שֶׁזֶּהוּ כַּוָּנָתוֹ שֶׁל בַּעַל[23] [.....] לְהוֹרוֹת לָנוּ הַדֶּרֶךְ בַּהֲבָנַת הַמִּדְרָשִׁים לְפָרְשָׁם בָּרַבִּים, שֶׁלֹּא יוּבְנוּ כִּי אִם לְפִי פְּשׁוּטֵיהֶם. וְלָכֵן אֲלֵכָה לִי בְּדֶרֶךְ הַפְּשָׁט בְּכָל אֵלּוּ הַמַּאֲמָרִים הָאַרְבָּעָה. וּמִפְּנֵי שֶׁבַּעַל 'פַּרְדֵּס רִמּוֹנִים' לֹא הֵבִיא לְמִדְרַשׁ הָרַבּוֹת, וְאֵין לוֹמַר דְּאִשְׁתַּמִּיטְתֵּיהּ, כִּי בְּקִי גָּדוֹל הָיָה כַּאֲשֶׁר לְשֶׁמַע אֹזֶן שָׁמַעְנוּ. אַךְ נִרְאֶה בְּעֵינַי, שֶׁהַמַּאֲמָר הַהוּא אֵינוֹ סוֹבֵר עִנְיָן

[18] ז"ל המדרש: ר' הונא בשם בר קפרא פתח (תהילים ל"א:י"ט) תאלמנה שפתי שקר וגו', אתפרכן (ענין קשירה (מתנות כהונה)), אתחרשן, אשתתקן (כחרש שאינו מדבר ושותק). אתפרכן, אתחרשן, היך מה דאת אמר (שמות ד':י"א) או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור הלא אנכי ה', ואומר (בראשית ל"ז:ז') והנה אנחנו מאלמים אלומים בתוך השדה והנה קמה אלומתי, אשתתקן כמשמעו, הדוברות על צדיק, חי העולמים וכוי.

[19] הסיר והסתיר מהם (מתנות כהונה)

[20] וז"ל: ואמנם טעם היבום וסודו כפי מה שמצאנו לראשונים קדמונינו המקובלים מפי משה רבינו עליו השלום ועמהם הסכים פיטאגורס הוא הדעת הקודם המקובל אצלם שנפשות בני ישראל יועתקו או תאצלנה מגוף אל גוף. וכו'. עיי"ש שהאריך בזה.

[21] הכוונה לפילוסוף היווני פיטגורס שהוזכר באברבנאל, שהאמין בגלגול, אבל לטענת רבינו כיון שמקורם טמא אין להם שום הבנה במהות אמונת הגלגול.

[22] יש לציין שרבי לוי אבן חביב (מהרלב"ח) הוא בנו של מחבר עין יעקב שלא הספיק לחבר את ספרו אלא על סדרי זרעים ומועד. ומהרלב"ח השלים את חיבור ספר עין יעקב על כל הש"ס. עיין בשם הגדולים.

[23] לצערנו נשמט תיבה זאת גם מדפוסים הקודמים, ונראה ממרוצת לשון רבינו שכוונתו לאחד מגדולי המחברים המבארים מדרשי האגדה. ועיין בהערה הקודמת, ואולי י"ל בדרך אפשר שכוונת רבינו לבעל עין יעקב ובנו הנזכרים לעיל בסמוך.

מְעוּט הַיֶּרַח[25], וְאִי נַמִּי סְבִירָא לֵיהּ, מִכָּל מָקוֹם דּוֹרֵשׁ הוּא הַמִּקְרָא בְּפָנִים אֲחֵרִים[24], עַל דֶּרֶךְ שִׁבְעִים פָּנִים לַתּוֹרָה. וְהָרַב בַּעַל 'פְּרִדֵּס רִמּוֹנִים' אֵין עִנְיָנוֹ וְעִסְקוֹ בַּמָּקוֹם הַהוּא אֶלָּא בְּעִנְיַן הַמְעוּט, כְּמוֹ שֶׁקָּרָאוֹ לַשַּׁעַר הַהוּא מְעוּט הַיֶּרַח, וּלְפִיכָךְ לֹא הֵבִיא מִזֶּה הַמַּאֲמָר שֶׁמִּן מִדְרַשׁ הָרַבּוֹת, כִּי לֹא הוּא מֵעִנְיָנוֹ:

וַאֲנִי יוֹם טוֹב הַנִּקְרָא לִיפְמַן בלא"א הָרַב רַבִּי נָתָן זללה"ה הִלֵּוִי בִּרְאוֹתִי שֶׁחָנַנִי אֱלֹהִים יִתְבָּרֵךְ לְפָרֵשׁ הַמַּאֲמָרִים הַלָּלוּ בְּעִנְיָן נָאוֹת, וּבְיִחוּד אֲרִיכוּת מַאֲמָר שֶׁל פֶּרֶק אֵלּוּ טְרֵפוֹת, וְגַם עַל יְדֵי כֵן פֵּרַשְׁתִּי כַּמָּה פְּסוּקִים אֶחָד הֵנָּה וְאֶחָד הֵנָּה, וְגַם מִזְמוֹר שָׁלֵם מִסֵּפֶר תְּהִלִּים, וְגַם כָּל פָּרָשָׁה זוֹ שֶׁל יוֹם רְבִיעִי שֶׁמְּשֻׁשֶׁת יְמֵי בְרֵאשִׁית. וַיְהִי הַדְּרוּשׁ הַזֶּה חָבִיב עָלַי עַד שֶׁקְּרָאתִיו בְּשֵׁם מְיֻחָד הַמּוֹרֶה עַל עִנְיָנוֹ, חִדּוּשֵׁי הַלְּבָנָה:

וְאוֹמַר, שֶׁאֵלּוּ הַמַּאֲמָרִים חֲלוּקִים בְּעִנְיַן מַה שֶּׁנִּרְאֶה מִתּוֹךְ הַכָּתוּב שְׁנוּי הַשֵּׁם, שֶׁמִּתְחִלָּה קְרָאָם שְׁנֵיהֶם "גְּדוֹלִים", וְאַחַר כָּךְ קְרָא שֵׁם לְאֶחָד "קָטָן". וְנִשְׁתַּנּוּ סְבָרוֹת הַמַּאֲמָרִים בִּשְׁתַּיִם, שֶׁכָּל אֶחָד לָקַח לוֹ אֵיזֶה לְמוּד מִתּוֹךְ מַה שֶּׁהַכָּתוּב מְשַׁנֶּה כָּאָמוּר.

וְגַם נֶחְלְקוּ בָּעִנְיָן עַצְמוֹ, לְרַחֵק אוֹ לְקָרֵב אֶל סֵדֶר הַבְּרִיאָה, רוֹצֶה לוֹמַר, הַאִם הָיָה שְׁנוּי הַהוּא בְּעֶרֶךְ רַב, עַד שֶׁיֵּשׁ רְחוֹק גָּדוֹל מְאֹד בֵּין מַה שֶּׁהָיָה בִּתְחִלַּת הַבְּרִיאָה וּבֵין מַה שֶּׁנִּשְׁתַּנָּה אַחַר כָּךְ, אוֹ שֶׁלֹּא הָיָה רָחוֹק כָּל כָּךְ, אוֹ שֶׁלֹּא הָיָה שׁוּם שְׁנוּי כְּלָל.

וְעַל פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, אֶפְרֹשׂ כָּל מַאֲמָר וּמַאֲמָר דֶּרֶךְ כְּלָל. וְאַחַר כָּךְ, אָשִׂים עוֹד עֵינַי עַל פְּרָטִים שֶׁבַּמַּאֲמָר דְּאֵלּוּ טְרֵפוֹת, לְדַקְדֵּק בּוֹ דִּקְדּוּקִים רַבִּים, וְאָבִיא כָּל הַמְפָרְשִׁים שֶׁרָאִיתִי בְּכָל אוֹתוֹ הַמַּאֲמָר, וְאָשִׁיב עֲלֵיהֶם, וַאֲפָרְשֵׁהוּ עַל פִּי דַּעְתִּי וְעִיּוּנִי, בְּעֶזְרַת ה' יִתְבָּרֵךְ.

וּמִתּוֹךְ כֻּלָּם אָבוֹא אֶל בֵּאוּר הַפָּרָשָׁה שֶׁל יוֹם רְבִיעִי, אַחַר שֶׁמִּתְחִלָּה אֲפָרֵשׁ עַל דֶּרֶךְ הַזֶּה מִזְמוֹר ח' דִּתְהִלִּים, וְאַחַר כָּךְ אֲדַקְדֵּק בַּפָּרָשָׁה דִּקְדּוּקִים הָרְאוּיִים לְדַקְדֵּק, כְּפִי דֶּרֶךְ כָּל הַמְפָרְשִׁים וְדַרְשָׁנִים:

חלק א

פרק א

א) מִדְרַשׁ רַבּוֹת[26].

[24] כלומר שבעל המדרש אינו חולק על עצם הענין שהירח נתמעט מגדלו שהיה מתחלתו בעת הבריאה, אלא שמוסיף עוד דרש ועוד לימוד בענין זה.

[25] כפי מה שמפרש רבינו לקמן המדרש אינו מדבר כלל על ענין זה שהירח היה גדול יותר פיזית ונתמעט בכמות או באיכות, וכאן מבאר רבינו שמזה הטעם אין הרמ"ק מבאר מדרש זה ביחד עם מאמרי חז"ל האחרים המדברים בענין מיעוט הירח.

[26] יבאר רבינו אשר דברי המדרש אין פירושו כדברי הש"ס בחולין וגם שונה בפירושו משני מאמרי הזוהר, ועיקר השינוי הוא בזה שלדברי המדרש אין צריך ללמוד שהיה איזה שינוי במצב הלבנה בין שעת בריאתו ולאחריו

לֹא רָמֵי קְרָאֵי אַהֲדָדֵי כִּדְרָמֵי רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן פָּזִי, כִּי אֵין נִרְאֶה בְּעֵינֵי בַּעַל הַמִּדְרָשׁ הַזֶּה שֶׁיִּהְיוּ הַכְּתוּבִים סוֹתְרִים זֶה אֶת זֶה כְּלָל, עַד שֶׁאִם הֵם סוֹתְרִים נִצְטָרֵךְ עַל כָּל פָּנִים לָבוֹא לְמִדָּה זוֹ לוֹמַר שֶׁהָיוּ כָּאן שְׁתֵּי יְצִירוֹת זוֹ מְשֻׁנָּה מִזּוֹ, כְּמוֹ שֶׁהוּא לְמַאֲמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן פָּזִי עַל כָּל פָּנִים. וּמַה גַּם לִשְׁתַּיִם שֶׁמַּהַזֹּהַר, עִם שֶׁאֵינָם מַרְחִיבִים וּמַגְדִּילִים הַהֶבְדֵּל שֶׁבֵּין שְׁתֵּי יְצִירוֹת אֵלּוּ כְּמוֹ רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן פָּזִי. אֲכָן לְדָהֲרֵבוֹת לֹא קָשׁוּ קְרָאֵי אַהֲדָדֵי כְּלָל, כִּי הַכֹּל יְצִירָה אַחַת, וְלֹא בָא שׁוּם שִׁנּוּי בְּרִיאָה בְּגַדְּל וְקִטֵּן. אַף כַּאֲשֶׁר הֵם עַתָּה אֵלּוּ שְׁנֵי הַמְּאוֹרוֹת, כֵּן הָיוּ מִלְּפָנִים מֵאָז שֶׁנּוֹצְרוּ וְנִבְרְאוּ.

וּמַה שֶּׁקָּרָאָם תְּחִלָּה שְׁנֵיהֶם "הַגְּדוֹלִים", יוּכַל לִהְיוֹת כִּדְבַר הָרַב אַבְרָהָם בֶּן עֶזְרָא (בראשית א טז) שֶׁכָּתַב: וְאִם יִשְׁאַל שׁוֹאֵל, הֲלֹא אָמְרוּ חַכְמֵי הַסְּפִירוֹת שֶׁכּוֹכַב צֶדֶק וְכָל הַכּוֹכָבִים חוּץ מִכּוֹכָב וְנֹגַהּ גְּדוֹלִים מֵהַלְּבָנָה, וְאֵיךְ כָּתַב "הַגְּדוֹלִים"? הַתְּשׁוּבָה; אֵין פֵּרוּשׁ "גְּדוֹלִים" עַל מִדָּתָם בְּגוּפָם, רַק עַל אוֹרָם, וְאוֹר הַלְּבָנָה כִּפְלֵי כִּפְלַיִם בַּעֲבוּר הֱיוֹתָהּ קְרוֹבָה מֵהָאָרֶץ. וְכֵן כָּתוּב "מָאוֹר". עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ.

כָּכָה גַּם לְפִי זֶה הַמִּדְרָשׁ. וְלָכֵן לֹא הוּקְשׁוּ לוֹ קְרָאֵי אַהֲדָדֵי, שֶׁהֲרֵי גַּם עַכְשָׁו שְׁנֵיהֶם אֲמִתִּיִּים, רוֹצֶה לוֹמַר; מַה שֶּׁנִּקְרְאוּ שְׁנֵיהֶם "גְּדוֹלִים". וְזֶהוּ מִפְּנֵי הַמָּאוֹר שֶׁבְּכָל אֶחָד מֵהֶם. וּמַה שֶּׁנִּקְרָא אַחַר כְּךָ הָאֶחָד "קָטָן", וְזֶהוּ לְפִי שֶׁהוּא קָטָן בְּעֶרֶךְ הַחַמָּה בְּמִדַּת גּוּפוֹ. וְאִי נַמִּי, מִכָּל הָאֲחֵרִים חוּץ מִנֹּגַהּ וְכוֹכָב. וְאִי נַמִּי, גַּם כֵּן בְּמָאוֹר נִקְרָא "קָטָן", וּבְעִנְיַן הָאוֹרָה.

אֶלָּא הָא קַשְׁיָא לֵיהּ, לָמָּה יִפְגְּמֵהוּ וְיִקְרָאֵהוּ בְּשֵׁם "קָטָן" אַחֲרֵי שֶׁכְּבָר גִּדְּלוֹ וְנִשְּׂאוֹ לִקְרֹא בְּשֵׁם "הַגְּדוֹלִים" לַשֶּׁמֶשׁ וְיָרֵחַ, וְלֹא חָשׁ עַל שֶׁהֵיזֵחַ קָטָן מִמֶּנּוּ אִם בְּמִדַּת גּוּפוֹ אִם בְּהֶאָרָתוֹ? וְאִם נִתַּן שֵׁם חֲשִׁיבוּת לְמִי שֶׁיִּהְיֶה, אֵין מִן הַדָּרְךְ לַחֲזֹר מִשֵּׁם חֲשִׁיבוּת הַהוּא וּלְהַקְטִינוֹ. וְנִיחָא לֵיהּ, שֶׁהָיָה כֵּן עַל יְדֵי שֶׁנִּכְנַס בִּתְחוּמוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ, כַּאֲשֶׁר עֵינֵינוּ הָרוֹאוֹת שֶׁהַלְּבָנָה עוֹמֶדֶת נִרְאֵית לָעֵינַיִם בְּמִקְצָת מֵהַשַּׁחֲרִית וּמִקְצָת מֵהָעַרְבִית בְּכַמָּה יָמִים מִימֵי הַחֹדֶשׁ. וּבְעִנְיָן שֶׁעָשְׂתָה כֵּן, מֵעֵט בִּכְבוֹדָהּ וְלֹא קָרָאָהּ עוֹד "גָּדוֹל" כִּי אִם "קָטָן", כִּי אָחֲזָה מִדַּת הַקְּטַנִּים הַקּוֹפְצִים בִּפְנֵי הַגְּדוֹלִים לוֹמַר 'כָּמוֹנִי כָּמוֹכֶם'.

וְאָמַר רַבִּי פִּנְחָס, בְּכָל הַקָּרְבָּנוֹת כְּתִיב כו' אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הָבִיאוּ כַּפָּרָה עָלַי עַל שֶׁמִּעַטְתִּי[27] כו', לֹא מִעוּט בְּמִדַּת הַגּוּף וְלֹא מִעוּט בְּרִבּוּי הָאוֹרָה, כִּי בְּכָל זֶה לֹא נַעֲשָׂה שׁוּם הִשְׁתַּנּוּת, רַק מִעוּט כְּבוֹדָהּ בְּקִרְיַאת הַשֵּׁם.

כלל, אלא שמיד בבריאת המאורות היתה השמש גדולה מהירח, והשינוי הוא רק בענין כינוי הירח שקראו גדול בהשוואה לשמש ושוב קראו קטן, לסיבת היותה קופצת בראש ברצונה להאיר באותה שעה נגד השמש.

[27] והרי לשון זה מופיע בדברי ר"ש בן פזי שלומד שהירח נתמעט מגדלו הראשון. וע"ז משני רבינו שבעל המדרש רבה אינו סובר כן והכוונה כאן במיעוט הירח (לא במובן פיזי אלא) הוא בכינוי שכינה אותו "קטן".

וְאַל תִּתְמַהּ עַל הַחֵפֶץ שֶׁחָפַצְתִּי[28] לוֹמַר שֶׁלְּכָךְ קְרָאהּ "קָטָן", עַל שֶׁאֲחָזָה מִדַּת הַקְּטַנִּים הַקּוֹפְצִים בְּרֹאשׁ כֹּל. כִּי הֲלֹא כֹּה דִּבֶּר הָרַב אַבְרָהָם בֶּן עֶזְרָא בְּפֵרוּשׁ הָאַגָּדָה דְּפֶרֶק אֵלּוּ טְרֵפוֹת[29] הָאָמוּרָה לְמַעְלָה, הֶבִיאוֹ בַּעַל הָעֶקֵדָה בְּשַׁעַר ל"ז, שֶׁכָּתַב שֶׁהַקִּטְרוּג הַהוּא נֶאֱמַר עַל שְׁעַת הַהַקְבָּלָה[30], שֶׁהַמְּאוֹרוֹת כְּאִלּוּ הֵם עוֹרְכִים קְטָטָה זֶה לְעֻמַּת זֶה בְּרֹחַק חֻצִי גַלְגַּל בֵּינֵיהֶם[31], וְאָז שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים אוֹרָה וְזִיו כְּאִלּוּ אָז הִיֵּרַח מִתְנַשֵּׂא לֵאמֹר אֲנִי אֶמְלוֹךְ[32], וּמֵאוֹתָהּ שָׁעָה, מִיָּד בְּנָטוֹתָהּ מֵהַנּוֹכְחִיּוּת הַהִיא, הִתְחִיל לְחַסֵּר אוֹרָהּ, וַהֲרֵי הוּא הַקְּטָנָתָהּ[33], וְצִוָּה הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ שֶׁיְּבִיאוּ קָרְבָּן בְּיוֹם חֶסְרוֹן כָּל אוֹרָהּ. וְרָמְזוּ טַעַם "לְחַטָּאת לַה'", בַּעֲבוּר שֶׁהַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ הוּא הַסִּבָּה הָרִאשׁוֹנָה לְהַמְעִיט אוֹרָהּ, כִּי בְרָאהּ מְקַבֶּלֶת אוֹר הַשֶּׁמֶשׁ וְאֵין לָהּ אוֹר מֵעַצְמָהּ. עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ.

וְעִם הֱיוֹת כִּי בַּעַל הָעֶקֵדָה דִּחָה דְּבָרָיו מִפֵּרוּשׁ מַאֲמָר הַנִּזְכָּר, וּכְמוֹ שֶׁאֶכְתֹּב (שער ה פ"ג) בְּהַגִּיעִי שָׁם בְּעֶזְרַת ה' יִתְבָּרֵךְ, מִכָּל מָקוֹם נִמְצֵינוּ לְמֵדִין שֶׁסְּבָרָתוֹ זֹאת לוֹמַר שֶׁעָשְׂתָה מִדַּת הַקְּטַנִּים כּוּ' סְבָרָא הוּא[34]. שֶׁהֲרֵי הֶחָכָם הָרַב אַבְרָהָם בֶּן עֶזְרָא כֹּה סוֹבֵר בְּעִנְיַן הַקִּטְרוּג שֶׁמִּתְנַשֵּׂאת לוֹמַר אֲנִי אֶמְלוֹךְ.

וּמָה שֶׁהֶקְשָׁה לְבַעַל הָעֶקֵדָה, שֶׁאֵין לְפָרֵשׁ כֵּן אוֹתוֹ הַמַּאֲמָר כְּדִלְקַמָּן[35], לֹא יִקְשֶׁה לְעִנְיַן הַפֵּרוּשׁ שֶׁלָּנוּ בְּפֵרוּשׁ זֶה הַמַּאֲמָר, כִּי לִמֵּד אוֹתָנוּ מוּסַר הַשֵּׂכֶל בִּשְׁתַּיִם. הָאֶחָד, שֶׁאֲנַחְנוּ לֹא נַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֶׂה זֶה, וְאַף שֶׁזֶּה פָּשׁוּט וְלֹא הָיָה צָרִיךְ לְמוּד, הִנֵּה בָּכָאן נַחְשֹׁב שֶׁכְּבָר הֻרְשֵׁית בְּכָךְ וּכְמוֹ שֶׁמְּבָאֵר וְהוֹלֵךְ, וְעִם כָּל זֶה הֶקְטָנָה בִּכְבוֹד שְׁמָהּ אֲשֶׁר נִקְרָא לָהּ מֵאָז. וְהַשֵּׁנִי,

[28] כלומר הרצון שרציתי לומר, דהיינו הפירוש המחודש שמפרש רבינו שמיעוט זה הוא מפני שהלבנה התנשאה ליכנס בתחום השמש.

[29] שהרי האבן עזרא מפרש גם מאמר ר"ש בן פזי במס' חולין שהקיטרוג והמיעוט אינם כפשוטו. (רק שרבינו לא ס"ל כפירוש זה שם בגמ', ורק במאמר המדרש שלפנינו מפרש כן.)

[30] בשעה שחמה ולבנה הן זו כנגד זו (כמו "מקבילת הַלֵּאוֹת". (שמות כו ה))

[31] בתחילת כל חודש אין הלבנה נראית ברקיע, ובמהלך חצי החודש הראשון היא נגלית יותר ויותר עד שבאמצע החודש היא נגלית לגמרי בשלימותה. כמו כן משך סיבובה ברקיע גדול יותר באמצע החודש מבתחילתה. דהיינו שמתחילת החודש עד אמצע החודש גם גודל גופה נגלית וגם אורך מהלך הלבנה בגלגל הרקיע מתארך עד שבאמצע החודש ישנו מצב שנראית הלבנה נגד כדור השמש ברקיע זו נגד זו כעורכים מלחמה (שעה זו נקראת "שעת הניגוד"). מיד אחרי מצב זה הלבנה מתחילה להתכסות מיום ליום עד סוף החדש שמתכסית לגמרי וכן מתקצר משך סיבובה עד שנעלמת לגמרי (שאז מתחיל "המולד" החדש).

[32] על פי מלכים א א, ה.

[33] ומפרש האבן עזרא שכוונת הגמ' שבזה שהלבנה עומדת נגד השמש כנ"ל כאילו בהתרסה זה עצמו פירוש הקטרוג הנזכר, ועל כן מיד אחריה היא מתחילה להתמעט כעונש על זה (ולקמן (שער ה פ"ג) יפרש רבינו סוגיית הגמ' במס' חולין ושם יביא מה שהקשו כמה מפרשים על פירוש ראב"ע).

[34] שאף שרבינו אינו מפרש לקמן דברי הגמ' כן, מכל מקום את דברי המדרש מפרש רבינו כן, ללמד חומר שלילת הנכנס לתחום חבירו.

[35] לקמן מביא רבינו מה שהקשה בעל העקדה על ראב"ע שלכאורה אין מאמר הגמ' מלמדת אותנו שום דבר, ולכן כותב רבינו כאן שלעומת זאת במאמר המדרש אפשר לפרש כנ"ל שהרי מלמדנו שני ענינים גדולים כבסמוך.

לְמַדְנוּ שֶׁהַגּוֹרֵם לָזֶה צָרִיךְ לְהָבִיא כַּפָּרָה[36].
וְעוֹד מִתּוֹךְ כָּךְ אָנוּ לְמֵדִין בְּקַל וָחֹמֶר, מִי שֶׁאֵין לוֹ רְשׁוּת וְנִכְנָס לְתוֹךְ תְּחוּם חֲבֵרוֹ כַּמָּה גָּדוֹל עָנְשׁוֹ מִנְּשׁוֹא, וְאִלּוּ לֹא שָׁמַעְנוּ עֹנֶשׁ לַנִּכְנָס וכו' בִּרְשׁוּת, לֹא הָיִינוּ יְכוֹלִים לְהַגְדִּיל הָעֹנֶשׁ כּוּלֵי הַאי עַל הַנִּכְנָס שֶׁלֹּא בִּרְשׁוּת.

פרק ב

וְאָמְנָם, עִנְיַן הַגֶּרֶם לְעִנְיַן הַכְּנִיסָה בִּרְשׁוּת שֶׁהִזְכִּיר בַּעַל הַמִּדְרָשׁ, וְנִרְאֶה לְכְאוֹרָה שֶׁהוּא מַאֲמָר סָתוּר בְּעַצְמוֹ, וְאֵינוֹ כֵן[38]. כִּי נִדְקְדֵק תְּחִלָּה הֵיכָא רְמִיזָא הַגֶּרֶם אוֹ הָרְשׁוּת. נֹאמַר[37] שֶׁמַּה שֶּׁכָּתוּב (שם פסוק יז–יח) "וַיִּתֵּן אוֹתָם אֱלֹהִים בִּרְקִיעַ־הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה וּלְהַבְדִּיל וגו'", שֶׁמַּשְׁמָע וַדַּאי שֶׁזֶּה שֶׁכָּתוּב "וְלִמְשֹׁל" אֵינוֹ מִסֵּדֶר הַהַבְדָּלָה, שֶׁהֲרֵי הַהֶבְדֵּל מוֹנֶה בִּפְנֵי עַצְמוֹ, אֶלָּא יֹאמַר עַל הַמֶּמְשָׁלָה וּמִשְׁטָרָם שֶׁל אֵלּוּ הַמְּאוֹרוֹת. וְיִקְשֶׁה לְפִי זֶה, הֵיאַךְ יֹאמַר בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה, שֶׁהַמֶּמְשָׁלָה לֹא עַל הַיּוֹם נֶאֱמַר וְלֹא עַל הַלַּיְלָה, אֶלָּא עַל הָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ. וְהָיָה אִם כֵּן מֵהָרְאוּי לְקַצֵּר וְלִכְלֹל וְלוֹמַר, "לְהָאִיר וְלִמְשֹׁל עַל הָאָרֶץ". שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁמִּתְחִלָּה אָמַר (פסוק טז) "לְמֶמְשֶׁלֶת הַיּוֹם וגו'", הִנֵּה שָׁם לֹא נֶאֱמַר הָאָרֶץ שֶׁעַל הָאָרֶץ עַד שֶׁהָיָה יָכוֹל לְכָלְלָם, מַה שֶּׁאֵין כֵּן כָּאן.
וּלְפִיכָךְ דּוֹרֵשׁ בַּעַל מַאֲמָר הַלָּז, שֶׁאָמְרוֹ "וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה", הוּא לְבָאֵר שֶׁמַּה שֶּׁאָמַר (שם) "וַיַּעַשׂ וגו' לְמֶמְשֶׁלֶת הַיּוֹם וגו' לְמֶמְשֶׁלֶת הַלַּיְלָה" שֶׁעִם שֶׁכְּבָר הָיְתָה הָעֲשִׂיָּה, אָמְנָם הַנְּתִינָה שֶׁאַחַר כָּךְ בָּרְקִיעַ הָיָה בְּעִנְיַן שֶׁיֵּשׁ מֶמְשָׁלָה לִשְׁנֵיהֶם יַחַד בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה. אֶלָּא שֶׁלֹּא בָּא מְפֹרָשׁ אִם הַמְכֻוָּן עַל אֶחָד מֵהֶם שֶׁיִּהְיֶה לוֹ הַמֶּמְשָׁלָה הַזֹּאת הָאָמוּר בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה, וְאֵיזֶהוּ שֶׁכְּנֶגְדּוֹ אֵלָיו, אוֹ שֶׁהַמְכֻוָּן גַּם עַל שְׁנֵיהֶם, שֶׁעִם שֶׁיֵּחַד הַיּוֹם לַשֶּׁמֶשׁ וְהַלַּיְלָה לַיָּרֵחַ, עִם כָּל זֶה, לֹא כָּל הַלַּיְלָה וְלֹא כָּל הַיּוֹם, כִּי מִקְצָת מִן הַיּוֹם אוֹ מִקְצָת מִן הַלַּיְלָה יִשְׁווּ יַחַד.
וּכְבָר נִמְצְאִים מְדָרְשִׁים רַבִּים[39] לַחֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁהִרְחִיבוּ לוֹמַר שֶׁהַנִּבְרָאִים בְּוֹי יְמֵי בְּרֵאשִׁית הָיָה לָהֶם בְּעַצְמָם עִנְיַן מְכֻוָּן. כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (בְּרֵאשִׁית רַבָּה פֶּרֶק ה): "אֲנִי אֵל שַׁדַּי", אֲנִי הוּא שֶׁאָמַרְתִּי לְעוֹלָמִי דַּי, שֶׁאִלּוּלֵי כֵן, הָיוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ נִמְתָּחִים וְהוֹלְכִים.

[36] כמאמר הקב"ה הביאו עלי כפרה.

[37] תוכן דברי רבינו להלן: שבפסוק המתאר את "עשיית" המאורות, נאמר שהמאור הגדול הוא לממשלת היום והמאור הקטן לממשלת הלילה, לעומתו הפסוק שמתאר את "תליית" המאורות ברקיע השמים, שם כולל את ממשלת שניהם ביחד כלומר שיש זמן ששני המאורות ישמשו כאחד.

[38] סָתוּר בְּעַצְמוֹ, שהרי אין שייך ח"ו איזה טעות וכדומה למעלה עד שנאמר שניתן רשות ללבנה ליכנס בתחום חבירו. וְאֵינוֹ כֵּן. כי הטעות היתה מצד שהלבנה טעתה בצווי השי"ת, ומ"מ הכפרה היא על זה "הגרם" ונתינת המקום כביכול לטעות בדברי הקב"ה (וכל זה עשה הקב"ה כדי ללמד ענין זה כמה חמור ענשו של הנכנס לתחומו של חבירו).

[39] רבינו מביא להלן כמה דוגמאות מדברי חז"ל לענין זה, שיש כוונת מכוון אחת בעצם בריאתם, ושוב כוונה מיוחדת אחרת באופן וסדרי שמושן בעולם.

וְאָמְרוּ עַל הַמַּיִם (פִּרְקֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר פֶּרֶק ה עַיֵּן שָׁם), כְּשֶׁיָּצָא הַדָּבָר מִפִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא "יִקָּווּ הַמַּיִם", הָרִים וּגְבָעוֹת נִתְפָּרְדוּ עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ, וְנַעֲשׂוּ עֲמָקִים עֲמָקִים עַל תּוֹכָהּ שֶׁל אֶרֶץ, וְנִתְגַּלְגְּלוּ וְנִקְווּ הַמַּיִם שָׁם, "וּלְמִקְוֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים". מִיָּד נִתְגָּאוּ הַמַּיִם וְעָלוּ לְכַסּוֹת אֶת הָאָרֶץ כְּבַתְּחִלָּה, עַד שֶׁגָּעַר בָּהֶן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וּכְבָשָׁן וכו'.

וְעוֹד אָמְרוּ (בְּרֵאשִׁית רַבָּה שם) "וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא", עָבְרָה עַל הַצִּוּוּי. שֶׁאָמַר לָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא "עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי", מַה הַפְּרִי נֶאֱכָל אַף הָעֵץ נֶאֱכָל. וְהִיא לֹא עָשְׂתָה כֵן, אֶלָּא "וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵץ עֹשֶׂה פְּרִי", פְּרִי נֶאֱכָל וְאֵין הָעֵץ נֶאֱכָל וכו'.

אַף כָּאן מִתּוֹךְ מַה שֶּׁפָּגַם בַּיֶּרַח לְקָרְאָהּ "קָטָן" אַחַר שֶׁכְּבָר קָרְאָהּ "גְּדוֹל", לָמְדָנוּ שֶׁנֶּעֶנְשָׁה עַל עֶבְרָהּ אֵיזֶה עִנְיָן, וּכְמוֹ שֶׁהִזְכִּירוּ בַּאֲדָמָה שֶׁנִּתְקַלְּלָה כוי עַל עֶבְרָהּ הַצִּוּוּי כְּמוֹ שֶׁכָּתַב רַשִׁ"י ז"ל.

עַל כֵּן, הַמִּדְרָשׁ הַנִּזְכָּר חִפֵּשׂ וּמָצָא זֶה שֶׁאָמְרוּ, שֶׁאָמְרוּ "וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה", שֶׁהוּא הוֹרָאָה שֶׁיִּהְיוּ יַחַד בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה, הַיְנוּ אוֹ מִקְצָתוֹ אוֹ שֶׁאֶחָד יִהְיֶה מָמְשַׁלְתּוֹ גַּם בַּגְּבוּל שֶׁל הַשֵּׁנִי כָּל הַיּוֹם אוֹ כָּל הַלַּיְלָה הַהוּא. וְהִנֵּה סוֹבֵר בַּעַל הַמַּאֲמָר שֶׁהַמְּכָוָּן הָיָה עַל הַשֶּׁמֶשׁ, וְהוּא בְּמָה שֶׁהִיא גְּדוֹלַת הַגּוּף בְּכַמָּה מִן הָאָרֶץ. וּלְפִיכָךְ, אַף שֶׁהִיא בַּלַּיְלָה מִתַּחַת לָאָרֶץ, מִתּוֹךְ שֶׁהִיא גְּדוֹלָה וּמִתְרַחֶבֶת מִשֶּׁטַח הָאָרֶץ מְאִירָה מִמַּעַל לָאָרֶץ גַּם כֵּן, אֶלָּא שֶׁצֵּל הָאָרֶץ מַחְשֶׁכֶת וּמוֹנַעַת הָאוֹר.

וְאֶחְשֹׁב אֲנִי שֶׁזֶּהוּ כַּוָּנַת רֵישׁ לָקִישׁ, בְּפֶרֶק אֵין דּוֹרְשִׁין, (חגיגה יב:) שֶׁאָמַר שִׁבְעָה רְקִיעִים הֵם וְאֵלּוּ הֵן: וִילוֹן וכו', וִילוֹן אֵינוֹ מְשַׁמֵּשׁ כְּלוּם אֶלָּא נִכְנָס שַׁחֲרִית וְיוֹצֵא עַרְבִית. וּפָרֹשׁ רַשִׁ"י[40]: נִכְנָס שַׁחֲרִית לְתוֹךְ תִּיקוֹ, וְהָאוֹר נִרְאֶה. יוֹצֵא עַרְבִית מִתִּיקוֹ וּמִתְפַּשֵּׁט לְמַטָּה מִן הָאוֹר, וַהֲרֵי הָעוֹלָם חָשׁוּךְ. עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וְהִקְשׁוּ הַתּוֹסָפוֹת (שם ד"ה נכנס), הֵיאַךְ נִרְאֶה הַכּוֹכָבִים כוי, וּמַסְקִי: נִכְנָס שַׁחֲרִית בָּעוֹלָם, וּמִמֶּנּוּ אוֹרָה יוֹצֵא. וְיוֹצֵא עַרְבִית מִן הָעוֹלָם, וּלְכָךְ הַכּוֹכָבִים נִרְאִים[42]. נִרְאֶה שֶׁהוּא הַצֵּל הַמַּחְשִׁיךְ[41], וַהֲרֵי הוּא כְּמוֹ הַוִּילוֹן וְנִכְנָס

[40] עיין מהרש"א (ח"א שם ד"ה וילון) שהאריך בפירש"י ותוס'. ועיין ביאורי הרד"ל על פרקי דרבי אליעזר פרק ג סוף אות מו. ועיין עוד בהערה הבאה.

[41] כלומר צל כדור הארץ שהוא מתפשט יותר מגוף הכדור. וַהֲרֵי הוּא כְּמוֹ הַוִּילוֹן שתפקידו להיות מסך מסתיר, כך צל הכדור מסתיר קרני השמש שלא יאירו בלילה מעל הארץ אלא בחצי הכדור למטה. וְנִכְנָס שַׁחֲרִית לְמַטָּה מִן הָאָרֶץ, הוילון הוא בשחרית נכנס למטה כדי שיאיר השמש למעלה אבל לא למטה מן הארץ - וּמַחְשִׁיךְ שָׁם, וְיוֹצֵא עַרְבִית מֵעַל לָאָרֶץ, וכנ"ל שהכונה לצל הכדור ובערבית הוא מעל הכדור כדי להחשיך על הארץ.

[42] המפרשים הרבו לתמוה בפירוש דברי התוס', וז"ל השפת אמת: פי' רש"י לתוך תיקו וממילא האור יוצא ותוס' פי' דנכנס בעולם לכן יש אורה, וקשה דא"כ משמש טובא, ומאי קאמר דאינו משמש כלום. ונראה דבלא"ה תמוה, דהא האור מן השמש, וכן הקשה בטורי אבן. לכן נראה לפרש דאין העולם יכול לקבל אור השמש רק ע"י פריסת הוילון, לכן גם לשיטת התוס' אינו משמש רק להסתיר רוב האורה, ועי"ז יכולין לקבל אור השמש, ואף על גב דענינם מכסין הכוכבים אבל השמש שאורו רב אינו מתכסה ע"י הענינים, ומאיר גם באמצעית הוילון עכ"ל. וגם המהרש"א שבהערה הקודמת כתב, לולא דבריהם נ"ל לפרש באופן אחר. והנה רבינו דרך מיוחדת לו לפרש דברי התוס', שהכוונה בוילון הוא על צל כדור הארץ, ועפי"ז נתיישב מה שהקשו הנ"ל.

שַׁחֲרִית לְמַטָּה מִן הָאָרֶץ וּמַחְשִׁיךְ שָׁם, וְיוֹצֵא עַרְבִית מַעַל לָאָרֶץ וּמַחְשִׁיךְ שָׁם, שֶׁאֵינוֹ אֶלָּא צֵל בְּעָלְמָא, וְנִרְאִין הַכּוֹכָבִים. וְנִמְצָא, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁהַצֵּל מוֹנֵעַ אֶת הָאוֹר, אֲבָל לֹא מִפְּנֵי כֵן יִמְנַע מֶמֶּשֶׁלְתּוֹ וּמִשְׁטָרוֹ, כְּמוֹ שֶׁלֹּא יִמְנְעוּ הָעֲבִים כֹּחַ הַשֶּׁמֶשׁ וּפְעֻלָּתוֹ, עִם שֶׁמַּאֲפִילִים וּמַחְשִׁיכִים גַּם כֵּן הָאוֹרָה בְּמִקְצָת.

פרק ג

אָמְנָם כֵּן הַיֶּרַח כְּמוֹ הַמַּיִם, שֶׁנִּתְגָּאוּ וְרָצוּ לַחֲזֹר וּלְכַסּוֹת הָעוֹלָם, כֵּן בְּגַאֲוָתָהּ שֶׁל הַיֶּרַח כְּוָנָה הַמְכֻוָּן אֵלֶיהָ. וְעִם שֶׁמַּעֲמָדָהּ לֹא הָיָה בְּאֹפֶן שֶׁתִּהְיֶה נִרְאֵית מִקְצַת יוֹם שַׁחֲרִית וְעַרְבִית, עִם כָּל זֶה שִׁרְבְּבָה קוֹמָתָהּ, וְאוּלַי נִתְקָרְבָה לְאוֹר הַשֶּׁמֶשׁ, וְקִיְּמָה בְּעַצְמָהּ מַאֲמָר "וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה", אָז פָּגַם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת שְׁמָהּ. אָמְנָם לֹא נָעַר בָּהּ, וְלֹא בִטְּלָהּ מִמַּחְשַׁבְתָּהּ כְּמוֹ שֶׁנָּעַר בַּמַּיִם. שֶׁמִּכְיָון שֶׁהָיָה לָהּ פִּתְחוֹן פֶּה, וְהוּא יִתְבָּרֵךְ הָיָה הַגּוֹרֵם בְּמַה שֶׁלֹּא פֵּרֵשׁ לְהֶדְיָא מִי יִהְיֶה הַמּוֹשֵׁל, אִם גַּם שְׁנֵיהֶם אוֹ אֶחָד בִּלְבָד, לָכֵן הִנִּיחָהּ בְּמַצָּבָהּ הַהוּא.

וְאִי נַמִּי, יֵשׁ לוֹמַר שֶׁהוּא כְּעִנְיָן שֶׁאָמַרְתִּי לְעוֹלְמֵי דַּי כוֹ' כְּדִלְעֵיל, שֶׁכֵּן גַּם כָּאן, לוּלֵא שֶׁהַשֶּׁמֶשׁ יִתְבָּרֵךְ הָיָה קוֹרְאָהּ "קָטָן", הָיְתָה הוֹלֶכֶת וּמִתְקָרֶבֶת, עַד שֶׁתִּהְיֶה נִרְאֵית כָּל הַיּוֹם. וּמֵאָז שֶׁקָּרָאהּ בְּשֵׁם "קָטָן", תַּחַת בָּהּ כְּמוֹ גְּעָרָה, וְעָמְדָה בַּאֲשֶׁר הִיא שָׁם. וּמִכָּל מָקוֹם לְאָחוֹר לֹא נָזוֹרָה, הוֹאִיל וְשָׁמְעָה אָמְרוֹ יִתְבָּרֵךְ "וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה" בִּסְתָם, וְהוּא יִתְבָּרֵךְ שְׁמוֹ, לֹא מִלְּבַד שֶׁלֹּא הֻשִׁיבָהּ אָחוֹר, כִּי אִם אַף גַּם זֹאת עַל שֶׁקְּרָאהּ "קָטָן", וְהוּא הָיָה הַגּוֹרֵם, בְּקֹשׁ לְמְצוֹא דָּבָר חֵפֶץ לְפַיֵּס הַלְּבָנָה, לֵאמֹר, הָבִיאוּ כַּפָּרָה עָלַי.

וְעִנְיַן הַפִּיּוּס הַזֶּה, וְהַלָּשׁוֹן הַדְּחוּק, שֶׁאָמַר "כַּפָּרָה", וְגַם "עָלַי", זֶה יִהְיֶה מְקוֹם בֵּאוּרוֹ בְּסוֹף הַמַּאֲמָר דְּפֶרֶק אֵלּוּ טְרֵפוֹת. כִּי שָׁם פֵּרֵשׁ בּוֹ גַּם הָרַיי"ף עַל זֶה הַלָּשׁוֹן כְּמוֹ שֶׁהֲבִיאוֹתִיו לְמַעְלָה, וַאֲדַקְדֵּק עַל פֵּרוּשׁוֹ, וְאוֹדִיעַ דַּעְתִּי, בְּעֶזְרַת ה' יִתְבָּרֵךְ.

וְאָמַר, מָה אִם זֶה שֶׁנִּכְנַס בִּרְשׁוּת כוי, הֵינוּ כְּפִי הַמַּחֲשָׁבָה שֶׁל הַלְּבָנָה, שֶׁסְּבָרָה שֶׁנִּתַּן לָהּ רְשׁוּת:

פרק ד

וַאֲנִי טָרֵם וְקֹדֶם שֶׁאֶכָּנֵס בְּבֵאוּר מַאֲמָר שֶׁאַחֲרֵי זֶה, אֶחְשֹׁב לְהַמְלִיץ עַל הָעִנְיָן זֶה שֶׁכְּוָנוּ לוֹ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, הַמַּאֲמָר שֶׁהַלְּבָנָה נִכְנֶסֶת הָיְתָה בִּתְחוּמָהּ שֶׁל הַחַמָּה, בְּדִבְרֵי הַנָּבִיא בַּחֲבַקּוּק ג' (יא), שֶׁאָמַר "שֶׁמֶשׁ יָרֵחַ עָמַד זְבֻלָה". וְעִם הֱיוֹת שֶׁאֵין בה"א מַפִּיק, וְגַם רַשִׁ"י פֵּרֵשׁ, בִּמְדוֹרֵיהֶן[43], כָּל תֵּבָה שֶׁצְּרִיכָה למ"ד בִּתְחִלָּתָהּ הֵטִיל לָהּ ה"א בְּסוֹפָהּ, וּפֵרְשׁוּהָ עַל מִלְּחֶמֶת גִּבְעוֹן כְּתַרְגּוּמוֹ. עַד כָּאן. וְאַף הָרַד"ק כָּתַב, שֶׁמֶשׁ יָרֵחַ בְּמִלְחֶמֶת

[43] לדעת מפרשי התנ"ך מתפרש מקרא זה על הנס שאירע בימי יהושע שאמר שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון, ופירוש "זבולה" הוא מדור השמש והירח שעמדו במקומן על פי דברי הנביא, אולם רבינו מבאר כמה דיוקים וייתורים שבהמקרא שאומרים דרשני, ודורש באופן אחר בעניינו שהירח עמד בזבול (מקום וגבול) השמש וכו'.

יְהוֹשֻׁעַ כוי זְבֻלָה בַּשָּׁמַיִם, שֶׁהֵם זְבוּל וּמָעוֹן לָהֶם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר "וַיַּעֲמֹד הַשֶּׁמֶשׁ בַּחֲצִי הַשָּׁמַיִם", זְבֻלָה הַה"א נוֹסֶפֶת כְּה"א לַיְלָה, כִּי הַמְּלָה מִלְּעֵיל. עַד כָּאן. וּכְלוֹמַר, שֶׁאֵין הה"א סִימָן הַנְּקֵבָה, שֶׁכֵּן לַיְלָה גַּם כֵּן לָשׁוֹן זָכָר, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב "וַנַּחַלְמָה כוי בְּלַיְלָה אֶחָד". וְאִם כֵּן הַה"א נוֹסֶפֶת, מִכָּל מָקוֹם לְפִי דֶּרֶךְ הַמְּדָרָשִׁים נִדְרָשִׁים הַנּוֹסָפוֹת גַּם כֵּן. וְכֵן יֵשׁ לְדַקְדֵּק, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר 'וַיֵּרַח' בְּוא"ו, וְגַם הָיָה לוֹ לוֹמַר 'עָמְדוּ'. וְאַף שֶׁעָמַד יָכוֹלִין לְפָתֵר כְּמוֹ "בָּנוֹת צָעֲדָה", שֶׁרוֹצֶה לוֹמַר, כָּל אַחַת וְאַחַת. כָּךְ כָּאן, עָמַד כָּל אֶחָד מִשְּׁנֵים אֵלּוּ. מִכָּל מָקוֹם יָכוֹל הַדּוֹרֵשׁ לִדְרוֹשׁ, לָמָּה לֹא כָּתַב עָמְדוּ. וְלָזֶה אֲנִי אוֹמֵר שֶׁשֶּׁמֶשׁ' הָאֲמוּר כָּאן, הוּא כְּמוֹ קְרִיאָה, לוֹמַר מַה שֶּׁאֵרַע בַּשֶּׁמֶשׁ. וְעִם הֱיוֹת שֶׁנִּמְצָא בַּכְּתוּבִים שֶׁמֶשׁ בְּלָשׁוֹן זָכָר, כְּמוֹ "הַשֶּׁמֶשׁ יָצָא" "וּבָא הַשֶּׁמֶשׁ", הִנֵּה כְּמוֹ כֵן נֶאֱמַר "אִם זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו", "וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה". עַד שֶׁקָּרָאהּ הַכָּתוּב גַּם כֵּן בְּלָשׁוֹן נְקֵבָה. וְיֹאמַר הַכָּתוּב שֶׁאֵרַע עִנְיָן בַּשֶּׁמֶשׁ, וְהוּא זֶה שֶׁהַיֵּרַח עָמַד זְבֻלָהּ שֶׁל הַשֶּׁמֶשׁ, הַיְנוּ נִכְנַס בְּתְחוּמָהּ וּגְבוּל שֶׁלָּהּ.

וְאוֹמֵר אֲנִי עוֹד, שֶׁאַנְשֵׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה תִּקְּנוּ בְּסֵדֶר בִּרְכַּת הַמְּאוֹרוֹת בְּיוֹם הַשַּׁבָּת "קָרָא לַשֶּׁמֶשׁ וכו'". וְיוּבַן כָּל הָעִנְיָן הַזֶּה שֶׁאָמְרוּ שֶׁ"קָּרָא לַשֶּׁמֶשׁ וַיִּזְרַח אוֹר", שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר 'וְזָרַח אוֹר', כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב "וְזָרַח הַשֶּׁמֶשׁ". וְגַם עוֹד, שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ לוֹמַר 'אוֹר' כְּלָל, כְּמוֹ שֶׁשָּׁם לֹא אָמַר 'וְזָרַח הַשֶּׁמֶשׁ אוֹר'. אֶלָּא פֵּרְשׁוּ בּוֹ זֶה הָעִנְיָן, שֶׁ"קָּרָא לַשֶּׁמֶשׁ" וְהִנֵּה "וַיִּזְרַח אוֹר" אֶחָד, וְהוּא הַלְּבָנָה שֶׁנִּכְנְסָה בִּתְחוּמָהּ שֶׁל הַשֶּׁמֶשׁ, וְרָאָה זֶה שֶׁהַשֶּׁמֶשׁ כְּעַס וכו' וְהִתְקִין[44] "צוּרַת הַלְּבָנָה" שֶׁאָמַר לָהּ דַּי, וְעָמְדָה בְּזוֹ הַצּוּרָה שֶׁהִיא, שֶׁאִלּוּ נִתְקָרְבָה יוֹתֵר הָיְתָה בְּלִי סָפֵק עַל צוּרָה אַחֶרֶת:

חלק ב

פרק א

ב) **זֹהַר שִׁיר הַשִּׁירִים**[45].

כַּוָּנָתוֹ לְיַשֵּׁב גַּם כֵּן אָמְרוֹ תְּחִלָּה "הַגְּדוֹלִים", וְאַחַר כָּךְ שָׁב לִקְרֹא לְאֶחָד מֵהֶם "קָטָן". וְדַעְתּוֹ שֶׁל בַּעַל הַמַּאֲמָר הַזֶּה, שֶׁהָיָה הִשְׁתַּנּוּת מִפְּנֵי קִטְרוּגָהּ שֶׁל לְבָנָה, וְלֹא כְּמַאֲמַר הָרַבּוֹת הַקְּדוּם, שֶׁלֹּא הָיָה שִׁנּוּי לֹא בְּכַמּוּת וְלֹא בְּאֵיכוּת, רְצוֹנִי לוֹמַר, בֵּין בְּמִדַּת הַגּוּף בֵּין

[44] כאן המקום להעיר מהנוסח (נזכר בטור או"ח סימן רפ"א ועוד) ראה "והקטין" צורת הלבנה.

[45] בו יבואר אשר דברי הזוהר חדש שה"ש שונים מדברי המדרש לעיל בזה, שאף שמפרש שבשטחה ואיכות אורה לא היה שום שינוי בלבנה לאחר בריאתה (וכמ"ש במדרש דלעיל), מ"מ לומד שבגלל רצונה של הלבנה להיות ראש לשועלים (לתחתונים), ולא זנב לאריות (חמה), הורידה הקב"ה ממקומה (גלגל הרביעי) בשעת הבריאה, לגלגל התחתון.

בְּעִנְיַן הָאוֹרָה, וְאַף לֹא בְּמָקוֹם, שֶׁעִם הֱיוֹת שֶׁנִּכְנַס בַּתְּחוּם, מִכָּל מָקוֹם בְּאוֹתוֹ גַּלְגַּל שֶׁהוּא עַכְשָׁו[46], כֵּן הָיְתָה מִקֶּדֶמֶת דָּנָא, וְלֹא בַּגַּלְגַּל שֶׁלְּמַעְלָה מִזֶּה הַגַּלְגַּל.

וּבָזֶה חוֹלֵק זֶה הַמַּאֲמָר דְּשִׁיר הַשִּׁירִים, רוֹצֶה לוֹמַר, שֶׁסּוֹבֵר שֶׁהָיָה שִׁנּוּי בְּמָקוֹם, וּכְמוֹ שֶׁיִּתְבָּאֵר. אַף בְּכַמּוּת וְאֵיכוּת לֹא הָיָה שִׁנּוּי, כִּסְבָרַת מַאֲמָר הַקּוֹדֵם.

וְזֶהוּ שֶׁאָמַר, לָאו דַּהֲוַת סִיהֲרָא בְּקַדְמֵיתָא רַב וְעִלָּאָה, אֶלָּא דְּכָל זִימְנָא דְּסִיהֲרָא בְּשִׁמְשָׁא בְּרָזָא חָדָא, בְּגִינֵיהּ אִתְקְרֵי אִיהִי בַּהֲדֵיהּ "גְּדוֹלִים", זְנָבָא דְאַרְיֵה אַרְיֵה אִיהוּ וְאַרְיֵה אִתְקְרֵי. הִנֵּה, שֶׁבְּפֵרוּשׁ הוּא אוֹמֵר, שֶׁאֵין שִׁנּוּי לֹא בְּרֹב וְלֹא בְּעִלָּאָה.

וְאֵין לְפָרֵשׁ 'עִלָּאָה' עַל עֶלְיוֹנו[ו]ת הַמָּקוֹם, שֶׁזֶּה אֵינוֹ, שֶׁהֲרֵי נַעֲשֵׂית רֹאשׁ לַשּׁוֹעָלִים, וְזֶה בְּהֵנָהֵגַת הַתַּחְתּוֹנִים, נִמְצָא שֶׁיִּרְדָּה לִהְיוֹת מוּשֶׁלֶת בַּתַּחְתּוֹנִים. אֶלָּא 'עִלָּאָה' רָצָה לוֹמַר חֲשִׁיבוּת. וְיִהְיֶה 'רַב וְעִלָּאָה' אוֹ תֵּבוֹת נִרְדָּפוֹת, וְעִנְיַן שְׁנֵיהֶם שֶׁלֹּא הָיָה לָהּ עִלּוּי בְּקַדְמֵיתָא יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁיֵּשׁ לָהּ אַחַר הַקִּטְרוּג, וְיִכְלֹל הַמִּדָּה בַּגּוּף וְהַהֶאָרָה בָּאוֹר, אוֹ יֵשׁ לוֹמַר, שֶׁתֵּבַת 'רַב' יוֹרֶה עַל גּוֹדֶל הַגּוּף, וְ'עִלָּאָה' יוֹרֶה עַל עִלּוּי הָאוֹר. וְאָמַר, שֶׁשְּׁנֵיהֶם לֹא הָיוּ לָהּ בְּקַדְמֵיתָא שׁוּם יִתְרוֹן עַל מַה שֶּׁיֵּשׁ לָהּ אַחַר הַקִּטְרוּג.

וּלְפִי שֶׁכֵּן הוּא, וְלֹא נִשְׁתַּוִּית הַלָּבָנָה לְהִקָּרֵא עִם הַשֶּׁמֶשׁ בְּשֵׁם "הַגְּדוֹלִים", אֶלָּא שֶׁהָיְתָה דְּבוּקָה עִמּוֹ בְּדִבּוּק אֶחָד[47] כְּעִנְיַן מָשָׁל זְנַב הָאַרְיֵה עִם אֲרִי עַצְמוֹ, לָכֵן אֵין לְשׁוֹן הַמִּדְרָשׁ הַזֶּה 'אִפְּשָׁר לְב' מְלָכִים'[48], כִּי הֵיאַךְ יִקָּרֵא שְׁנֵי מְלָכִים לַאֲרִי וְלִזְנָבוֹ? וְעִם שֶׁזְּנַב אַרְיֵה אַרְיֵה יִתְקָרֵי, הַיְנוּ שֶׁהוּא חֵלֶק אֲרִי, לֹא שֶׁהוּא אֲרִי לְבַדּוֹ. וּלְכָךְ, בַּעַל הַמַּאֲמָר הַזֶּה חָשַׁב שֶׁטַּעֲנָתָהּ הָיְתָה בְּקִטְרוּגָהּ, שֶׁאֵין נָאֶה לְמֶלֶךְ הַכָּבוֹד בָּרוּךְ הוּא[49] לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בִּשְׁנֵי כְתָרִים כְּאֶחָד, כִּי אִם בָּזֶה לְבַדּוֹ וּבָזֶה לְבַדּוֹ. וְהָיָה הַמְּכָוָּן שֶׁלָּהּ, לִהְיוֹתָהּ יוֹתֵר מִתְכַּבֶּדֶת כְּשֶׁתִּהְיֶה רֹאשׁ לַשּׁוֹעָלִים מִשֶּׁתִּהְיֶה זָנָב לָאֲרָיוֹת. וְאָמַר לָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, לֵךְ אֶל מְקוֹם הַתַּחְתִּית, וְשָׁם תִּהְיֶה רֹאשׁ לַשּׁוֹעָלִים, אֲבָל "אֶפֶס כִּי לֹא תִהְיֶה תִּפְאַרְתֵּךְ" בָּזֶה, אַף אָמְנָם תִּהְיֶה נִקְרֵאת קְטַנָּה, דְּאַזְעִירוּ אִית לָךְ בָּזֶה.

וְיָצָא לָנוּ לְמוּד נָאֶה הַזֶּה, שֶׁהִשְׁרִישׁוּנוּ בּוֹ גַּם כֵּן חַכְמֵי הַמִּשְׁנָה כְּשֶׁאָמְרוּ (אָבוֹת פֶּרֶק ד מִשְׁנָה טו) "הֱוֵי זָנָב לָאֲרָיוֹת וְאַל תְּהִי רֹאשׁ לַשּׁוּעָלִים". וּבְיוֹתֵר צְרִיכִין זְרִיזוּת, שֶׁמִּפְּנֵי כָּבוֹד הַמְּדֻמֶּה, רַבִּים מִן הַתַּלְמִידִים מִתְחַכְּמִים לֵישֵׁב בְּרֹאשׁ, אַף בְּמָקוֹם שֶׁאֵינָן בְּנֵי תוֹרָה וְלֹא

[46] זה לשון הרמב"ם יסודי התורה פ"ג ה"א: הגלגלים הם הנקראים שמים ורקיע וזבול וערבות, והם תשעה גלגלים, גלגל הקרוב ממנו הוא גלגל הירח וכו', וגלגל רביעי שבו חמה וכו'.

[47] ממה שכתב רבינו לעיל (עיין בהערה הקודמת) משמע שהפירוש דבוקים היינו ששני המאורות היו קבועים באותו גלגל שהוא בגלגל הרביעי שבו קבוע החמה (ולזאת היתה הירח כזנב לחמה) ואחר טענת הלבנה ירדה לגלגל הראשון.

[48] שהרי לשון טענת הלבנה לפי ז"ח שה"ש הוא אֶפְשָׁר לְמֶלֶךְ אֶחָד לְאַשְׁתַּמְּשָׁא בְּתַרִין כְּתָרִין כַּחֲדָא? וכו':

[49] וכמ"ש הזהר בסוף דבריו אֵיכְדֵין אֶפְשָׁר לָךְ לְאַנְהָגָא עָלְמִין בְּתַרִין כְּתָרִין כַּחֲדָא וכו'

בְּנֵי סְחוֹרָה, רַק שֶׁיִּקָּרֵא שְׁמָם שֶׁהֵם יוֹשְׁבִים בְּרֹאשׁ, מִמַּה שֶׁיִּהְיוּ יוֹשְׁבִים לִפְנֵי הָרַב הַזָּקֵן וְיוֹשֵׁב בִּישִׁיבָה וּבְכִסֵּא הַהוֹרָאָה, לְמַעַן יוּכְלוּ לִשְׁתּוֹת בַּצָּמָא אֶת דְּבָרָיו וּלְשַׁמְּשׁוֹ, וְלִרְאוֹת בְּהוֹרָאוֹתָיו וּבְפָסַק דִּינָיו וּבְהַסְבָּרַת הַהֲלָכוֹת.

וְאֵין מְקוֹם שְׁאֵלָה שֶׁבַּפָּסוּק (חבקוק ג יא) שֶׁהֲבֵאתִי לְמַעְלָה, "שֶׁמֶשׁ יָרֵחַ עָמַד", קוֹרֵא לַיָּרֵחַ בִּלְשׁוֹן זָכָר, וְכָל הַמַּאֲמָר הַזֶּה בִּלְשׁוֹן נְקֵבָה אִתְּמַר בָּקָרְאוֹ לַלְּבָנָה, שֶׁהֲרֵי כֵּן הוּא בַּמַּאֲמָר דְּפֶרֶק אֵלּוּ טְרֵפוֹת. וְשָׁם כָּתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת (ס: ד"ה אמרה) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אָמְרָה יָרֵחַ כוי בִּלְשׁוֹן תּוֹרָה לָשׁוֹן זָכָר הוּא, דִּכְתִיב "וְיָרֵחַ עָמַד", עַד כָּאן.

מִכָּל מָקוֹם נִמְצִינוּ לְמֵדִין, שֶׁגַּם בַּמַּאֲמָר הַזֶּה יָצָא לָנוּ תַּכְלִית גְּדוֹל בַּלִּמּוּד הַזֶּה שֶׁאָמַרְתִּי, וְאַל יֵקַל בְּעֵינֶיךָ, כִּי רַב וְעָצוּם הוּא. וְהַלְוַאי יְקֻבְּלוּ בְּאָזְנֵי הַשּׁוֹמְעִים, וְיִלְמְדוּ קַל וָחֹמֶר בְּעַצְמָם שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת כֵּן מִן הַיָּרֵחַ כְּאָמוּר.

פרק ב

וְגַם פֹּה, טָרֵם שֶׁאֵלֵךְ לִי לְפָרֵשׁ הַמַּאֲמָר שֶׁאַחֲרֵי זֶה, רָאִיתִי לְהַמְלִיץ עַל זֶה הָעִנְיָן פָּסוּק בְּתְהִלִּים ק"ד (פסוק יט) "עָשָׂה יָרֵחַ לְמוֹעֲדִים שֶׁמֶשׁ יָדַע מְבוֹאוֹ", וְאָמְרוּ בְּמַסֶּכֶת רֹאשׁ הַשָּׁנָה פֶּרֶק 'אִם אֵין מַכִּירִין' (כה ע"א), "שֶׁמֶשׁ יָדַע מְבוֹאוֹ" וְאֵין יָרֵחַ יָדַע מְבוֹאוֹ. כְּלוֹמַר, פַּעַם בָּא בַּאֲרֻכָּה, פַּעַם בָּא בְּקִצָּרָה[50]. וּבָא לַיָּרֵחַ מִדָּה זוֹ לְבוֹא פַּעַם בַּאֲרֻכָּה וּפַעַם בְּקִצָּרָה, מִפְּנֵי שֶׁנּוֹתָהּ אֶת מְקוֹמָהּ לְבִלְתִּי הִדָּבֵק בַּשֶּׁמֶשׁ, כִּי טוֹב לָהּ אָז, שֶׁהָיְתָה הוֹלֶכֶת מַהֲלַךְ הַשֶּׁמֶשׁ, שֶׁאֵין לוֹ אֶלָּא מָבוֹא אֶחָד, מִמַּה שֶּׁיֵּשׁ לָהּ עַתָּה מַהֲלָכִים נְזוֹרִים[51].

וְזֶה שֶׁאָמַר שֶׁ"עָשָׂה יָרֵחַ לְמוֹעֲדִים", שֶׁאִלּוּ הָיְתָה דְּבוּקָה בַּחַמָּה, אֵין חֶשְׁבּוֹן לַמּוֹעֲדִים, כִּי הַכֹּל בְּהַשְׁוָאָה וּבְמִדָּה וְקֶצֶב אֶחָד. אֲבָל לְפִי שֶׁהַיָּרֵחַ יָדַע[52] מְבוֹאוֹ שֶׁל הַשֶּׁמֶשׁ, וְלֹא נִיחָא לָהּ בְּהָכִי, וְרָצְתָה וּבָחֲרָה מָבוֹא אַחֵר, כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה עִם זֶה רֹאשׁ לַשּׁוֹעֲלִים, לָכֵן עָשָׂה הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ יָרֵחַ לְמוֹעֲדִים, שֶׁבָּהּ יִקָּבְעוּ הַמּוֹעֲדִים כַּאֲשֶׁר בָּחֲרָה.

---

[50] ז"ל רבינו בתוספות יום טוב (ראש השנה פ"ב מ"ח): פעמים בא בארוכה. פעמים בא בקצרה. והסיבה לזה שהלבנה יש לה ב' גלגלים. הגלגל האחד והוא המקיף הארץ. והולך ממערב למזרח. ובתוכו גלגל אחר קבוע בעובי זה הגלגל. ובו הוא קבוע הלבנה. וזה הגלגל תנועתו ממזרח למערב. ונמצאו שכשהלבנה ברום זה הגלגל הקטן שנמצא שיש לה ב' תנועות הפכיות. ולפיכך היא באה בארוכה. ובמתון. ואם בשפל זה הגלגל. אז הלבנה מתנועעת בגלגלה הקטן ג"כ ממערב למזרח כמו הגלגל הגדול. ולפיכך באה בקצרה. שתנועות גלגל הגדול מן הה' אל הו' ומן הו' אל הז' ומן הז' אל הה'. ותנועת הקטן מן הא' אל הב'. ומן הב' אל הד'. וכל עוד שהקטן מתנועע מן א' אל הב'. הנה יש לכדור הלבנה ב' תנועות הפכים. הא' מן הא' אל הב'. והשני מן הה' אל הו'. שהגלגל הגדול מכריח ומסבב עמו הגלגל הקטן בדרך תנועתו. וכשהקטן מתנועע מן הב' אל הד' הנך רואה שהלבנה הקבועה שם נמשכת ג"כ בתנועת הגדול שמן הה' אל הו' ומפני זה בא בקצרה.

[51] מהלכים סוטים מהקו הישר (כמו נזורו אחור) מפני ב' הגלגלים שלה, וכבהערה הקודמת.

[52] בפשטות לשון חז"ל "שמש ידע וירח לא ידע" קאי על הידיעה הכללית שמהלך השמש ידוע לכל ומהלך הירח אינו ידוע, אולם רבינו מפרש כאן תיבת "ידע" שקאי על הירח עצמו שמכיון שידע מבוא השמש לכן לא רצתה בזה ורצתה לרדת לגלגל הראשון ושם נשתנה ונסתרה כל מהלכה כנ"ל.

וּבָזֶה הַמַּאֲמָר שֶׁהִיא עַצְמָהּ בָּחֳרָה בְּדֶרֶךְ הַמְּעוּט, לֹא שַׁיָּךְ לְהַזְכִּיר כָּאן עִנְיַן "הָבִיאוּ כַּפָּרָה עָלַי וכו'". כֵּיוָן שֶׁהַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ לֹא עָשָׂה עִמָּהּ זוּלַת בַּקָּשָׁתָהּ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בִּשְׁאָר הַמַּאֲמָרִים, שֶׁכַּוָּנָתָהּ וּמַחְשַׁבְתָּהּ לְהִתְעַלּוֹת, לֹא לָרֶדֶת, וְהוּא בָּרוּךְ הוּא הוֹרִידָהּ, אָמַר "הָבִיאוּ כַּפָּרָה עָלַי כו'":

חלק ג

פרק א

ג) **זֹהַר פָּרָשַׁת פִּנְחָס בְּרַעֲיָא מְהֵימְנָא**[53].

גַּם [כֵּן] כַּוָּנָתוֹ שֶׁלֹּא הָיָה שִׁנּוּי בְּעֶצֶם הַלְּבָנָה מִפְּנֵי קְטָרוּגָהּ מִמַּה שֶׁהָיְתָה מִלְּפָנִים, רַק בְּשִׁנּוּי מְקוֹמָהּ עִם שִׁנּוּי מַזָּל. רוֹצֶה לוֹמַר, שִׁנּוּי הַהַשְׁפָּעָה, כִּי מַזָּל מִלְּשׁוֹן "יְזַל מַיִם" (במדבר כד ז). וְרָצָה זֶה הַמַּאֲמָר, בְּמַה שֶּׁמִּתְחִלָּה נִקְרֵאת גַּם כֵּן "גָּדוֹל" וְאַחַר כָּךְ "קָטָן", שֶׁהָיָה זֶה מִפְּנֵי שִׁנּוּי הַמָּקוֹם וְהַמַּזָּל.

וְנֶחְלַק בִּשְׁתַּיִם עִם מַאֲמַר שִׁיר הַשִּׁירִים:

כִּי לְפִי דִּבְרֵי זֶה הַמַּאֲמָר, לֹא הָיוּ דְּבוּקִים הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ עַד שֶׁהָיוּ נֶחְשָׁבִים כְּמוֹ הָאֲרָיֵה עִם זְנָבוֹ, אֲבָל הָיָה כָּל אֶחָד בִּפְנֵי עַצְמוֹ, וְאַף שֶׁבְּמִדַּת הַגּוּף וְהַהֶאָרָה, הָיָה כָּל אֶחָד מֵאָז, קֹדֶם הַקְּטָרוּג, כְּמוֹ אַחַר כָּךְ.

שֵׁנִית; שֶׁמַּעֲלַת הַשֶּׁמֶשׁ וּמְקוֹמָהּ לְמַעְלָה מִן הַיָּרֵחַ, אַף מִתְּחִלָּה קֹדֶם [הַ]קְּטָרוּג. אֶלָּא שֶׁהַיָּרֵחַ מֵאָז, קֹדֶם הַקְּטָרוּג, הָיְתָה בְּמָקוֹם עֶלְיוֹנִית[54] מִמַּה שֶּׁהִיא עַכְשָׁו. כִּי מְקוֹמָהּ הָיָה אֵצֶל הַשֶּׁמֶשׁ, יְרֵצָה תַּחְתָּיו, וּלְמַעְלָה מִכּוֹכְבֵי נֹגַהּ וְכוֹכָב, וְעַל יְדֵי קְטָרוּגָהּ שָׁבָה לִהְיוֹת תַּחְתִּיהֶן.

וּמֻכְרָחַנִי לוֹמַר, שֶׁלֹּא הָיְתָה דְּבוּקָה בַּשֶּׁמֶשׁ כְּדִבְרֵי זֹהַר שִׁיר הַשִּׁירִים, מִכֵּיוָן שֶׁהִיא טָעֲנָה לוֹמַר "אֶפְשָׁר לִשְׁנֵי מְלָכִים שֶׁיִּשְׁתַּמְּשׁוּ בְּכֶתֶר אֶחָד", וְרָצְתָה כֶּתֶר א' לְעַצְמָהּ. וְאִלּוּ שָׁוָה הָיְתָה וּמְדֻבָּקֶת בַּשֶּׁמֶשׁ, אֵינָנָּה רְאוּיָה לְכֶתֶר אֶחָד אֲשֶׁר בָּהּ יִשְׁתַּמְּשׁוּ שְׁנֵי מְלָכִים, שֶׁהֲרֵי יִשְׁתַּמְּשׁוּ גַּם כֵּן בִּשְׁנֵי כְתָרִים, כְּמוֹ שֶׁבֵּאֲרוּ שִׁיר הַשִּׁירִים כִּנָּה אֶת הַשֶּׁמֶשׁ וְאֶת הַיָּרֵחַ בִּתְרֵין כִּתְרִין. אֶלָּא וַדַּאי לֵיהּ לְהַמַּאֲמָר הַלָּז 'רַעֲיָא מְהֵימְנָא' הֵיא לְבַדָּהּ הָיְתָה וְלֹא דְּבוּקָה בַּשֶּׁמֶשׁ כִּי אִם תַּחְתֶּיהָ מִיָּד, וְהָיְתָה שׁוֹפַעַת עַל שְׁנֵי מְלָכִים נ"נַהּ וְכוֹ"כָב.

[53] בו יבואר אשר דברי הרעיא מהימנא הוא בדבר אחד כדברי הזוהר חדש דלעיל בזה שהשינוי היה במקום הלבנה. וחולק עליו במהות השינוי מקום, דבשונה מדעת הזו"ח שבתחילה היתה הלבנה קבועה כזנב לחמה בגלגל אחד עמה וירדה למטה לגלגל ראשון, סבירא ליה לרעיא מהימנא כחכמי ישראל שלא נתחלקה הרקיע לגלגלים, והשינוי היה שמתחילה השפיעה הירח ומיקומה היתה מעל נוגה וכוכב כמו ציור "סגולתא", וירדה תחתיהם כמו ציור "סגול".

[54] וכמו שמסביר רבינו לקמן שלא ס"ל למאמר זוהר זה חלוקת צבא השמים באופן של גלגלים.

וְאִם תֹּאמַר, הוֹאִיל וְהָיָה הָיְתָה שׁוֹפַעַת עַל תַּחְתֶּיהָ, וְלֹא כֵן הַשֶּׁמֶשׁ, לְפִי שֶׁהוּא עַל הַלְּבָנָה וְאֵין הַשְׁפָּעָתוֹ עַל מַה שֶּׁתַּחַת הַלְּבָנָה, אִם כֵּן, אַף אָנוּ, הֵיאַךְ יְכוֹלִין לוֹמַר שֶׁהַלְּבָנָה הָיְתָה שׁוֹפַעַת עַל כּוֹכָב, וְהֵרֵי נֹגַהּ תַּחַת הַלְּבָנָה וּלְמַעְלָה מִן כּוֹכָב, וְאֵיךְ אָמְרָה שֶׁשְּׁנֵי מְלָכִים מִשְׁתַּמְּשִׁים בְּכֶתֶר אֶחָד? וְלָאו קַשְׁיָא הִיא לְפִי דַּרְכֵּי חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, שֶׁאֵינָם סוֹבְרִים[55] שֶׁסִּדְרָן שֶׁל הַכּוֹכְבֵי לֶכֶת סִדּוּרִים זֶה עַל זֶה וּלְכָל אֶחָד גַּלְגַּל מְיֻחָד. אֲבָל אָמְרוּ בְּפֶרֶק 'אֵין דּוֹרְשִׁין' (חגיגה יב:), אָמַר רַב יְהוּדָה שְׁנֵי רְקִיעִים הֵם, שֶׁנֶּאֱמַר "הֵן לַה' אֱלֹהֶיךָ הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמָיִם". רֵישׁ לָקִישׁ אוֹמֵר, שִׁבְעָה: וִילוֹן, רָקִיעַ, שְׁחָקִים, זְבוּל, מָעוֹן, מָכוֹן, עֲרָבוֹת. וִילוֹן אֵינוֹ מְשַׁמֵּשׁ כְּלוּם כוּ' כְּדִלְעֵיל. רָקִיעַ שֶׁבּוֹ חַמָּה וּלְבָנָה וְכוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת קְבוּעִין שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בִּרְקִיעַ הַשָּׁמָיִם". וְלֹא מִבַּעְיָא לְרַב יְהוּדָה שֶׁאֵינָם רַק ב' שָׁמַיִם, וּמְמֵילָא שֶׁהוּא אֶחָד לְמַלְאֲכֵי מַעְלָה, וְשֶׁתַּחְתָּיו לִצְבָא הַשָּׁמַיִם כוּ', אֶלָּא אַף לְרֵישׁ לָקִישׁ, שֶׁאָמַר שֶׁמָּעוֹן בּוֹ הֵם הַמַּלְאָכִים, מִכָּל מָקוֹם הֵרֵי אָמַר שֶׁבָּרָקִיעַ, שֶׁהוּא הַשֵּׁנִי, שָׁם כָּל צְבָא הַשָּׁמַיִם.

נִמְצָא דְּבֵין לְמַר וּבֵין לְמַר, כָּל הַכּוֹכָבִים כֻּלָּם בְּרָקִיעַ אֶחָד נְתוּנִים. וְהַשְׁתָּא, אֵין בְּסִדּוּרָן הֶכְרַח שֶׁיִּהְיוּ כֻּלָּם זֶה עַל זֶה, עִם הֱיוֹת שֶׁכָּל רָקִיעַ וְרָקִיעַ, כְּפִי קַבָּלַת חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, מַהֲלָכוֹ בְּעָבְיוֹ ת"ק שָׁנָה. וְיכוֹלִים לִהְיוֹת זֶה לְמַעְלָה מִזֶּה. אַךְ כְּמוֹ כֵן אֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיוּ כֻּלָּם בְּסִבּוּב, אוֹ קְצָתָם זֶה לְמַעְלָה מִזֶּה וּקְצָתָם בְּסִבּוּב. וְשֶׁעַל כָּל פָּנִים, אוֹתָם שֶׁבַּסִּבּוּב הֵן, אִם כֻּלָּם הֵן אִם מִקְצָתָם, אֵין בָּהֶם שׁוּם מַעֲלָה מְקוֹמִית זֶה עַל זֶה, כִּי בְּסִבּוּב הָעֲגָלָה אֵין רֹאשׁ וְלֹא סוֹף. וְיִהְיֶה לְפִי עִנְיֵנֵנוּ עַל כָּל פָּנִים, שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ זֶה לְמַעְלָה מִזֶּה מַעֲלָה מְקוֹמִית. לָכֵן הַיָּרֵחַ מַעֲלָה מְקוֹמִית עַל נֹגַהּ וְכוֹכָב, אֲבָל נֹגַהּ וְכוֹכָב אֵין בָּהֶם מַעֲלָה מְקוֹמִית זֶה עַל זֶה, אַף הֵם בְּסִבּוּב.

[55] מדברי רבינו כאן משמע שדברי חז"ל חולקים על סדר הגלגלים המובא בחכמי התכונה, וצ"ע מדברי הרמב"ם (יסודי התורה פ"ג ה"א) שפסק שיש תשעה גלגלים, ועיין שם במפרש שפירש שאינו סותר לדברי חז"ל, שכיוונו לענינים רוחניים. ובאמת הרמב"ם עצמו התייחס לזה וז"ל (מורה נבוכים ח"ב פ"ט): כבר בארנו לך (פרק ד' מזה החלק) שמספר הגלגלים לא דוקדק בזמן אריסט"ו, ושהמונים הגלגלים בזמננו תשעה, אמנם מנו הכדור האחד הכולל גלגלים רבים וחשבוהו לאחד, כמו שהתבאר למי שעיין בחכמת התכונה, ולזה לא תרחיק עוד מאמר קצת החכמים שני רקיעים הם, שנאמר הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים, כי אומר זה המאמר מנה כדור הכוכבים כולם אחד, ר"ל הגלגלים אשר בהם כוכבים, ומנה כדור הגלגל המקיף אשר אין כוכבים בו כדור שני ואמר שני רקיעים הם, עכ"ל. והנה גם בדברי רבינו מצינו שמביא הגלגלים ומשמע שאינו בסתירה לדברי חז"ל במנין הרקיעים וכנ"ל, וז"ל (תוספות יום טוב מסכת פסחים פ"י מ"ה): להודות להלל כו' - כתבו התוספות י"א ז' הודאות ולא יותר כנגד שבעה רקיעים עכ"ל ואי משום הא יש לי לקיים גירסת הספר דתשעה הוו רקיעים דז' רקיעים לז' כוכבי לכת ושמיני למזלות ותשיעי המקיף ומסבבם בכח בוראו יתברך בכל יום ממזרח למערב הפך תנועתם שממערב למזרח והוא נקרא רקיע היומי. כמ"ש הרמב"ם על זה בפרק ג' מהלכות יסודי התורה והוא הנקרא ערבות ובעשירי הוא אומר למי שעשה וכו' שהוא רוכב ערבות ית' זכרו לנצח נצחים. [ובסדר המשנה דירושלמי לא נשנו אלא שבעה הני חמשה דהכא עד לרומם ועוד שנים לנצח ולגדל]: וצ"ע.

נִמְצִינוּ לְמֵדִין שֶׁנִּגּהּ וְכוֹכָב בְּשׁוּוּי הָיוּ תַּחַת הַיָּרֵחַ, וְהִיא כְּכָתָר עֲלֵיהֶם. וְלָזֶה טָעֲנָה שֶׁאִי אֶפְשָׁר שֶׁיִּשְׁתַּמְּשׁוּ בְּכֶתֶר אֶחָד, אֵלּוּ שְׁנֵי הַמְּלָכִים שֶׁתַּחְתֶּיהָ. וְאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְכִי וּמַעֲטִי כוי, וְחָזְרָה כְּסֶגוֹ"ל נְקוּדָה תְּחוֹת תְּרִין. כִּי שְׁנֵי אֵלּוּ, נֹגַהּ וְכוֹכָב, נִשְׁאֲרוּ עַל עָמְדָם בְּשׁוּוּי.

פרק ב

וְאָמְנָם הַלְּמוּד שֶׁיָּצָא לָנוּ מִזֶּה, נִרְאֶה לִי, לְפִי שֶׁיֵּשׁ בְּלָאו הָכִי מָקוֹם לַעֲמוֹד עַל הַחֲקִירָה לְפִי זֶה הַמַּאֲמָר, מָה רָאָה עַל קִטְרוּג הַזֶּה, דְּמֵה אִכְפַּת לָהּ בִּשְׁנֵי הַמְּלָכִים, אִם יִשְׁתַּמְּשׁוּ בְּכֶתֶר אֶחָד, כֵּיוָן דִּלְדִידְהוּ עֲצָמָם לֹא אִכְפַּת כְּלָל. וְאֶחְשֹׁב כִּי קִטְרוּגָהּ הָיְתָה צָר[וּ]ת הָעַיִן, שֶׁתְּשַׁמֵּשׁ לְהַשְׁפִּיעַ עַל שְׁנַיִם אֵלּוּ שֶׁתַּחְתֶּיהָ, וְהֶעֱלִימָה הָעַיִן בִּלְשׁוֹן כָּבוֹד, כְּאִלּוּ חָסָה עַל הַמְּלָכִים. וְלָכֵן בְּמִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה נֶעֱנְשָׁה, לְשֶׁלֹּא תַּשְׁפִּיעַ לַמְּלָכִים כְּלָל, אַף לֹא לְאֶחָד. וּלְהַלָּן אֲדַבֵּר עוֹד מִזֶּה, בְּסֵיעַתָּא דִשְׁמַיָּא. וְלָכֵן, בִּמְקוֹם שֶׁהָיְתָה כִּסֶגוֹלְתָא, שֶׁהוּא מִן הַטְּעָמִים, שֶׁהֵם כִּנְשָׁמָה[56], וְגַם הַטַּעַם הַזֶּה עַל הָאוֹתִיּוֹת שֶׁהֵם כְּגוּף, [חָזְרָה] לִהְיוֹת כְּסֶגוֹל שֶׁהוּא מִן הַנְּקֻדּוֹת שֶׁהֵם כְּנֶפֶשׁ, גַּם הַנְּקֻדָּה הַזֹּאת תַּחַת הָאוֹתִיּוֹת.

וּמְסַיֵּם הַמַּאֲמָר, וּבְגִין דְּא הָבִיאוּ עָלַי כַּפְּרָה. עָלַי הֲוֹת סִיהֲרָא כֻּתָּר, כְּגַוְנָא דְּא: וֹ. וּלְבָתַר מְעִיטִית וְנַחֲתִית לְרַגְלִין דִּילֵיהּ, כְּגַוְנָא דְּא: ו. וְעִם שֶׁהוּא מְדֻיָּק חָכְמַת הַקַּבָּלָה, וַאֲנַן לֵית לָן עֵסֶק בָּהּ בִּדְרוּשׁ בְּרַבִּים, מִכָּל מָקוֹם הֲבֵאתִיו כְּדֵי [לְהַרְאוֹת], שֶׁגַּם מִתּוֹךְ דִּבְרֵי הַזֹּהַר מוּבָן, שֶׁיְּרֻדָּה מִמַּדְרֵגָתָהּ הָעֶלְיוֹנָה בְּמַעֲלָה כְּמוֹ סְגוֹלְתָא שֶׁהוּא טַעַם, וְהָיָה לָהּ מִשְׁפַּט הַנְּשָׁמָה, וְיָרְדָה לְתַחְתִּית הַמַּעֲלָה כְּמוֹ הַנְּקֻדּוֹת, וַתְּהִי לָהּ מִשְׁפַּט הַנֶּפֶשׁ בְּעֶרֶךְ הַנְּשָׁמָה. וּבְעִנְיַן "הָבִיאוּ כַּפָּרָה עָלַי" כְּפִי הַפְּשָׁט, כְּבָר יִחַדְתִּי לוֹ מָקוֹם בְּאַחֲרִית מַאֲמָר דְּפֶרֶק אֵלּוּ טְרֵפוֹת.

פרק ג

וְאָמְנָם גַּם מִזֶּה לֹא אֶעֱבוֹר, כִּי אִם שֶׁאַמְלִיץ עַל כַּוָּנַת הַמַּאֲמָר הַזֶּה פְּסוּקִים בִּתְהִלִּים ע"ב (פסוק ה-ז) "יִירָאוּךָ עִם שִׁמְשׁ וְלִפְנֵי יָרֵחַ דּוֹר דּוֹרִים. יֵרְדוּ כְּמָטָר עַל גֵּז כִּרְבִיבִים זַרְזִיף אָרֶץ. יִפְרַח בְּיָמָיו צַדִּיק וְרֹב שָׁלוֹם עַד בְּלִי יָרֵחַ". וְהוּא בְּמִזְמוֹר לִשְׁלֹמֹה. וּבַמִּדְרָשׁ (שמות רבה פט"ו כ"ו), רְאִיתִיו בְּסֵפֶר הָעֲקֵדָה שַׁעַר ל"ז: "הַחֹדֶשׁ הַזֶּה", הֲדָא הוּא דִּכְתִיב "יִפְרַח בְּיָמָיו צַדִּיק וְרֹב שָׁלוֹם עַד בְּלִי יָרֵחַ". עַד שֶׁלֹּא הוֹצִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, בֵּרְכָן הוֹדִיעַ לָהֶם הַמָּקוֹם, שֶׁאֵין הַמַּלְכוּת בָּאָה לָהֶם אֶלָּא עַד שִׁלְשִׁים דּוֹר. הַלְבָנָה יוֹם רִאשׁוֹן שֶׁל חֹדֶשׁ מַתְחֶלֶת הָאוֹר, וְכֹל שְׁלֹשִׁים יוֹם, מַלְכוּת שֶׁלָּכֶם שִׁלְשִׁים דּוֹר. הַלְבָנָה יוֹם רִאשׁוֹן שֶׁל חֹדֶשׁ מַתְחֶלֶת הָאוֹר, וְכֹל

[56] בספרי הקבלה (עיין תיקוני זוהר הקדמה ח ע"א וז"ל: וטעמי אינון נשמתין) מוזכר שיש ארבע בחינות באותיות התורה והוא טנת"א (טעמים נקודות תגין אותיות), ואותיות הם משולין כגוף, ונקודות הרי הן הדרך להבין תוכן האותיות הם נפש האותיות, והטעמים שעל ידם יש הטעמה לתוכן האותיות הם כנשמה. ולכן הנקודות מתחת לאותיות והטעמים מעליהם.

שֶׁהִיא הוֹלֶכֶת, מְאִירָה עַד חֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם, וְדִסְקוּס שֶׁלָּהּ מִתְמַלֵּא וכו'. אַבְרָהָם הִתְחִיל לְהָאִיר וכו' יִצְחָק כו' יַעֲקֹב כו', וְאַחַר כָּךְ, יְהוּדָה פֶּרֶץ חֶצְרוֹן רָם עַמִּינָדָב נַחְשׁוֹן שַׂלְמוֹן בֹּעַז עוֹבֵד יִשַׁי דָּוִד. כֵּיוָן שֶׁבָּא שְׁלֹמֹה נִתְמַלֵּא דִּסְקוּס שֶׁל לְבָנָה וכו'.

הִנֵּה יֹאמַר שֶׁבִּימֵי שְׁלֹמֹה שֶׁהָיוּ יְרֵאִים אֶת ה' "עִם שָׁמֶשׁ וְלִפְנֵי יָרֵחַ דּוֹר דּוֹרִים", יִרְצֶה "עִם שָׁמֶשׁ" כַּאֲשֶׁר הִיא מֵאָז, כֵּן הִיא גַּם עַתָּה. וְאָמְנָם כֵּן, גַּם בְּעוֹד הֱיוֹת הַיָּרֵחַ דּוֹר דּוֹרִים. וְיִהְיֶה 'דּוֹר' וְ'דּוֹרִים' מֵעִנְיַן דִּירָה, וְעַל דֶּרֶךְ הַנִּצּוּחַ שֶׁל חַכְמֵי אֻמּוֹת הָעוֹלָם לַחֲכָמֵינוּ ז"ל[57] (פסחים צד:), עַד שֶׁהוֹדוּ שֶׁמַּזָּל קָבוּעַ וְנַלְגַּל חוֹזֵר[58]. וְזֶה רָמְזוּ שֶׁאָמְרוּ לְשׁוֹן דִּירָה עַל הַיָּרֵחַ וּשְׁאָר כּוֹכָבִים, לוֹמַר שֶׁהֵם קְבוּעִים וְדָרִים. וּכְעִנְיַן אָמְרוֹ בְּמָקוֹם אַחֵר, (תהלים יט ה) "לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל בָּהֶם". וּמִשֶּׁאָמַר שֶׁשָּׂם לַשֶּׁמֶשׁ אֹהֶל בַּשָּׁמַיִם, הִנֵּה אִם כֵּן הַשָּׁמַיִם סוֹבְבִים הוֹלְכִים, וְהוּא בְּאָהֳלוֹ בַּל יִצְעָן וּבַל יִסַּע[59] מִמֶּנּוּ. אַךְ כְּעִנְיַן יוֹשֵׁב בִּסְפִינָה, וְהַסְּפִינָה הוֹלֶכֶת וְשׁוֹמֶטֶת עַל פְּנֵי הַמָּיִם.

כֵּן גַּם 'דּוֹר דּוֹרִים' הַנִּזְכָּר כָּאן הָרָצוֹן בּוֹ שֶׁהַיָּרֵחַ הָיָה בְּדִירָה עַל שְׁתֵּי דִירוֹת, כְּלוֹמַר, עַל שְׁנֵי כוֹכָבִים הַקְּבוּעִים בְּמִדּוֹרוֹת תַּחְתָּיו.

אוֹ נוֹכַל לוֹמַר,[61] כָּעִנְיָן שֶׁכָּתַב הָרַדַ"ק (ישעיהו כט ג)[60] עַל "כַּדּוּר אֶל אֶרֶץ רַחֲבַת יָדָיִם" (שם כב יח) וְעַל "וְחָנִיתִי כַדּוּר עָלַיִךְ" (שם כט ג), שֶׁתָּחְסַר בִּשְׁנֵיהֶם כָּ"ף הַדִּמְיוֹן- 'כְּכַדּוּר'. עַד כָּאן. וְאַף שֶׁטַּעֲמוֹ, שֶׁיּוֹתֵר נָכוֹן לוֹמַר שֶׁכָּ"ף הַדִּמְיוֹן חֲסֵרָה, מִמַּה שֶׁנֹּאמַר שֶׁכָּ"ף הַשָּׁרְשִׁית חֲסֵרָה. וְלִי סָבְרָא בְּהֵפֶךְ, שֶׁיּוֹתֵר נִרְאֶה לוֹמַר בְּכָאן שֶׁחֲסֵרָה כָּ"ף הַשָּׁרְשִׁית, מִמַּה שֶׁנֹּאמַר שֶׁכָּ"ף הַדִּמְיוֹן חֲסֵרָה. לְפִי שֶׁאִם נֹאמַר שֶׁכָּ"ף הַשָּׁרְשִׁית חֲסֵרָה, יִתְּכֵן שֶׁהִשְׁאִירָה סִימָן בִּמְקוֹמָהּ, וְהוּא הַנְּקֻדָּה הַפְּתוּחִית שֶׁתַּחַת כָּ"ף 'כַּדּוּר'. וְזֶה דֶּרֶךְ מְדַרְכֵי הַדִּקְדּוּק, לְהַשְׁאִיר הַנְּקֻדָּה שֶׁל אוֹת הַחֲסֵרָה תַּחַת אוֹת הַמֻּקְדָּם לָהּ. וּמֵעַתָּה שֶׁזָּכִינוּ לְדִין שֶׁבְּ"כַּדּוּר אֶל אֶרֶץ"

[57] תנו רבנן, חכמי ישראל אומרים: גלגל קבוע ומזלות חוזרין, (גלגל - כמין אופן ברקיע שהמזלות נתונים בו, גלגל קבוע ואינו מגלגל, אלא כעין אופן עגלה המונח בקרקע, אבל המזלות מהלכים סביב הילוך מועט, ואין מקיפין את הגלגל אלא כל מזל משמש את החמה נד ממקומו ומוליכו עד חבירו, וחוזר למקומו, לפיכך אין עגלה נראית בדרום ולא עקרב בצפון, שהרי אין מקיפין אלא מהלכין הילוך מועט וחוזרין. רש"י) וחכמי אומות העולם אומרים: גלגל חוזר ומזלות קבועין. אמר רבי: תשובה לדבריהם - מעולם לא מצינו עגלה בדרום ועקרב בצפון. מתקיף לה רב אחא בר יעקב: ודילמא כבוצינא דריחיא, אי נמי - כצינורא דשא. חכמי ישראל אומרים: ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע, ובלילה למעלה מן הרקיע. וחכמי אומות העולם אומרים: ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע, ובלילה למטה מן הקרקע. אמר רבי: ונראין דבריהן מדברינו, שביום מעינות צוננין ובלילה רותחין.

[58] עיין מש"כ רבינו בזה לקמן בשער ז פ"ב ד"ה ויתן.

[59] על משקל הכתוב (ישעיהו לג כ) אֹהֶל בַּל־יִצָּעֵן בַּל־יִסַּע יְתֻדֹתָיו לָנֶצַח וגו':

[60] וז"ל: ופי' כדור - סבוב, וכן במשנה הכדור והאמום, ונקרא כן לפי שהוא עגול, וחסר כ"ף או בי"ת השמוש, וחניתי עליך סבוביך, כמו הכדור, וכן כדור אל ארץ רחבת ידים, ובמשקל אחר במלך עתיד לכדור:

[61] תוכן דברי רבינו נראה שמחדש על פי דברי הרד"ק שיתכן לכתוב 'כדור' במקום 'ככדור' בהשמטת כ' אחת, כמו כן אפשר לכתוב 'דור' במקום 'כדור', אף שלדברי הרד"ק הכ' החסרה מתיבת 'כדור' הוא הכ' הראשונה (כ' הדמיון), מ"מ יש סברא לומר שהכ' החסרה היא השניה (השרשית), ועפ"ז יוצא שאפשר לפרש 'דור' שהכונה היא 'כדור' אלא שחיסר הכתוב כ' השרשית.

וְכֵן בְּ"וְחָנִיתִי כַדּוּר" יַחְסְרוּ כָּ"ף הַשָּׁרְשִׁית, לָמָּה לֹא נוּכַל גַּם כֵּן לוֹמַר, שֶׁ"דּוֹר דּוֹרִים" יֶחְסַר בָּהֶם כָּ"ף הַשָּׁרְשִׁית, כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ לָאֱלֹה שֶׁזִּכַּרְנוּ, וְיִהְיֶה כְּמוֹ 'כַּדּוּר כַּדּוֹרִים'? וְהוּא כִּפְשׁוּטוֹ, לִפְנֵי שֶׁהָיָה הַיֶּרַח כַּדּוּר עַל שְׁנֵי כַּדּוּרִים, כִּי יָדוּעַ שֶׁכָּל הַכּוֹכָבִים כְּמוֹ כַּדּוּרִים הֵם. וְאִם תֹּאמַר, הֵיאַךְ סְמֹן הַנְּקֻדָּה בְּאֵלּוּ? נְשִׁיבָךְ; וְלָרַדַ"ק, לְטַעֲמֵיהּ נַמִּי, אֵין סִימָן לְכָ"ף הַדִּמְיוֹן הַחֲסֵרָה. אֶלָּא שֶׁאֲנִי אָמַרְתִּי, שֶׁבְּאוֹתָם שֶׁיֵּשׁ לוֹמַר סִימָן- הוּא הַפְּתָח לַכָּ"ף הַשָּׁרְשִׁית- שֶׁנֹּאמַר כֵּן, כִּי יוֹתֵר נָכוֹן הוּא. אֲבָל כְּשֶׁלֹּא נוּכַל לִמְצוֹא סִימָן, לֹא יִגָּרַע מִמַּה שֶׁמָּצִינוּ לְרַדַ"ק שֶׁאֵינוֹ מַצְרִיךְ סִימָן.

וְאֵיךְ שֶׁיִּהְיֶה, הִנֵּה כַּוָּנַת הַכָּתוּב שֶׁיִּהְיוּ יִרְאֵי הַשֵּׁם "עִם שָׁמֶשׁ", וּכְמוֹ שֶׁהָיָה לְפָנִים, כְּשֶׁיֵּרֵחַ הָיָה כַּדּוּר עַל כַּדּוּרִים. כִּי בְּלִי סָפֵק אִלּוּ לֹא נִשְׁתַּנּוּ סִדְרֵי בְּרֵאשִׁית שֶׁהָיָה הָעוֹלָם יוֹתֵר בְּמִלּוּאוֹ וְטוּבוֹ. וְתֵדַע; שֶׁהֲרֵי עַכְשָׁו שֶׁיָּרְדָה הַיֶּרַח, נַעֲשָׂה כָּל זֶה הָעִנְיָן מֵחֶסְרוֹן הַחֹדֶשׁ וּמִלּוּאוֹ. וְהָיוּ גַּם כֵּן מְלֵאִים וַחֲסֵרִים, כְּעִנְיַן הַמִּדְרָשׁ שֶׁהִזְכַּרְתִּי. וּלְפִי שֶׁשִּׁלְמוֹת הָיָה בְּדָסְקוּס שֶׁל הַלְּבָנָה, שֶׁהוּא כְּאִלּוּ הָיְתָה מֵאָז, כְּשֶׁהָיְתָה עַל שְׁנֵי כַּדּוּרִים, שֶׁהֲרֵי לְפִי מַאֲמַר רַעְיָא מְהֵימְנָא שֶׁעֲדַיִן אָנוּ בוֹ, גַּם מֵאָז לֹא הָיְתָה גְּדוֹלָה מֵעַכְשָׁו, לֹא בְּמִדַּת גּוּפָהּ וְלֹא בָּאוֹר שֶׁלָּהּ, אִם כֵּן הָיְתָה מְקַבֶּלֶת הָאוֹר מֵהַשֶּׁמֶשׁ כְּמוֹ עַכְשָׁו. אֶלָּא לְפִי שֶׁהָיְתָה שְׁרוּיָה אֲצָלוֹ בִּמְקוֹמָהּ, לְמַעְלָה מֵהַכַּדּוּרִים הַשְּׁנַיִם, בְּלִי סָפֵק שֶׁהָיְתָה מְקַבֶּלֶת יוֹתֵר אוֹר, וְלֹא הָיָה הַחִסָּרוֹן שֶׁבַּחֲצִי הַכַּדּוּר שֶׁלָּהּ כְּמוֹ שֶׁהוּא עַכְשָׁו. וְלָכֵן אָמַר שֶׁיִּהְיוּ יִרְאֵי הַשֵּׁם כְּאִלּוּ לֹא נֶחְסְרָה הַלְּבָנָה וְלֹא נִתְקַלְקְלוּ הַדּוֹרוֹת.

וְאָמַר "יֶרֶד כְּמָטָר עַל גֵּז כִּרְבִיבִים זַרְזִיף אָרֶץ". וּפֵרֵשׁ הָרַב אַבְרָהָם בֶּן עֶזְרָא שֶׁאֵין לְזַרְזִיף רֵעַ, וְטַעְמוֹ רְוָיָה אוֹ שֹׂבַע. עַד כָּאן. הוּא הַדָּבָר שֶׁאָמַרְנוּ לְמַעְלָה, שֶׁלְּפִי זֶה הַמַּאֲמָר דְּרַעְיָא מְהֵימְנָא, הָיָה קִטְרוּגָהּ צַר[וּ]ת עַיִן מִלְּהַשְׁפִּיעַ לַשְּׁנַיִם. אָמַר כְּלַפֵּי זֶה, כִּי לֹא כֵן יִהְיֶה, אֲבָל שָׁמָּה, שֶׁלְּפִי שֶׁיִּהְיוּ יִרְאֵי הַשֵּׁם כְּאִלּוּ הָיְתָה הַיֶּרַח כַּדּוּר עַל כַּדּוּרִים, לָכֵן יִהְיֶה גַּם כֵּן הַשֶּׁפַע וְהָרְווּי וְהַשֹּׂבַע שֶׁ"יֶּרֶד כְּמָטָר וגו'", מִבְּלִי צַר[וּ]ת הָעַיִן. וְאָמַר 'בְּיָמָיו יִפְרַח צַדִּיק', כְּלוֹמַר, כָּל צַדִּיק וְצַדִּיק יִפְרַח "עַד בְּלִי יָרֵחַ". "עַד", כְּאִלּוּ אֵין הַיֶּרַח כַּאֲשֶׁר הִיא נִמְצֵאת עַכְשָׁו בְּחִסָּרוֹן, אֶלָּא כְּמִקְדַּמַת דְּנָא, שֶׁלֹּא הָיָה חִסָּרוֹן אַף בְּחֶצְיוֹ הַשֵּׁנִי, מִפְּנֵי שֶׁכְּנֶגֶד עִם שָׁמֶשׁ:

חלק ד

פרק א

ד) **בְּמַסֶּכֶת חֻלִּין פֶּרֶק אֵלּוּ טְרֵפוֹת.**

קֻדֶּם שֶׁאָבֹנֵס בְּבֵאוּר הַמַּאֲמָר הַזֶּה, הִנְנִי מְדַקְדֵּק בּוֹ כַּמָּה דְּקִדּוּקִים. רִאשׁוֹנָה; מַאי רוּמְיָא קָא מַרְמִי, וַהֲרֵי עוֹדָם הַיּוֹם שְׁנֵיהֶם גְּדוֹלִים, אַף עַל פִּי שֶׁבְּעֶרֶךְ זֶה עִם זֶה הָאֶחָד גָּדוֹל

וְהָאֶחָד קָטָן, מִכָּל מָקוֹם בְּאוֹרָם נִרְאֶה אוֹר מַבְהִיק וְגָדוֹל בִּשְׁנֵיהֶם בְּעֵרֶךְ כָּל צְבָא הַשָּׁמַיִם. וְכֵן נֶאֱמַר "הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים", יִרְצֶה שֶׁבְּמָאוֹר הֵם גְּדוֹלִים, וּכְדִבְרֵי הָרַב אַבְרָהָם בֶּן עֶזְרָא שֶׁהֵבֵאתִיו בְּסִימָן א׳.

אָמְנָם בְּחַפְּשִׂי אַחַר סְפָרִים אֲשֶׁר יָדַעְתִּי שֶׁיְּדַבְּרוּ גַּם הֵמָּה מֵעִנְיַן קֻשְׁיָ זֶה הַמַּאֲמָר, אִם בְּכֻלָּם אוֹ בִּפְרָטִים מִמֶּנּוּ, וְהָיִיתִי יוֹדֵעַ שֶׁרַבֵּנוּ הַגָּאוֹן מ׳ לִיוּוא פְּרָאג זללה״ה הָיְתָה חֲקִירָתוֹ בְּכָל מַדָּע, פָּתַחְתִּי גַּם סִפְרוֹ הַנִּקְרָא גּוּר אַרְיֵה, וּמָצָאתִי אֶת שֶׁבִּקְשָׁה נַפְשִׁי, כִּי דַּבֵּר יָדַבֵּר בָּזֶה הַמַּאֲמָר. אֶפֶס לֹא מִלֵּא אֶת חִשְׁקִי, כַּאֲשֶׁר אֶזְכּוֹר דְּבָרָיו וְאֶשִׁיב עָלָיו. וְגַם שֶׁאֵין מְשִׁיבִין אֶת ה'אֲרִי' לְאַחַר מוֹתוֹ (גטין פג:), תּוֹרָה הִיא, וְלִלְמֹד אֲנִי צָרִיךְ. וְאַחֲזָתִי מַעֲשֶׂה אֲבוֹתֵינוּ וְרַבּוֹתֵינוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה בְּיָדִי, שֶׁכָּל מְאֻחָר פּוֹנֶה אֶל הַמֻּקְדָּם. וְאִם יֵשׁ בְּיָדוֹ תְּשׁוּבָה לֹא יִסְתֹּם פִּיו מִלְּהָשִׁיב, וְהָרוֹאִים יִרְאוּ וְיִבְחֲרוּ הַנָּאוֹת. וּפֵרוּשׁ "אֵין מְשִׁיבִין כו׳", יוּכַל לִהְיוֹת דֶּרֶךְ כָּבוֹד. כְּלוֹמַר, אִלּוּ הָיָה פֹּה אִתָּנוּ, הָיָה לוֹ פֶּה לְהָשִׁיב עַל הַתְּשׁוּבוֹת שֶׁמְּשִׁיבִין עָלָיו. וּמִכָּל מָקוֹם, אֵין מוֹנְעִין וּמְשִׁיבִין. וְאַף שֶׁאֶפְשָׁר שֶׁהָיָה לוֹ כֹּחַ לְתָרֵץ, אָנוּ אֵין לָנוּ, שֶׁאֵין לַדַּיָּן אֶלָּא מַה שֶּׁעֵינָיו רוֹאוֹת. וְלָכֵן לֹא אָמְרוּ 'אֵין רַשָּׁאִין לְהָשִׁיב אֶת הָאֲרִי כו׳". וַדַּי מִזֶּה.

וְהִנֵּה אֶכְתֹּב מַה שֶּׁכָּתַב הַגּוּר אַרְיֵה עַל קֻשְׁיָא זוֹ בְּסֵפֶר בְּרֵאשִׁית (א טז), וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְיֵשׁ מַקְשִׁים עַל דִּבְרֵי חֲכָמִים, שֶׁהֲרֵי הַכָּתוּב כְּפִי פְּשׁוּטוֹ, "שְׁנֵי הַמְּאוֹרוֹת הַגְּדוֹלִים", לְפִי שֶׁשְּׁנֵיהֶם גְּדוֹלִים. "הַמָּאוֹר הַגָּדוֹל", שֶׁהוּא גָּדוֹל נֶגֶד הַיֵּרֵחַ. וְאִלּוּ לֹא יָדְעוּ דִּבְרֵי חֲכָמִים, שֶׁמִּפְּנֵי שֶׁהַכָּתוּב מַשְׁמִיעַ שֶׁנִּבְרְאוּ כְּאֶחָד, כְּדִכְתִיב "וַיַּעַשׂ אֶת הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים", וּמֵאַחַר שֶׁאֵין זֶה כְּזֶה, וְזֶה מָאוֹר הַגָּדוֹל וְזֶה מָאוֹר הַקָּטָן, אֵיךְ יִהְיוּ נִבְרָאִים כְּאֶחָד? כִּי לְעוֹלָם הָיוּ הַנִּבְרָאִים שֶׁהֵם מְשֻׁנִּים זֶה מִזֶּה נִבְרָאִים בִּזְמַנִּים מְחֻלָּפִים. וְאֵיךְ יִהְיֶה מָאוֹר גָּדוֹל וּמָאוֹר קָטָן נִבְרָא כְּאֶחָד? וְזֶה הַפֵּרוּשׁ אֱמֶתִּי. עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ.

עוֹד לוֹ בְּפָרָשַׁת פִּנְחָס (כח טו) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְהָרַב אַבְרָהָם בֶּן עֶזְרָא רָצָה לְהִתְחַכֵּם וּפֵרֵשׁ דִּלּוֹ לֹא קָשֶׁה (כְּלוֹמַר מַה שֶּׁמַּקְשֶׁה בַּעַל הַמַּאֲמָר הַזֶּה), שֶׁכָּךְ רוֹצֶה לוֹמַר "שְׁנֵי הַמְּאוֹרוֹת הַגְּדוֹלִים" שֶׁהֵם גְּדוֹלִים בְּעֵרֶךְ שְׁאָר הַכּוֹכָבִים, "הַמָּאוֹר הַקָּטָן" שֶׁהֲרֵי הַיֶּרַח קָטָן כְּלַפֵּי הַחַמָּה. וְדִבְרֵי הֲבַאי הֵם אִלּוּ הַדְּבָרִים, כִּי גַּם רַבּוֹתֵינוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה יוֹדְעִים לְפָרֵשׁ כָּךְ, וּכְבָר בֵּאַרְנוּ זֶה בִּתְחִלַּת בְּרֵאשִׁית שֶׁאֵין לְפָרֵשׁ כָּךְ, שֶׁכֵּיוָן שֶׁבִּבְרִיאָה אַחַת נִבְרְאוּ, אֵין רָאוּי שֶׁיִּהְיֶה נִבְרָא בִּבְרִיאָה אַחַת שְׁנֵי דְּבָרִים הַמִּתְחַלְּפִים, שֶׁהָאֶחָד נִקְרָא "גָּדוֹל" וְהַשֵּׁנִי נִקְרָא "קָטָן", שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם צַד הֶפֶךְ. וּלְעוֹלָם תִּמְצָא בַּבְּרִיאָה שֶׁהַדְּבָרִים שֶׁהֵם שָׁוִים נִבְרְאוּ יַחַד. וְעַל כָּרְחֲךָ, מַה שֶּׁכָּתוּב "וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים", שָׁוִים נִבְרְאוּ, כֵּיוָן שֶׁנִּבְרְאוּ כְּאֶחָד. עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ.

וַאֲנִי אוֹמֵר, אַחַר בַּקָּשַׁת הַמְּחִילָה מִכְּבוֹדוֹ וּמִכְּבוֹד תּוֹרָתוֹ, שֶׁהַהַפְלָגָה שֶׁהִפְלִיג עַל הַמַּקְשִׁים וְאָמַר, שֶׁלֹּא יָדְעוּ דִּבְרֵי חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה וכו', וְקָרָא לְדִבְרֵי הָרַב אַבְרָהָם בֶּן עֶזְרָא בָּזֶה דִּבְרֵי הֶבַאי בַּעֲבוּר מַה שֶּׁאָמַר פֵּרוּשׁ הַפְּשׁוּט, וְשֶׁרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה קָשְׁיָתָם עַל שֶׁמִּדֶּרֶךְ מַה שֶּׁנִּבְרְאוּ כְּאֶחָד צָרִיךְ שֶׁיִּהְיוּ שָׁוִים בְּכָל צַד - וְזוֹ סְבָרָא וְאֵין לָהּ מוֹכִיחַ - וְלָמָּה יַפְלִיג בָּהּ וְיֹאמַר שֶׁהַפֵּרוּשׁ שֶׁל הָרַב אַבְרָהָם בֶּן עֶזְרָא הוּא הֶבַאי? וְכָל שֶׁכֵּן מַה שֶּׁאָמַר שֶׁלֹּא יָדְעוּ דִּבְרֵי הַחֲכָמִים. וַהֲלֹא יֵשׁ לָנוּ שְׁלֹשָׁה עֵדִים מֵחֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עַצְמָם, שֶׁלֹּא חָשְׁשׁוּ לְקַשְׁיָתוֹ שֶׁל בַּעַל הַמַּאֲמָר הַלָּז. וּבְלִי סָפֵק הוּא מִפְּנֵי שֶׁגַּם הַמָּה מְפָרְשִׁים פֵּרוּשׁ הַפְּשׁוּט הַזֶּה, שֶׁל הָרַב אַבְרָהָם בֶּן עֶזְרָא וְהַיֵּשׁ מַקְשִׁים.

[וְ]הָעֵדִים הַלָּלוּ, הֲלֹא הֵמָּה שְׁלֹשֶׁת הַמַּאֲמָרִים שֶׁהֵבֵאתִי קֹדֶם לַמַּאֲמָר הַלָּזֶה. שֶׁהֲרֵי מַאֲמַר זֹהַר שִׁיר הַשִּׁירִים, בְּפֵרוּשׁ אִתְּמַר בֵּיהּ כַּלָּשׁוֹן הַזֶּה, "לָאו דַּהֲוֹת סִיהֲרָא בְּקַדְמֵיתָא רַב וְעִלָּאָה אֶלָּא דְּכָל זִמְנָא דְּסִיהֲרָא בְּשִׁמְשָׁא בְּרָזָא חֲדָא בְּגִינֵיהּ אִתְקְרֵי אִיהִי בַּהֲדֵיהּ גְּדוֹלִים וכו'".

וְיַגִּיד עָלָיו רֵעוֹ, מַאֲמַר זֹהַר רַעְיָא מְהֵימְנָא, שֶׁגַּם דַּעְתּוֹ דִּלֹּא קָשֶׁה וְלֹא מִידֵּי מִשֵּׁם 'גְּדוֹלִים', דְּהָא אִיהוּ אַסְבְּרָ[הּ] לֵיהּ, דִּשְׁנֵי מְלָכִים הֵם הָרָאשִׁים שֶׁתַּחַת הַיֶּרַח, אוֹ שֶׁעַכְשָׁו עַל הַיֶּרַח, וְלֹא עַל הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיֶּרַח כְּפִי הַנִּרְאֶה מִפְּשַׁט הַמַּאֲמָר דְּאִלּוּ טְרִפּוֹת שֶׁאָנוּ בְּבֵאוּרוֹ. וְאִם כֵּן, מַנִּיחַ 'הַגְּדוֹלִים' שֶׁהֵם הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיֶּרַח בְּוַדַּאי כִּפְשׁוּטוֹ וּמַשְׁמָעוֹ, שֶׁהֵם גְּדוֹלִים בַּמָּאוֹר שֶׁלָּהֶם בְּעֶרֶךְ שְׁאָר הַכּוֹכָבִים. רַק מְדַקְדְּקִינַן אַחַר כָּךְ קָטָן, וְלֹא סַגִּי לֵיהּ בְּמַה שֶּׁיֹּאמַר "אֶת הַמָּאוֹר הָאֶחָד לְמֶמְשֶׁלֶת הַיּוֹם וְאֶת הַמָּאוֹר הָאֶחָד לְמֶמְשֶׁלֶת הַלַּיְלָה", מִזֶּה יָצָא לוֹ שֶׁרָמַז לָנוּ הַכָּתוּב עִנְיַן הַהַקְטָנָה, וְעַל דֶּרֶךְ שֶׁמְּבָאֵר וְהוֹלֵךְ, וּכְמוֹ שֶׁבֵּאַרְתִּיו בְּסִימָן ב'. הֲרֵי שְׁנַיִם מְעִידִין עַל פֵּרוּשׁ הָרַב אַבְרָהָם בֶּן עֶזְרָא.

וְהַשְּׁלִישִׁי הוּא מַאֲמַר הָרַבּוֹת, שֶׁגַּם הוּא לֹא קָשֶׁה לֵיהּ אֶלָּא עַל שֶׁפּוֹגֵם בְּאָמְרוֹ 'קָטָן' אַחַר שֶׁבַּתְּחִלָּה הֶחְשִׁיבוֹ וּקְרָאוֹ 'גָּדוֹל'. נִמְצָא שֶׁגַּם לְדִבְרָיו, שֵׁם 'הַגְּדוֹלִים' אֲשֶׁר בַּתְּחִלָּה, לֹא שֶׁהָיוּ שָׁוִים מַמָּשׁ, אֶלָּא בְּעֶרֶךְ הָאֲחֵרִים הוּא שֶׁקְּרָאָם 'גְּדוֹלִים', רַק הוֹאִיל וּכְבָר נִקְרָא בְּשֵׁם 'גָּדוֹל', אַף אוֹתוֹ שֶׁהוּא 'קָטָן' בְּעֶרֶךְ הַשֵּׁנִי לוֹ, לֹא הָיָה לוֹ לְהַכָּתוּב לְקָרְאוֹ אַחַר כָּךְ כְּלָל בְּשֵׁם 'קָטָן', כִּי הוּא לוֹ לְפָגָם.

הֲרֵי לָנוּ שְׁלֹשָׁה עֵדִים נֶאֱמָנִים מֵחֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה עַצְמָם, הַמְּעִידִים עַל כַּוָּנָתָם בְּפֵרוּשׁ הַפָּסוּק כִּפְשׁוּטוֹ וּמַשְׁמָעוֹ, וְכָךְ מַנִּיחִים אוֹתוֹ. אִם כֵּן, אֵין לְהִתְמָרְמֵר כְּלָל נֶגֶד מַחֲזִיק זֶה הַפְּשָׁט וְאוֹמֵר דְּזוֹ אֵינָהּ קָשְׁיָא מַה שֶּׁקְּרָאוֹ תְּחִלָּה 'גְּדוֹלִים' וְאַחַר כָּךְ כוי. אֶלָּא שֶׁשְּׁלֹשֶׁת הַמַּאֲמָרִים הָאֵלּוּ עָשׂוּ קָשְׁיָא אַחֶרֶת, וְהֵינוּ מִמַּה שֶּׁקְּרָאוֹ אַחַר כָּךְ 'קָטָן'. וּמִנָּהּ נַמִּי, שֶׁזּוֹ הַסְּבָרָא שֶׁכָּתַב בְּגוּר אַרְיֵה, דְּיָצָא לְבַעַל הַמַּאֲמָר מִדְּנִבְרְאוּ כְּאֶחָד אִם כֵּן שָׁוִים הָיוּ מִכָּל צַד, לֵיתָא לְכָל אִלּוּ הַשְּׁלֹשָׁה. וְלָמָּה זֶה יַחֲזִיק בָּהּ וְיַגְדִּילָהּ לִסְבָרָא זוֹ, וְלוֹמַר

שְׁמִי שֶׁאֵינוֹ מְפֹרָשׁ כֵּן לֹא יָדַע דֶּרֶךְ הַחָכְמִים? וַהֲרֵי הַחָכְמִים יֵשׁ מֵהֶם שֶׁאֵינָם סוֹבְרִים לְזוֹ הַסְּבָרָא, מִדְּלָא רָמוּ קְרָאֵי אַהֲדֵי כִּדְרָמֵי לֵיהּ מַאֲמָר דְּפֶרֶק אֵלּוּ טְרֵיפוֹת.

וְתוּ, שֶׁסְּבָרָא זוֹ הֲרֵי מָצִינוּ פְּסוּקִים הַמְתַנְגְּדִים לָהּ[62], שֶׁכֵּן נֶאֱמַר (בראשית א כא) "וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הַתַּנִּינִם הַגְּדֹלִים". וּבֵין שֶׁיִּהְיֶה כְּפִי פְּשׁוּטוֹ שֶׁרוֹצֶה בּוֹ דָּגִים גְּדוֹלִים שֶׁבַּיָּם, כִּדְפֵרֵשׁ רַשִׁ"י, אִם כֵּן וַדַּאי שֶׁאֵין כֻּלָּם שָׁוִים, וְכַאֲשֶׁר עוֹבְרֵי אָרְחוֹת יַמִּים יָעִידוּ וְיַגִּידוּ עַל עָנְיֵנֵי הַדָּגִים שֶׁבַּיָּם. אוֹ שֶׁיִּהְיֶה כְּפֵרוּשׁ הָאַגָּדָה שֶׁהֵבִיא רַשִׁ"י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה, שֶׁרוֹצֶה לוֹמַר עִנְיַן הַלִּוְיָתָן וּבֶן זוּגוֹ, וְלָמְדוּ בְּפֶרֶק הַמּוֹכֵר אֶת הַבַּיִת)ב"ב עד:) מִדִּכְתִיב (ישעי' כז א) "יִפְקֹוד ה' בְּחַרְבּוֹ הַקָּשָׁה וְהַחֲזָקָה עַל לִוְיָתָן נָחָשׁ בָּרִחַ וְעַל לִוְיָתָן נָחָשׁ עֲקַלָּתוֹן", תִּרְתֵּי - חַד זָכָר וְחַד נְקֵבָה. וּפֵרֵשׁ רַשְׁבַּ"ם זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה, נָחָשׁ בָּרִיחַ הוּא הַזָּכָר שֶׁזִּקּוּף כְּבָרִיחַ, וְלִוְיָתָן נָחָשׁ עֲקַלָּתוֹן הוּא הַנְּקֵבָה שֶׁמַּקִּיף אֶת הָעוֹלָם. עַד כָּאן. וַהֲרֵי בְּתַרְתֵּי אֵינָם שָׁוִים, שֶׁזֶּה זָכָר וְזוֹ נְקֵבָה, וְזֶה זָקוּף וְזֶה מְעֻקָּל. וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בְּאָדָם וְחַוָּה, לְמַאן דְּאָמַר דּוּ פַּרְצוּפִים נִבְרְאוּ, שְׁנַיִם שֶׁנִּבְרְאוּ כְּאֶחָד וּמְדֻבָּקִים יַחַד, הֲרֵי הָיוּ שְׁתֵּי יְצִירוֹת - פַּרְצוּף זָכָר וְכֻלּוֹ, וּפַרְצוּף נְקֵבָה וְכֻלָּהּ. וְעוֹד, בְּרִיאַת הַשָּׁמַיִם, עִם שֶׁהוּא מַה שֶּׁנֶּאֱמַר "בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם", אוֹ הוּא מַה שֶּׁנֶּאֱמַר "וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת הָרָקִיעַ", כְּפִי חִלּוּקֵי דֵּעוֹת הַמְפָרְשִׁים זללה"ה[63], הֲרֵי מִכָּל מָקוֹם לְכָל הַשָּׁמַיִם נִתְכַּוֵּן הַפָּסוּק, בִּבְרִיאָה אוֹ בַּעֲשִׂיָּה אַחַת. וּלְפָחוֹת יֵשׁ שְׁנֵי שָׁמַיִם, כְּמוֹ שֶׁהֵבֵאתִי לְעֵיל סִימָן הַקּוֹדֵם. וְאֵינָם שָׁוִים, בְּלִי סָפֵק, שֶׁהֲרֵי הָעֶלְיוֹן מַקִּיף אֶת הַתַּחְתּוֹן, וּבְהֶכְרֵחַ הוּא גָּדוֹל מִמֶּנּוּ.

וְעוֹד, הֲרֵי דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם אָמַר (תהלים קלו ז) "לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים" בִּלְשׁוֹן הוֹוֶה, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר (שם ה) "לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה", "לְרֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם" (שם ו). וְהָעִנְיָן בְּלִי סָפֵק, לְפִי שֶׁהוּא "מְחַדֵּשׁ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית" (נוסח ברכת יוצר)

[62] ובחידושי אגדות הש"ס למהר"ל (שבועות ט:) הרגיש בקושיא זאת וייישב שם שבכל מקום ששני הנבראים משלימים זה את זה, אף שאינם ממש שוים, גם כן נבראו בעשייה אחת.

[63] כוונת רבינו נראה שמתייחס למה שהתחבטו מפרשי התורה לבאר מה שבתחילה כתוב בראשית ברא את השמים וזה היה ביום הראשון, ושוב ביום השני נאמר ויאמר אלקים יהי רקיע, משמע שהשמיים (רקיע) נברא רק ביום השני, ותירצו כל אחד באופן אחר. עיין רמב"ן ורד"ק בראשית א, א.

[64] הנה ראשונים פירשו 'המחדש בטובו בכל...' קאי על חידוש זריחת השמש בכל יום מחדש (וכמו שנאמר חדשים לבקרים רבה אמונתך) וכמ"ש באבודרהם בברכות קריאת שמע וז"ל: ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. רוצה לומר על זריחת האור בכל יום שנאמר בו כי טוב. ואמר 'מעשה בראשית', כי כמו שהבדיל בין האור ובין החשך בששת ימי בראשית, כמו שנאמר (בראשית א, ד) ויבדל אלהים בין האור ובין החשך, כך הוא מתמיד אותה היוה בכל יום. אמר 'תמיד', על שם (שם ח, כב) ויום ולילה לא ישבותו. עכ"ל. ולפי פירוש זה מובן שפיר הכוונה במילים "בכל יום", אמנם מילת "תמיד" יש בו קושי בהבנתו, שהרי משמעותו הוא שבנוסף על החידוש של המחזור היומי ישנו חידוש מעשה בראשית בכל רגע. בזה מפרש רבינו כאן שהחידוש הזה מוכרח, מצד שאילו היה השי"ת מסיר שפעו לרגע אחד מהנבראים הרי היה הכל חוזר לאין ואפס. ועיין לקוטי אמרים תניא שער היחוד והאמונה פ"א שהאריך ברעיון זה בשם הבעש"ט לפרש הפסוק לעולם ה' דברך נצב בשמים.

[64]. כִּי אִלּוּ יְצַיֵּר שֶׁיְּסִיר הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ שִׁפְעוֹ מֵהַבְּרוּאִים[66], יַחְדָּו יִכְלוּ אַף יָסוּפוּ כְּרֶגַע[65]. וְהַשְׁתָּא, אִי אָמַרְתְּ בִּשְׁלָמָא שֶׁנִּקְרְאוּ 'גְּדוֹלִים' אַף שֶׁאֵינָם שָׁוִים אֲבָל בְּעֵרֶךְ אֲחֵרִים, אִם כֵּן שַׁפִּיר קָאָמַר "לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים", הַיְנוּ אוֹתָם שֶׁבְּמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית, שֶׁמְּחַדְּשָׁם בְּכָל יוֹם. אֲבָל אִי אָמַרְתְּ שֶׁבְּמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית הָיוּ שָׁוִים מִכָּל צַד, וּמִפְּנֵי הַקִּטְרוּג נִתְמַעֲטָה, אֵיךְ יֹאמַר דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם "לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים"? וַהֲרֵי אֵינָם עַתָּה כֵּן כַּאֲשֶׁר הָיוּ בַּתְּחִלָּה! הֲרֵי שֶׁגַּם הַפָּסוּק הַזֶּה עוֹמֵד כְּנֶגֶד הַסְּבָרָא הַזֹּאת שֶׁל הַגּוּר אַרְיֵה.

וְכֵן תִּמְצָא כַּמָּה פְּסוּקִים שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם 'גְּדוֹלִים', וְאֵינָם שָׁוִים. אֶלָּא שֶׁעַל זֶה יֵשׁ לוֹמַר, כֵּיוָן שֶׁאֵינָם בִּבְרִיאָה אַחַת, אֵינָם צְרִיכִים לִהְיוֹת שָׁוִים. אַךְ לְפִי זֶה פַּעַם יִהְיֶה שָׁם 'הַגְּדוֹלִים' כָּךְ, וּפַעַם יִהְיֶה כָּךְ. וְכָל זֶה מַה שֶּׁמַּחְלֶשֶׁת כֹּחַ הַסְּבָרָא הַהִיא. וְהַדָּרָא קַשְׁיָא לְדוּכְתֵּא, מָה רוֹמְיָא הִיא דְּמַרְמֵי קְרָאֵי אַהֲדָדֵי, וַהֲרֵי לֹא קַשְׁיָא וְלֹא מִידִי:[67]

הַב'). אָמְרָה יָרֵחַ וכו'. וְכָל הַוּכּוּחִים וַדַּאי צְרִיכִים סַעַד. מִפְּנֵי שֶׁיְּכוֹלִין אָנוּ לוֹמַר דְּשֶׁמָּא מִבְּלִי וּכּוּחַ, מִיָּד שֶׁהִקְטִין הַיָּרֵחַ, שֶׁזֶּה מֻכְרָח מִכֹּחַ הָרוֹמְיָא, הִנֵּה מֵעַצְמוֹ יִתְבָּרֵךְ [שָׁם] וְרָפָא לָהּ בַּפִּיּוּס הָאַחֲרוֹן. וְאַף טַעֲנַת הַיָּרֵחַ הָרִאשׁוֹנָה, שֶׁמָּא לֹא הִיא, אֶלָּא מֵעַצְמוֹ רָאָה יִתְבָּרֵךְ שֶׁאֵין הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם בִּשְׁנֵי מְלָכִים שֶׁיִּשְׁתַּמְּשׁוּ בְּכֶתֶר אֶחָד, הִקְטִין הָאֶחָד וּפִיְּסָהּ עַל שֶׁלֹּא הִקְטִין לַשֵּׁנִי, וּכְמוֹ שֶׁאָזְכֹּר בַּקָּשְׁיָא הַד'. וּכְדֶרֶךְ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, בַּתְּחִלָּה בָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הָעוֹלָם בְּמִדַּת הַדִּין, וְרָאָה שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לְהִתְקַיֵּם, וְשִׁתֵּף מִדַּת הָרַחֲמִים וכו'.[68]

הַג'). לְפִי מַה שֶּׁטָּעֲנָה הַיָּרֵחַ, שֶׁאָמְרָה דָּבָר הָגוּן, וְגַם עַל זֶה הִרְבָּה לְהַ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כַּמָּה פִּיּוּסִים, שְׁמַע מִינָהּ, שֶׁטַּעֲנָתָהּ טַעֲנָה אֲמִתִּית. תִּפּוֹל אִם כֵּן שְׁאֵלָה גְּדוֹלָה בְּעִנְיַן הַדְּרוּשׁ, וְהִיא זֹאת, שֶׁאֵיכָכָה נִהְיָה הַדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָשָׂן 'גְּדוֹלִים',

[65] ומה שתיקנו חז"ל דווקא לומר ולהזכיר החידוש של מעשה בראשית המתחדשת בכל יום מחדש אף שהם מתחדשים בכל רגע, הוא מפני שאז נראה בחוש לעיני כל איך שמעביר יום ומביא לילה וחדשים לבקרים (ליקוטי תורה לבעל התניא פרשת אחרי דף כו ע"א).

[66] הנה פירוש זה שפירש רבינו, אף שנמצא בספרי חסידות וכנ"ל בהערה הקודמת, הרי שדברי רבינו הם מהמקורות הראשונים לפירוש זה, ומצינו חבר לו (בן דורו ומוקדם בשנים) בשל"ה הקדוש (עשרה מאמרות מאמר שלישי ורביעי) וז"ל: וכן פירוש 'ואתה מחיה את כולם', והכל ענין אחד. כי מאחר שהוא היוה אותם והמציאם מן האין, יוכרח שיושפעו ממנו, ושואבים כולם ממנו חיות[ם]. ואחר שהוא מחיה אותם, נמצאו שהוא ממציאם ומהווים בכל עת ובכל רגע ובכל שעה. והנה 'מהווה' ו'מחיה' הכל ענין אחד להם. ובענין זה יובן 'ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית', שהוא שפע השופע להחיותם ולהעמידם ולהציבם בצביונם. ואם חס ושלום יעלה על הדעת הסתלקות שפעו מהם כרגע יספו, ואינם אלא מחודשים בסוד חידוש אורו, עכ"ל.

[67] סיכום שאלה א: בקושיית הגמ' צריך ביאור מה היא הסתירה בין הפסוקים, שהרי יש לפרש "גדולים" ביחס לשאר המאורות (כוכבים), ומ"ש המאור הקטן והגדול הוא ביחס הלבנה לחמה.

[68] סיכום שאלה ב: מה המקור שהיה טענה וויכוח בכלל מצד הלבנה? הרי יתכן שכל הענין נעשה מצד הקב"ה ללא ויכוח.

וְלֹא הִרְגִּישׁ בְּעִנְיַן טַעֲנָה הַזֹּאת שֶׁאִי אֶפְשָׁר לִשְׁנֵי מְלָכִים וכו'?:[69]
הַד'). וְלוּ הוּנַח שֶׁכָּךְ הָיוּ מִתְחִלָּה שָׁוִים מִכָּל צַד, וְשֶׁאַחַר כָּךְ נִתְמַעֵט הָאֶחָד, אַכַּתַּי יוֹתֵר מִסְתַּבֵּר שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֵעַצְמוֹ נִמְלַךְ וְטָעַן אֶפְשָׁר לִבְ' מְלָכִים, וּמִפְּנֵי כֵן מֵעֵט הָאֶחָד, וּמְנָא לֵיהּ לְבַעַל הַמַּאֲמָר שֶׁהַיֶּרַח קְטַרְגָה? וְאֵין מַכְרִיחַ לוֹמַר שֶׁהַיֶּרַח קְטַרְגָה, דְּאִם לֹא כֵן, לָמָּה לֹא מֵעֵט הַשֶּׁמֶשׁ, שֶׁזּוֹ וַדַּאי לָאו כְּלוּם, שֶׁאִם מֵעֵט הַשֶּׁמֶשׁ, תִּקְשֵׁי לָמָּה לֹא מֵעֵט הַיֶּרַח:[70]
הַה'). אָמַר לְכִי וּמַעֲטִי כו'. מַאי 'לְכִי' שֶׁהוֹסִיף? הָא סַגֵּי הָיָה בְּשֶׁיֹּאמַר 'מַעֲטִי' כו':
הַו'). וְהַז'). וּמַעֲטִי אֶת עַצְמֵךְ. וְלָמָּה לֹא מֵעֵט הוּא יִתְבָּרֵךְ אוֹתָהּ בַּמַּאֲמָר פִּיו, כִּי הוּא אָמַר וַיְהִי נָדוֹל, כֹּה יֹאמַר גַּם כֵּן שֶׁתַּקְטִין, וּתְהִי קְטַנָּה? וְעוֹד, וְכִי הֵיאַךְ אֶפְשָׁרוּת הַצִּיּוּר לְצַיֵּר לְשֶׁיּוּכַל הָעֶצֶם לְמַעֵט אֶת עַצְמוֹ? וְכִי תֵּימָא, דְּאֵין הָכִי נַמִּי, זֶה כַּוָּנַת "מַעֲטִי אֶת עַצְמֵךְ", שֶׁמִּן הַדִּבּוּר שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁאָמַר כֵּן, וַתְּהִי - יִקְשֶׁה הַלָּשׁוֹן שֶׁל "אֶת עַצְמֵךְ", שֶׁלֹּא הָוָה לֵיהּ לְמֵימַר אֶלָּא 'אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, תִּתְמַעֲטִי':[71]
הַח'). וְהַט'). זֶה שֶׁאָמְרָה הוֹאִיל וְאָמַרְתִּי וכו'. נִרְאֶה שֶׁגִּלְתָה דַּעְתָּהּ שֶׁכְּבָר הָיָה סָתוּם, שֶׁלֹּא אָמְרָה מִתְּחִלָּה אֶלָּא אֶפְשָׁר כו' וְהָיָה בְּמַשְׁמַע דְּבָרֶיהָ שֶׁמָּחֲלָה עַל כְּבוֹדָהּ וְתִתְמַעֵט הִיא, כִּי הֵיכִי שֶׁתִּסָּלֵק הַתֵּימָא שֶׁל אֶפְשָׁר כו'. וְאִלּוּ עַכְשָׁו, שֶׁאָמְרָה הוֹאִיל כו' אֲמַעֵט אֶת עַצְמִי, נִתְגַּלָּה מַצְפוּנָהּ שֶׁדַּעְתָּהּ וְכַוָּנָתָהּ מֵעִקָּרָא הָיְתָה שֶׁהַשֶּׁמֶשׁ יִתְמַעֵט, לֹא הִיא. וְזוֹ וַדַּאי קְטָרוּג גָּדוֹל וְעַיִן רָעָה. וְאַף עַל פִּי שֶׁהֶעֱנִין בְּעַצְמוֹ הָגוּן, מִכָּל מָקוֹם רְאוּיָה לְהֵעָנֵשׁ. וְקַשְׁיָא תַּרְתֵּי. חָדָא עַל הַיֶּרַח, שֶׁאֵין בְּטַעֲנָתָהּ זוֹ כְּלוּם, שֶׁמִּכֵּיוָן שֶׁבְּהוֹדָאַת פִּיהָ הָיְתָה כַּוָּנָתָהּ מִתְּחִלָּה עַל הַשֶּׁמֶשׁ שֶׁיִּתְמַעֵט, אִם כֵּן בְּמִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה נִתְמַעֲטָה הִיא, וּמַה תּוֹעִיל לָהּ הַטַּעֲנָה שֶׁאָמְרָה דָּבָר הָגוּן? אִידָךְ עַל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁאַחֲרֵי שֶׁהוֹדִית שֶׁתְּחִלַּת הַמַּחֲשָׁבָה שֶׁלָּהּ הָיְתָה עַל הַשֶּׁמֶשׁ שֶׁיִּתְמַעֵט, לָמָּה זֶה אִם כֵּן מֵעַתָּה הָיָה חוֹזֵר עַל פִּיּוּסִים לְפַיְּסָהּ? וַהֲרֵי מִתְּחִלָּה שֶׁעָדַיִן לֹא נִתְגַּלָּה כַּוָּנָתָהּ, וְאֶפְשָׁר שֶׁעַל עַצְמָהּ נִתְכַּוְּנָה שֶׁתִּתְמַעֵט וּמָחֲלָה עַל כְּבוֹדָהּ, גָּזַר אֹמֶר לָהּ 'לְכִי וּמַעֲטִי' כו'. וְאַף שֶׁנֹּאמַר שֶׁמִּתְּחִלָּה גָּזַר עָלֶיהָ הַמְּעוּט מִשּׁוּם מִמָּה נַפְשָׁךְ, שֶׁאִם כַּוָּנָתָהּ עַל עַצְמָהּ וּמָחֲלָה עַל כְּבוֹדָהּ - הֲרֵי כְּבוֹדָהּ מָחוּל וְתִתְמַעֵט, וְאִם הָיְתָה מַחֲשַׁבְתָּהּ מֵעִקָּרָא עַל הַשֶּׁמֶשׁ - כָּל שֶׁכֵּן שֶׁרְאוּיָה הִיא לְשֶׁתִּתְמַעֵט, אַכַּתַּי אֵין אָנוּ

[69] סיכום שאלה ג: משמע שהלבנה צדקה בטענתה ולכן פייסה הקב"ה, וא"כ נשאלת השאלה מדוע לכתחילה באמת עשה כן הקב"ה.
[70] סיכום שאלה ד: אין להוכיח שהירח קטרגה ולכן נתמעטה (ולא נבראה בתחילה קטנה) מזה שמיעט הירח ולא השמש שהלא אם היה ממעט השמש היו שואלים למה למעט השמש ולא הירח.
[71] סיכום שאלה ו' ז': למה אמר הקב"ה ללבנה שתמעט עצמה, ולא מיעטה הקב"ה בדיבורו, ואיך יתכן שעצם ימעט את עצמו.

נִצּוֹלִים מִן הַקֶּשְׁיָא, לָמָּה חָזַר אַחַר פִּיּוּסִים לְכַיְּסָהּ? וְאִדְרַבָּה, הֵיא גִּלְּתָה מְקוֹרָהּ הַנּוֹבַעַת מִתְּחִלָּה עַל הַשֶּׁמֶשׁ[72]:

הַי'). הִנֵּה אַף עַל פִּי שֶׁאָמְרָה דָּבָר הָגוּן, וְכִי מִפְּנֵי כֵן לֹא תִתְמַעֵט? שֶׁהֲרֵי אִם לֹא כֵן, תַּחְזֹר הַתֵּימָא לְדוּכְתָּא אֶפְשָׁר לְבִי מְלָכִים כו'. וְאִם כַּוָּנָתָהּ שֶׁהָיָה לַעֲשׂוֹת כֵּן לַחַמָּה, אִם כֵּן גִּלְּתָה כו' כְּדִלְעֵיל:

הַי"א). מִתּוֹךְ הַלָּשׁוֹן שֶׁאָמְרָה "אֲמַעֵט אֶת עַצְמִי", וְהֵינוּ בְּלָשׁוֹן עָתִיד, שְׁמַע מִנָּהּ, שֶׁלֹּא עָשְׂתָה עַד עַתָּה מַאֲמָרוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וּמִמַּה שֶּׁחָזַר אַחַר פִּיּוּסִים, נִרְאֶה שֶׁקִּבֵּל דִּבֶּרְיָהּ. אִם כֵּן, יַחְזֹר גַּם הוּא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ וִימַלֵּא מִשְׁאֲלָתָהּ לְטוֹבָה, כִּי הֲלֹא לֹא יִפָּלֵא מֵהּ' דָּבָר אֶחָד לְהַשְׁלִים זֶה הַחִסָּרוֹן שֶׁל אֶפְשָׁר לִשְׁנֵי מְלָכִים כו'? וְאֵין טַעַם לוֹמַר שֶׁלֹּא רָצָה לַחֲזֹר, שֶׁהֲרֵי אָמַר יִרְמְיָה (כ"ח ט) "הַנָּבִיא אֲשֶׁר יִנָּבֵא לְשָׁלוֹם בְּבוֹא דְבַר הַנָּבִיא יִוָּדַע הַנָּבִיא אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ ה' בֶּאֱמֶת", פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י (שם ז) עַל פִּי מִדְרָשׁ תַּנְחוּמָא (פרשת מסעי אות ז), וְאִלּוּ הַמְנַבֵּא עַל רָעָה אַף שֶׁלֹּא תָבֹא הָרָעָה אֵין מִזֶּה הוֹכָחָה שֶׁהוּא נְבִיא שֶׁקֶר, כִּי אֶרֶךְ אַפַּיִם הוּא וְנִחָם עַל הָרָעָה. וְכֵן פֵּרֵשׁ רַדַ"ק (ירמי' שם), וְהֵבִיא רְאָיָה מִנִּינְוֵה. אֲבָל הַטּוֹבָה תְּחוּל עַל כָּל פָּנִים, אַף עַל פִּי שֶׁתּוּסַּר עַל יְדֵי חֵטְא, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (שם א י) "וְרֵעַ אֲדֹנָי וגו' לִבְנוֹת וְלִנְטוֹעַ וגו' וְעָשָׂה הָרַע בְּעֵינַי לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ בְּקוֹלִי וְנִחַמְתִּי עַל הַטּוֹבָה". עַד כָּאן. וְכֵן בִּירוּשַׁלְמִי פֶּרֶק (חלק) [אִלּוּ הֵן הַנֶּחֱנָקִין] (סנהדרין פי"א ה"ה), שֶׁאָמַר לוֹ הַנָּבִיא לְיִרְמְיָה, תֵּן סִימָן לִדְבָרֶיךָ. אָמַר לוֹ, אֲנִי מִתְנַבֵּא לְרָעָה, וְאֵינִי יָכוֹל לִתֵּן סִימָן לַדָּבָר. שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹ]מֵר לְהָבִיא רָעָה וּמִתְנַחֵם. אַתָּה הוּא מִתְנַבֵּא לְטוֹבָה, אַתָּה הוּא שֶׁצָּרִיךְ לִתֵּן סִימָן לִדְבָרֶיךָ וכו'. עַד כָּאן. מִכָּל הָלֵין דִּמְדָּה רָעָה חוֹזֶרֶת, וְלָמָּה לֹא חָזְרָה גַּם עַכְשָׁו, מִכֵּיוָן שֶׁנִּרְאֶה שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הוֹדָה לְטַעֲנָתָהּ שֶׁיָּפָה טָעֲנָה[73]:

הַי"ב). אָמַר לָהּ לְכִי וּמְשׁל כו'. כְּמוֹ שֶׁהִקְשֵׁיתִי לְעֵיל, דִּ'לְכִי' נִרְאֶה עִנְיָן מְיֻתָּר, וְנוֹסָף עַל לֹא דָּבָר כְּלָל:

הַי"ג). וּמְשׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה. מַאי קָסָבַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְכִי חַס וְשָׁלוֹם אֵין דֵּעָה בָּעֶלְיוֹן, וְלֹא יָדַע אֵל דִּשְׁרַגָּא בְּטִיהֲרָא מַאי מְהַנֵּי?

הַי"ד). אָמַר לָהּ זִיל לִימְנוּ בָךְ כו'. גַּם בְּכָאן קָשֶׁה עַל לְשׁוֹן 'זִיל', שֶׁהוּא נִרְאֶה מְיֻתָּר וְעִנְיָן נוֹסָף. גַּם עַל אָמְרוֹ בִּלְשׁוֹן אֲרָמִית:

---

[72] סיכום שאלה ח' ט': מטענתה של לבנה 'הואיל ואמרתי דבר הגון וכו'' משמע שבתחלה לא היתה כוונתה למעט עצמה בגלל טענתה שאי אפשר לשני מלכים וכו', וכל כוונתה היתה שצריך למעט השמש, וא"כ מה טענתה כעת שאמרה דבר הגון, ואמאי צריך הקב"ה לפייסה.

[73] סיכום שאלה יא: למה לא חזר בו הקב"ה מהעונש שנתן ללבנה שתתמעט, במקום לפייסה על מיעוט זה? הרי כפי הידוע הקב"ה מתנחם על הרעה ואינו מביאה אף שניבא ע"י הנביא.

הַט"ו). וְהַט"ז).[74] לִימְנוּ בָךְ יִשְׂרָאֵל יָמִים וְשָׁנִים. קַשְׁיָן תַּרְתֵּי. חֲדָא הָא דַּאֲמָרַן לְעֵיל בְּקַשְׁיָא י"ג, דְּמִי לֹא יָדַע קֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא דְּאַף בַּשֵּׁשֶׁת מוֹנִים שָׁנִים וְיָמִים?

וְהָכָא קַשְׁיָא טְפֵי, דְּאַדְרַבָּה, עִקַּר יָמִים וְשָׁנִים עַל פִּי הַחַמָּה מְנוּיִים, כִּי הַיּוֹם נִמְנֶה מִשְּׁקִיעָה זוֹ שֶׁל הַשֵּׁשֶׁת עַד שְׁקִיעָה שֶׁאַחֲרֶיהָ, כִּדְבַר הָרַב אַבְרָהָם בֶּן עֶזְרָא[75] בְּפָרָשַׁת בְּשַׁלַּח בְּפָסוּק (שמות טז כה) "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אִכְלֻהוּ הַיּוֹם וגו'". וְהַשָּׁנִים הֲלֹא אֵינָם אֶלָּא לַחַמָּה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן לַלְּבָנָה שֶׁאֵין שָׁנָה לָהּ כִּי אִם בְּדֶרֶךְ הַשְׁאָלָה[76]. שֶׁהֲרֵי לְשׁוֹן שָׁנָה מִלְּשׁוֹן (מל"א יח לד) "שְׁנוּ וַיִּשְׁנוּ"[77], כְּלוֹמַר, שֶׁעִנְיַן שְׁנַת הַחַמָּה הִיא תִּשְׁלוּם הַקֵּפָה אַחַת שֶׁתַּעֲשֶׂה בְּמִרוּצַת גַּלְגַּלָּהּ מִמַּעֲרָב לְמִזְרָח, וְתִשְׁנֶה וְתָשׁוּב לִמְקוֹמָהּ הָרִאשׁוֹן שֶׁמִּמֶּנּוּ הִתְחִילָה לְסַבֵּב. מַה שֶּׁאֵין כֵּן בַּלְּבָנָה, שֶׁבְּכָל חֹדֶשׁ סוֹבֶבֶת הוֹלֶכֶת הֵקֵף אֶחָד מִמַּעֲרָב לְמִזְרָח, וְהַשָּׁנָה מֻשְׁאָל לָהּ, מִצַּד שֶׁבִּי"ב הַקֵּפוֹת שֶׁלָּהּ סָבְבָה הָלְכָה כָּל הַי"ב מַזָּלוֹת שֶׁל סִבּוּב הַחַמָּה בְּשָׁנָה אַחַת. סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע, שֶׁמִּנְיַן הַיָּמִים וְהַשָּׁנִים יוֹתֵר מְיֻחָדִים לַחַמָּה מִמַּה שֶּׁמְּיֻחָדִים לַלְּבָנָה. אִידָךְ, אִם כֵּן, אַמַּאי מְדַלֵּג 'מוֹעֲדִים', כִּי "אֵלֶּה מוֹעֲדֵי ה'" תְּלוּיִים בְּמִנְיַן יָמִים לְחֹדֶשׁ הַלְּבָנָה, כְּמוֹ שֶׁתְּלוּיִים בָּאָבִיב וּבַקָּצִיר וּבָאָסִיף, אַף שֶׁהֵם כְּפִי הַזְּמַן שֶׁמִּצַּד הַחַמָּה, מִכָּל מָקוֹם בַּלְּבָנָה נַמִּי תְּלוּיִים, וְלָמָּה הִשְׁמִיט מוֹעֲדִים, וְלֹא אָמַר רַק יָמִים וְשָׁנִים?

וּבְגוּר אַרְיֵה (במדבר כח טו) כָּתַב[78], מִצַּד שֶׁנִּתְמַעֲטָה לְפִיכָךְ יָאוּת הַמִּנְיָן לְמָנוֹת בָּהּ, שֶׁכֵּן מִדָּה קְטַנָּה רְאוּיָה לְכָל הַמִּדּוֹת, מַה שֶּׁאֵין כֵּן מִדָּה גְּדוֹלָה, שֶׁאֵינָהּ רְאוּיָה לְכָל הַמִּדּוֹת וּמְדִידוֹת. וְהָיָה זֶה פִּיּוּס עַל קַטְנוּתָהּ, שֶׁהֲרֵי עִלּוּי זֶה יֵשׁ לָהּ מִכֹּחַ שֶׁנִּתְמַעֲטָה וְנַעֲשֵׂית

[74] סיכום נקודת שאלה טו טז: מהו תשובת הקב"ה שימנו ימים ושנים ע"י הלבנה, הלא עיקר מנין ימים ושנים הוא ע"י החמה? וגם אמאי השמיט "למועדים", שהרי מועדי ישראל נקבעים, מלבד באסיף ובקציר שהם התקופות, גם בחדשי הירח?.

[75] עיי"ש שהאריך להוכיח שהיום על פי התורה הוא משקיעת החמה עד שקיעת החמה דהיום הולך אחר הלילה.

[76] וז"ל אבן עזרא (שמות יב ב): והנה אין ללבנה שנה כלל כאשר אין לשמש חדש כלל, כי לא יתחדש בשמש דבר, רק דבר החדוש הוא לאור הלבנה, ובעבור זה נקרא חדש גם ירח, בעבור חדוש אור הלבנה, כי אין לה אור בראיות גמורות כי אם מהשמש וכו' (עיי"ש באריכות).

[77] שנו - שפכו פעם שנית ושפכו פעם שנית. (מצ"ד)

[78] וז"ל: דע, כי הירח יותר ראוי למנות אליה מן החמה, וזה כי ראוי לזה יותר דבר שיש לו שעור קטן, שהירח שהוא מתחדש בחודש אחד ולכך הוא יותר ראוי לשער בו הזמן. וכמו שיותר ראוי למדידה הכלי שהוא יותר קטן יותר מן כלי שהוא גדול, לפי שאין הכל נמדד בכלי גדול אבל הכל נמדד בקטן. ולפיכך יותר ראוי למנות לירח, שהשעור שלו יותר קצר. ומפני זה יש למנות הכל אל הירח, המדה הקטנה. ומפני זה האריכו חכמי המחקר, ואמרו כי הזמן תולה בגלגל היומי, לפי שהוא סובב יום אחד ומפני שהוא יותר קצר בו משוער הזמן. אבל דעת התורה אינו כך, רק הזמן נמנה אל המאורות. ותחלה נמנה אל הירח, המאור הקטן, שמפני שהוא קטן יש לו זמן קטן, והוא ראוי לשיעור הזמן. ולפיכך אמר 'ימנה בך ימים ושנים', וכל זה נמשך אל הירח מצד הקטנות. ואז השיבה 'בדידה נמי לא סגיא', דהא מנין הירח נמשך אל החמה, שהרי צריך לעבר חודש אחד בשביל תקופות החמה. ואם כן לא סגיא בלא דידה, ואין כאן מעלה מיוחדת לירח בשביל הקטנות. שראוי שיהיה מכריע, כי אם היה הקטנות מצד עצמו עלוי מציאות - ראוי שיהיה מכריע, אבל אין זה כן, ונשאר התרעומת. ודברים אלו ברורים למי שמבין אותם.

קְטַנָּה. וַאֲנִי שָׁמַעְתִּי דְּבָרָיו, וְלֹא אָבִין אוֹתָם. כִּי הָעִנְיָן הַזֶּה, לֹא עַל דֶּרֶךְ הַהַקְטָנָה שֶׁהִיא קְטַנָּה נִמְנֶה, אֶלָּא עַל פִּי מְרוּצַת מַהֲלָכָהּ. וּמָה עִנְיָן יֵשׁ, אִם כֵּן, לְהַמְעִיט הַזֶּה אֶל שֶׁיִּהְיֶה מְיֻחָס לוֹ הָעִלּוּי הַזֶּה שֶׁל הַמְּדִידָה?

וְאֵין לוֹמַר כְּלָל שֶׁמֵּחֲמַת קַטְנוּתָהּ בָּא לָהּ הַמְּהִירוּת, שֶׁהַגֹּדֶל עוֹשֶׂה כְּבֵדוּת וְהַקַּטְנוּת עוֹשָׂה קַלּוּת. שֶׁזֶּה אֵינוֹ מִשְּׁנֵי פָּנִים: הָא'; כְּפִי חֲכְמֵי הַטֶּבַע, שֶׁקִּימוּ שֶׁאֵין בַּגֶּשֶׁם הַחֲמִישִׁי[79], הֵינוּ הַגַּרְמִיִּים הַשְּׁמֵמִימִיִּים, שׁוּם אֵיכְיוּת. וּבִכְלָל הַזֶּה, שֶׁאֵין בָּהֶם לֹא כְּבֵדוּת וְלֹא קַלּוּת. אִידָךְ, שֶׁאַף שֶׁיִּהְיוּ בַּעֲלֵי אֵיכְיוּת, וְיִהְיֶה נִמְצָא בָהֶם כְּבֵדוּת וְקַלּוּת, מִכָּל מָקוֹם אִי אֶפְשָׁר לוֹמַר שֶׁהַכְּבֵדוּת וְהַקַּלּוּת שֶׁבָּהֶם יִהְיוּ הַגּוֹרְמִים מְהִירוּת וְאִחוּר בִּמְרוּצַת מַהֲלָכָם, מִמַּה שֶּׁמַּהֲלַךְ הַחַמָּה בְּהֶקֵּף אֶחָד בְּשִׁסִּ"ה יוֹם וּרְבִיעַ בְּקֵרוּב. וְהוּא הַגָּדוֹל בְּגוּפוֹ יוֹתֵר מִכָּל אִ' מִכּוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וּכְסִילֵיהֶם, כְּמוֹ שֶׁתִּמְצָא חֶשְׁבּוֹן כָּל אִ' בְּשִׁעוּר גּוּפוֹ בְּסֵפֶר 'יְסוֹד עוֹלָם'[80] בַּמַּאֲמָר הַשְּׁלִישִׁי סוֹף פֶּרֶק י"ז. וְשַׁבְּתַאי" סוֹבֵב בִּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה הֶקֵּף אֶחָד, וְצֶדֶ"ק בִּשְׁנֵים עָשָׂר שָׁנִים, וּמַאְדִי"ם קָרוֹב לִשְׁתֵּי שָׁנִים. וְגַם גּוּף נֹג"הּ גָּדוֹל מִגּוּף הַלְּבָנָה, אֲבָל לֹא שִׁעוּר רַב, כִּי הַיֶּרַח גּוּפוֹ בָּאָרֶץ כְּמוֹ ל"ט פְּעָם וּרְבִיעַ מִגּוּף הָאָרֶץ, וְהַנֹּג"הּ גּוּפוֹ חֵלֶק אִ' מִל"ז מִגּוּף הָאָרֶץ. וּמַהֲלַךְ הַנֹּגַהּ מִתְאַחֵר הַרְבֵּה יוֹתֵר מֵהַיֶּרַח לְפִי עֵרֶךְ הַזֶּה, שֶׁכֵּן הֶקֵּף אִ' עוֹשֶׂה בִּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת יוֹם, שֶׁהוּא בְּכְמוֹ מַהֲלַךְ עֲשָׂרָה חָדְשֵׁי הַלְּבָנָה. וְכֵן כּוֹכַב הַנִּקְרָא כּוֹכַ"ב קָטָן מְאֹד, שֶׁהוּא חֵלֶק אִ' מִי"ט אֶלֶף מִגּוּף הָאָרֶץ, וּמִתְאַחֵר קָרוֹב לִשְׁנַת הַחַמָּה, שֶׁהֶקֵּף אִ' מִמֶּנּוּ הוּא של"ו יוֹם. זוֹ הִיא מִדְּבָרֵי הַתּוֹכְנִים. וּבְמִדְרָשׁ הָרַבּוֹת פָּרָשַׁת בְּרֵאשִׁית (פרשה י סימן ד) בְּפָסוּק "וַיְכֻלּוּ", חֶשְׁבּוֹן אַחֵר[82]. וּבְקִצַּת סְפָרִים יֵשׁ הַגָּהָה[81], דְּמַקְשֶׁה עָלָיו מִדְּבָרֵי הַתּוֹכְנִים.

וּלְפִי זֶה, גַּם כֵּן, יֵשׁ עוֹד שְׁאֵלָה עַל דִּבְרֵי הַגּוּר אַרְיֵה, שֶׁהָיָה רָאוּי לִהְיוֹת הַמִּנְיָן עַל פִּי כוֹכַ"ב זֶה הַקָּטָן מְאֹד. וְאוּלַי שֶׁזֶּה עַצְמוֹ הוּא מִכְּלַל הַפֵּיּוּס לַלְּבָנָה, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁלְּפִי הַמִּנְיָן שֶׁהוּא מְשֻׁעָר יוֹתֵר בְּמִדָּה קְטַנָּה, הָיָה מֵהָרָאוּי אִם כֵּן לְשַׁעֲרוֹ וְלִמְנוֹת אוֹתוֹ בְּכוֹכַב הַנִּקְרָא כּוֹכָב, אֶלָּא שֶׁלְּפַיְסָהּ עָשָׂה לָהּ הַכָּבוֹד הַזֶּה, שֶׁיִּהְיֶה נִמְנֶה בָּהּ:

[79] הוזכר במורה נבוכים (ח"א פע"ב) ובעוד חוקרי ישראל, וכן בשם חכמי יוון, שבנוסף לארבע יסודות ארמ"ע שממנו חומר הארץ, ישנו חומר חמישי נעלה, שאינו חומרי כמותם, וממנו גרמי השמים. ויש חולקים וסוברים שגרמי השמים ג"כ חומרי, והיסוד החמישי הוא "היולי" הידוע והוא אינו נראה, עיין רמב"ן עה"ת בתחילת חיבורו.

[80] חיברו אחד הראשונים, ר' יצחק מטוליטולא תלמיד הרא"ש, והוא ספר נכבד בחכמת התכונה וסוד העיבור על פי התורה.

[81] כנראה כוונת רבינו על המוקף בסוגריים שם, הובא בהערה הקודמת.

[82] וז"ל: יש מזל שגומר הלוכו לי"ב חדש כגון כוכב חמה, ויש מזל שהוא גומר הלוכו לשלשים יום והיא לבנה, ויש מזל שהוא גומר הלוכו שנה והוא צדק, ויש מזל שהוא גומר הלוכו לשלשים שנה והוא שבתי, חוץ מן כוכב נוגה ומאדים, שאין גומרין הלוכן אלא לד' מאות ושמונים שנה, (ובעי שאלה שנוגה מהלכת י"ב מזלות לעשרה חדשים, כל מזל כ"ה יום, ומאדים חדש וחצי, כל מזל מהלך י"ב שנה ומחצה, והיאך אומר כן נוגה ומאדים אין גומרין הלוכן אלא לד' מאות ופ' שנה, חזינא תמיה לפיכך בעי שאלה), עכ"ל.

הַי״ז). אָמְרָה לוֹ דִּידֵיהּ נַמִּי אִי אֶפְשָׁר כוּ' אִם כֵּן חָזְרָה לְסוּרָהּ, בְּקִנְאָתָהּ שֶׁתִּהְיֶה הַחַמָּה כְּמוֹהָ בְּעִנְיַן הַמִּנְיָן שֶׁצְּרִיכִין יִשְׂרָאֵל לִמְנוֹת, וְאֵיךְ לֹא יָרְאָה שֶׁתֵּעָנֵשׁ שֵׁנִית:

הַי״ח). וְהַי״ט).[84] דִּכְתִיב "וְהָיוּ לְאֹתוֹת וגו'"[83]. לֹא יָדַעְתִּי מַה צָּרִיךְ רְאָיָה לָזֶה שֶׁמּוֹנִין תְּקוּפוֹת לַחַמָּה, וַהֲרֵי זֶה בִּכְלַל מַה דְּמַרְגְּלָא בְּפוּמַיְהוּ דְּרַבָּנָן וְתַלְמִידֵיהוֹן וְתַלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן, וְלַמְפָרְסָמוֹת אֵין צָרִיךְ רְאָיָה. וְאַף אִם נֹאמַר דִּלְרַוְחָא דְּמִילְתָא הֵבִיא רְאָיָה, אִם כֵּן, תִּקְשֶׁה אֵיפְכָא, לָמָּה לֹא הֵבִיא הָרְאָיָה בְּדִבְרֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁאָמַר, "לִימְנוּ בָךְ יִשְׂרָאֵל יָמִים וְשָׁנִים", הָיָה לוֹ לוֹמַר, דִּכְתִיב "וְהָיוּ וגו' וּלְיָמִים וְשָׁנִים"?

וְאֵין לוֹמַר דְּהָתָם לֹא הָיָה רוֹצֶה לְהָבִיא רְאָיָה, לְפִי שֶׁהָרְאָיָה הָיְתָה מִתְנַגֶּדֶת בְּעַצְמָהּ בְּתִשׁוּבָתָהּ, לֹא בְּצִדָּהּ, כִּי אִם בְּעַצְמָהּ, דִּכְתִיב בֵּיהּ "וְהָיוּ" - זוֹ אֵינָהּ קַשְׁיָא, דִּבְלָאו הָכִי נַמִּי הָא יָדַע הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דְּמָנוּ גַּם כֵּן לַחַמָּה. וַאֲפִלּוּ הָכִי אֲמַר כֵּן לְפִיסְהּ. אִם כֵּן, לֹא יָזִיק בַּעַל הַמַּאֲמָר כְּשֶׁיָּבִיא הָרְאָיָה, שֶׁהֲרֵי הָרְאָיָה אֵינָהּ עַל דִּבְרֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁכָּךְ דִּבֵּר אֶל הַיָּרֵחַ, אֶלָּא הָרְאָיָה הִיא עַל הָעִנְיָן, כְּלוֹמַר שֶׁכָּךְ מוֹנִין יִשְׂרָאֵל. דְּאִלּוּ דִּבּוּרוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶל הַיָּרֵחַ, וּתְשׁוּבַת הַיָּרֵחַ אֶל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, לֹא שָׁמְעִינָן לְהוּ מִן הַמִּקְרָא הַזֶּה. וּמִכָּיוָן שֶׁהָרְאָיָה עַל הָעִנְיָן, אִם כֵּן, הָיָה לוֹ גַּם כֵּן לְהָבִיא הָרְאָיָה מֵעִקָּרָא עַל דִּבְרֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, מִדִּכְתִיב "וְהָיוּ וגו' וּלְיָמִים וְשָׁנִים", דִּשְׁמַע מִנָּהּ שֶׁכָּךְ מוֹנִים. וּבְכָאן הָיָה לוֹ לוֹמַר דִּכְתִיב "וְהָיוּ וגו' וּלְיָמִים וְשָׁנִים".

וְגַם נִמְשָׁךְ מִתּוֹךְ זוֹ הַקַּשְׁיָא לְהַקַּשּׁוֹת גַּם כֵּן עַל דִּלְעֵיל, כְּשֶׁאָמַר "לְכִי וּמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה", שֶׁהָיָה לוֹ כְּמוֹ כֵן לְהָבִיא רְאָיָה, מִדִּכְתִיב "וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה". וְכִי תֵּימָא דְּאֵין מִן הַמִּקְרָא הַזֶּה רְאָיָה שֶׁנֶּאֱמַר עַל הַיָּרֵחַ בִּלְבָד, אִם כֵּן, הִיא גּוּפָא קַשְׁיָא, מְנָא לֵיהּ לְבַעַל הַמַּאֲמָר, שֶׁאָמַר לָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַיָּרֵחַ שֶׁתִּמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה, דְּהָא פְּשָׁטֵיהּ דִּקְרָא עַל שְׁנֵיהֶם הוּא אוֹמֵר:

הַכ'). אָמַר לָהּ "זִיל לִיקְרוּ צַדִּיקִים כוי" לְמַאי נָפְקָא מִנָּהּ אָמַר "זִיל", וּכְמוֹ שֶׁהִקְשֵׁיתִי בְּכֻלָּם כְּבָר:

הַכ״א). "לִיקְרוּ צַדִּיקִים בִּשְׁמֵךְ". צָרִיךְ בֵּיאוּר; מַה עִנְיָן זֶה, לְשֶׁתִּתְפַּיֵּס בָּהּ? וְכָל שֶׁכֵּן, שֶׁלֹּא נִמְצְאוּ אֶלָּא שִׁלְשָׁה, וְגַם הָאֶחָד מֵהֶם שֶׁהוּא שְׁמוּאֵל הַקָּטָן, לֹא נִמְצָא בַּכְּתוּבִים[85]. וְרָחוֹק הוּא לִכְשֶׁיִּרְמוֹז עַל שְׁמוּאֵל הַקָּטָן, הַתַּנָּא שֶׁנִּשְׁנָה בְּמִשְׁנַת פִּרְקֵי אֲבוֹת. וְגַם לְפִי זֶה

[83] אמרה ליה: יומא נמי, אי אפשר דלא מנו ביה תקופתא, דכתיב והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים, (חולין ס: שם).

[84] נקודת השאלה מדוע ומה מוסיף הראיה מן המקרא על זה שמונין תקופות ע"י החמה, הלא דבר פשוט וידוע לכל הוא.

[85] עיין בהערה שכתבנו בזה בתחילת הספר על מאמר חז"ל זה.

הָיָה לוֹ שָׂלֹא לְהַכְנִיסוֹ בֵּין יַעֲקֹב לְדָוִד, אַחֲרֵי שֶׁהָיָה מְאֻחָר לְדָוִד. וּבְסֵפֶר מַעֲשֵׂי ה' כְּשֶׁפֵּרֵשׁ הַמַּאֲמָר הַלָּז לְפִי דַּרְכּוֹ, בְּפֶרֶק ח מִמַּעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית, כְּמוֹ שֶׁאָזְכֹּר פֵּרוּשׁוֹ לְקַמָּן, הִזְכִּירוֹ לְאַחֲרוֹנָה, אַף עַל פִּי שֶׁבְּהַעְתָּקָתוֹ לְהַמַּאֲמָר עַצְמוֹ הֻבְיאוֹ בְּאֶמְצַע. וְאָמְנָם בַּעַל הָעֵקֶדָה בְּשַׁעַר הַל"ז הִשְׁמִיט לְגַמְרֵי שְׁמוּאֵל הַקָּטָן. וְאִם כֵּן, לֹא הָיוּ אֶלָּא שְׁנַיִם בְּנִמְצָא שֶׁנִּקְרְאוּ עַל שְׁמָהּ.

וְדַע דְּרַשׁ"י שֶׁפֵּרֵשׁ עַל דָּוִד הַקָּטָן שֶׁהוּא מִקְרָא בְּדִבְרֵי הַיָּמִים[86], וְאַגַּב רְהִיטָא לֹא דָק, שֶׁהוּא בִּשְׁמוּאֵל א' י"ז:

הַכ"ב). חַזָּיָהּ דְּלָא קָמִיְתְבָא דַּעְתָּהּ. בַּמֶּה רָאָה? דְּאַדְּרַבָּה; מִדְּשָׁתְקָה, שְׁמַע מִנָּהּ דְּמִיְתְבָא דַּעְתָּהּ. וְאִם תֹּאמַר "בּוֹחֵן לִבּוֹת ה' יִתְבָּרֵךְ"[87], אִם כֵּן, כָּל הַמַּשְׂא וּמַתָּן שֶׁל הַלְּבָנָה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, לֹא הָיָה לוֹ לְבַעַל הַמַּאֲמָר לְתְלוֹת בְּדִבּוּר לְבָנָה, כִּי אִם דְּכָךְ דַּעְתָּהּ וְכָךְ דַּעְתָּהּ:

הַכ"ג). אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא "הָבִיאוּ כַּפָּרָה עָלַי". זֶה הַלָּשׁוֹן כֻּלּוֹ מֻקְשֶׁה מֵעַצְמוֹ. הֵיאַךְ שַׁיָּךְ לוֹמַר כֵּן? וּכְבָר הֶרְאֵיתִי לְדַעְתּוֹ שֶׁל הָרִי"ף ז"ל, שֶׁמְּפָרֵשׁ שֶׁכָּךְ הוּא אוֹמֵר, הָבִיאוּ כַּפָּרָה לְפָנַי בְּרֹאשׁ חֹדֶשׁ לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם כו'. אָמְנָם לֹא הִצִּיל בַּעַל הַמַּאֲמָר מִיְּדֵי קֻשְׁיָא שֶׁיֵּשׁ לְהַקְשׁוֹת עָלָיו, מָה רָאָה עַל כָּכָה וּמָה הִגִּיעַ אֵלָיו, לוֹמַר בְּלָשׁוֹן דְּלָא מִשְׁתַּמַּע כְּפִי הַמְכָוָן. וְגַם מִפְּנֵי כֵן מִשְׁמַע דְּלֹא כְּפִי הָרְאוּי כְּלָל. וְכֵן הִשִּׂיגוּ בְּגוּר אַרְיֵה שֶׁכָּתַב עָלָיו, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: מְפָרֵשׁ הוּא, זְכָרוֹנוֹ לִבְרָכָה, כִּי 'עָלַי' רוֹצֶה לוֹמַר 'בִּשְׁבִילִי'. וְצִוָּה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל לְהָבִיא קָרְבַּן כַּפָּרָה עַל יִשְׂרָאֵל, וְהוּא כָּבוֹד לַלְּבָנָה, וּבָזֶה נִתְיַשְּׁבָה דַּעְתָּהּ. וּלְפִי דַּעְתּוֹ, יִהְיֶה פֵּרוּשׁ "לְחַטָּאת" כָּךְ: שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא צִוָּה לְיִשְׂרָאֵל לְהָבִיא קָרְבָּן זֶה הַחַטָּאת לַה', בִּשְׁבִיל ה' אֲשֶׁר הוּא מֵעֵט אֶת הַיֵּרֵחַ, וְצִוָּה לְהָבִיא קָרְבָּן חַטָּאת לְיִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת לָהּ כָּבוֹד זֶה. וְנָכוֹן הוּא פֵּרוּשׁ זֶה לְהָשִׁיב לַשּׁוֹאֲלִים.

וַעֲדַיִן יֵשׁ לְדַקְדֵּק, לָמָּה הֻצְרְכוּ לוֹמַר "הָבִיאוּ כַּפָּרָה עָלַי", וְלָמָּה לֹא אָמְרוּ "הָבִיאוּ קָרְבָּן עָלַי"? דְּבָזֶה הַלָּשׁוֹן הָיָה הַלָּשׁוֹן מְרֻוָּח טְפֵי, וּמִי הִכְרִיחָם לוֹמַר "הָבִיאוּ עָלַי כַּפָּרָה"? וְלָמָּה נָתְנוּ פִּתְחוֹן פֶּה לַשּׁוֹאֲלִים? עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. אָמְנָם, זֶה שֶׁכָּתַב דִּלְהָרִי"ף הָוֵי פֵּרוּשׁ 'עָלַי' 'בִּשְׁבִילִי', כְּבָר כָּתַבְתִּי לְמַעְלָה בְּשֵׁם הָרַשְׁבָּ"א, דִּלְהָרִי"ף הָוֵי כְּמוֹ 'אֵלַי' בְּאל"ף. אַף יֵשׁ לוֹמַר, דְּכָל שֶׁכֵּן דְּקַשְׁיָא, שֶׁכָּךְ הָיָה לוֹ לְבַעַל הַמַּאֲמָר לוֹמַר בְּאל"ף כְּמוֹ בְּעי"ן, וּבָזֶה כִּמְעַט אֵין לוֹ יְשׁוּב. מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּשִׁנּוּי לָשׁוֹן, הֵינוּ מִקְּרִבָּן לְ'כַפָּרָה', דְּיֵשׁ לוֹמַר הוֹאִיל וְ'חַטָּאת' כְּתִיב, נָקֵט לְשׁוֹן כַּפָּרָה. וְגַם קְצִיר הַלָּשׁוֹן, וְלֹא פֵּרֵשׁ 'הָבִיאוּ כַּפָּרָה עַל עֲוֹנוֹתֵיכֶם', יֵשׁ לוֹמַר

[86]כן הוא בדפוסים הישנים, ובדפוסים החדשים כתוב שמואל, ואולי תוקן עפ"י הערת רבינו.
[87]ע"פ משלי (יז ג) מַצְרֵף לַכֶּסֶף וְכוּר לַזָּהָב וּבֹחֵן לִבּוֹת ה':

שֶׁבַּחַר בְּלָשׁוֹן קְצָרָה, וְלֹא חָשׁ עַל הַשּׂוֹאֲלִים. וּכְדֶרֶךְ שֶׁאָמְרוּ גַּבֵּי "נַעֲשֶׂה אָדָם" בַּמִּדְרָשׁ (בְּרֵאשִׁית רַבָּה פָּרָשָׁה ח) שֶׁאָמַר לוֹ מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: מָה אַתָּה נוֹתֵן פִּתְחוֹן פֶּה כוי, אֶתְמְהָא? אָמַר לוֹ: כְּתוֹב, וְהָרוֹצֶה לִטְעוֹת יִטְעֶה. עַד כָּאן. אֲבָל מִכָּל מָקוֹם, לֹא נִיחָא לִי נַמִּי בְּהָכִי, דִּדְבָרֵי תוֹרָה לְחוּד, וְדִבְרֵי חֲכָמִים לְחוּד. וְלוּלֵא שֶׁהַלָּשׁוֹן עַצְמוֹ שֶׁל 'הָבִיאוּ כַּפָּרָה עָלַי' הֶכְרַח לוֹמַר כֵּן, כְּדֵי לְהַשְׁמִיעַ מִמֶּנּוּ דְּבַר מָה מַעֲצְמוּתוֹ שֶׁל זֶה הַלָּשׁוֹן, לֹא הָיָה חָשׁ מִלְּשַׁנּוֹתוֹ וְלֶאֱחֹז בְּלָשׁוֹן אַחֵר, דְּלֹא לִשְׁתְּמַע מִנֵּיהּ שׁוּם פְּקָפּוּק, כִּי הֵיכִי דְּלֹא לְמֵיהַב פִּתְחוֹן פֶּה לַשּׂוֹאֲלִים.

וְעוֹד קָשֶׁה, וְכִי זוֹ הִיא הַמִּדָּה, שֶׁמִּי שֶׁצָּרִיךְ לְכַפָּרָה, שֶׁזּוּלָתוֹ יָבִיא קָרְבָּן כַּפָּרָה בַּעֲדוֹ? וְאַף שֶׁהַכֹּל שָׁלוֹ, בָּרוּךְ הוּא, וּכְעִנְיַן שֶׁאָמַר דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם "כִּי מִמְּךָ הַכֹּל וּמִיָּדְךָ נָתַנּוּ לָךְ". וְעִם הֱיוֹת שֶׁמִּתּוֹךְ לְשׁוֹן הָרי"ף מִתְיַשֶּׁבֶת זוֹ הַקַּשְׁיָא, שֶׁלֹּא אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא צָרִיךְ לְכַפָּרָה, אֶלָּא שֶׁיִּשְׂרָאֵל צְרִיכִין כַּפָּרָה, וְלִכְבוֹדָהּ שֶׁל הַיְרֵחַ יָבִיאוּ הַכַּפָּרָה הַהִיא בְּיוֹם חִדּוּשָׁהּ, אֶפֶס כִּי לְשׁוֹן הַמַּאֲמָר אֵינוֹ כֵן. וְקַשְׁיָא, הֵיאַךְ אָמַר לָשׁוֹן הַזֶּה, שֶׁמִּתּוֹכוֹ יֻקְשֶׁה הַקַּשְׁיָא הַזֹּאת לְכָל קוֹרְאוֹ, אִם לֹא שֶׁהֶכְרַח לְזֶה הַלָּשׁוֹן, לְאָמְרוֹ כְּפִי הַכַּוָּנָה שֶׁל מַאֲמָרוֹ, וְהִלְכָךְ לֹא חָשׁ:

הַכ"ד). הֵיאַךְ לֹא הֵבִיא בַּעַל הַמַּאֲמָר הָרְאָיָה, שֶׁמִּמֶּנּוּ לָמַד לוֹמַר כֵּן, כִּדְעָבִיד רֵישׁ לָקִישׁ? וַהֲלֹא אֲפִלּוּ עַכְשָׁו דְּרֵישׁ לָקִישׁ מִקְרָא הוּא דּוֹרֵשׁ, אַכַּתִּי צְרִיכִין לְמוֹדְעֵי וּמוֹדְעֵי דְּמוֹדְעֵי, לָדַעַת לְהָבִין וּלְהוֹרוֹת הַכַּוָּנָה, וְרִבּוּי הַדֵּעוֹת, זֶה בְּכֹה וְזֶה בְּכֹה, כְּמוֹ שֶׁאָזְכֹּר לְהַלָּן בְּקִצְרָה. וּבָרוּךְ הַיּוֹדֵעַ מִי כְּוָן אֶל אֱמִתַּת הָעִנְיָן, שֶׁאֵלָיו הָיְתָה הַכַּוָּנָה שֶׁל בַּעַל הַמַּאֲמָר, וְכָל שֶׁכֵּן כְּשֶׁאוֹמֵר בְּלֹא רְאָיָה, שֶׁתְּהֶיֶה הַתֵּימָא יוֹתֵר גְּדוֹלָה.

הַכ"ה) וְהַכ"ו) וְהַכ"ז). שְׁתֵּי קַשְׁיוֹת הַקָּשֶׁה בְּגוּר אַרְיֵה, וְהִנְנִי יוֹסִיף שְׁלִישִׁית. וְזֶה לְשׁוֹן הַגּוּר אַרְיֵה: לָמָּה רָמוּז הַכָּבוֹד בְּחַטָּאת, וְלֹא בְּשָׁאָר קָרְבָּנוֹת מוּסָפִין. וְעוֹד, לָמָּה לֹא נִתְיַשְּׁבָה דַּעְתָּהּ בְּשׁוּם דָּבָר, רַק בְּקָרְבָּן. וְכַמָּה דְּבָרִים נָתַן לָהּ, וְלֹא נָחָה דַּעְתָּהּ. עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ.

וַאֲנִי שׁוֹאֵל, אִם נִתְיַשְּׁבָה דַּעְתָּהּ בָּזֶה, אִם לֹא. כִּי מִתּוֹךְ מַה שֶּׁבַּעַל הַמַּאֲמָר לֹא אָמַר לְהֶדְיָא, שֶׁנִּתְיַשְּׁבָה דַּעְתָּהּ, הִנִּיחַ אוֹתָנוּ בְּמְבוּכָה הַזֹּאת. שֶׁהֲרֵי יֵשׁ לוֹמַר, שֶׁעֲדַיִן לֹא נִתְיַשְּׁבָה דַּעְתָּהּ, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֹא רָצָה לְפַיְּסָהּ יוֹתֵר. כִּי הֲלֹא כָּל אֵלֶּה אֲשֶׁר עָשָׂה לָהּ לְפַיְּסָהּ, הַכֹּל כְּפִי הַנִּרְאֶה לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין. דְּהוֹאִיל וְהִיא עַצְמָהּ גָּרְמָה לָהּ בְּקִטְרוּגָהּ, וּכְמוֹ שֶׁמִּן הַמִּפְרָשׁ בִּדְבָרֶיהָ כְּשֶׁטָּעֲנָה "בְּדִידֵיהּ נַמִּי כוי", שֶׁנִּתְקַנְּאָה וּבִקְּשָׁה שֶׁתְּהֶיֶה לָהּ עִנְיָן מְיֻחָד שֶׁלֹּא יִהְיֶה כֵּן לַשֶּׁמֶשׁ, נִלְמַד לְהַסְתּוּם שֶׁבְּתְחִלַּת דְּבָרֶיהָ, בְּאָמְרָהּ "אֶפְשָׁר לִשְׁנֵי מְלָכִים", שֶׁגַּם זֶה מִפְּנֵי הַקִּנְאָה, שֶׁרָצְתָה שֶׁהַשֶּׁמֶשׁ תִּתְמַעֵט וְהִיא תִּשָּׁאֵר בְּגַדְלוּתָהּ לְבַדָּהּ. וְאִם כֵּן, שׁוּרַת הַדִּין

עָשָׂה לָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְכָל הַפִּיּוּסִים, הָיָה לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין. וּלְפִיכָךְ, אַף שֶׁלֹּא נִתְפַּיְּסָה עִם הַקָּרְבָּן, לֹא רָצָה הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ לְפַיְּסָהּ עוֹד. אוֹ דִלְמָא, אֵין הָכִי נַמִּי שֶׁנִּתְפַּיְּסָה, וּמַה שֶּׁלֹּא אָמַר בַּעַל הַמַּאֲמָר שֶׁנִּתְיַשְּׁבָה, אֶפְשָׁר דְּלֹא חָשׁ לוֹמַר כֵּן, דְּמִמֵּילָא מַשְׁמַע, הוֹאִיל וְלֹא נַעֲשָׂה לָהּ יוֹתֵר שׁוּם פִּיּוּס, דְּמִסְתָּמָא לֹא קָצְרָה יַד הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ מִלַּעֲשׂוֹת עוֹד פִּיּוּסִים, וְלֹא עָשָׂה, אֶלָּא וַדַּאי דְּמִשּׁוּם שֶׁנִּתְפַּיְּסָה לֹא עָשָׂה עוֹד יוֹתֵר פִּיּוּס. וַאֲנַחְנוּ לֹא נֵדַע, בְּאֵיזֶה מִשְּׁנֵי פָּנִים אֵלּוּ נֶאֱחוֹז:

הַכ"ח). מַה נִּשְׁתַּנָּה שְׂעִיר כּוי. לְמָה נָקַט שְׂעִיר, וְלֹא אָמַר 'מַה נִּשְׁתַּנָּה חַטָּאת'? דְּעִקָּרָא דְּמִילְתָא עַל אֵיכוּת הַקָּרְבָּן סוֹבֵב הוֹלֵךְ, לֹא עַל מַהוּתוֹ, אִם הוּא מֵאֵיזֶה מִין שֶׁיִּהְיֶה, רַק בְּמַה שֶׁנַּעֲשָׂה לְקָרְבַּן חַטָּאת הוּא הַמְבֻקָּשׁ:

אֵלּוּ הֵן הַסְּפֵקוֹת אֲשֶׁר רָאִיתִי לְעוֹרֵר בַּמַּאֲמָר הַזֶּה, שֶׁמִּתּוֹכָם יָאִיר הַבֵּאוּר בְּעֻזְרַת הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ, וְיִהְיֶה זֶה נִרְאֶה יוֹתֵר מֵאֵלּוּ הָיִיתִי מְבָאֲרוֹ בְּלִתִּי הִתְעוֹרְרוּת הַסְּפֵקוֹת. וְגַם מִפְּנֵי זֶה הָעִנְיָן מֵעַצְמוֹ, רָאִיתִי לְקַצֵּר קֹדֶם לָכֵן גַּם כֵּן דֵּעוֹת הַמְפָרְשִׁים שֶׁמָּצָאתִי שֶׁמְּדַבְּרִים בְּפֵרוּשׁ הַמַּאֲמָר הַזֶּה, וְאָשִׁיב עֲלֵיהֶם.

פרק ב

וְהִנֵּה כְּבָר הִזְכַּרְתִּי בְּסִימָן א' מַה שֶּׁכָּתַב הָרַב אַבְרָהָם בֶּן עֶזְרָא[88], עַיֵּן שָׁם. וְעַכְשָׁו אָכְתֹּב מַה שֶּׁהֵשִׁיב עָלָיו בַּעַל הָעֵקֵדָה (שער לז), וְזֶהוּ שֶׁסּוֹף דִּבְרֵי הָרַב אַבְרָהָם בֶּן עֶזְרָא שֶׁסָּתַם דְּבָרָיו בְּזֶה הַלָּשׁוֹן: וְהִנֵּה לֹא נָפַל דָּבָר אַרְצָה מִקַּדְמוֹנֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה. וְעַל זֶה הִתְמַרְמֵר בַּעַל הָעֵקֵדָה בְּזֶה הַלָּשׁוֹן: וַאֲנִי רָאִיתִי שֶׁכֵּן הוּא כִּדְבָרָיו, כִּי לֹא נָפַל דָּבָר אֶחָד מִדִּבְרֵיהֶם, כִּי אִם הַכֹּל בְּכֻלָּלוֹ, אִם מִצַּד הַשְּׁאֵלוֹת וְהַתְּשׁוּבוֹת הַבָּאוֹת בַּמַּאֲמָר, כִּי כֻּלָּם הֵם בְּטֵלִים, וּדְבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם שַׁחַר. וְאִם מִצַּד (שֶׁלֹּא) נִתְחַדֵּשׁ לוֹ בַּמַּאֲמָר הַהוּא עִנְיָן, וְזֶה כָּל פִּרְיוֹ, שֶׁהַחִסָּרוֹן הַיָּרֵחַ הוּא תֵּכֶף לְמִלּוּאוֹ, כִּי מִי לֹא יֵדַע בָּזֶה? הִנֵּה לֹא נִתְחַדֵּשׁ בּוֹ זוֹלְתִי אָמְרוֹ בְּלָשׁוֹן חִידָה. וְזֶה לֹא יִתָּכֵן. וְגַם שֶׁהַהַקְטָנָה הַהִיא אֲשֶׁר אָמַר, אֵינָהּ הַקְטָנָה לְפִי הָאֱמֶת, רַק לָעֵינַיִם. כִּי הִנֵּה הִיא תָּמִיד בְּמִלּוּאָהּ, כָּל חֶצְיָהּ הַנּוֹכְחִי הָרוֹאֶה פְּנֵי הַחַמָּה. וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, מֵעוֹלָם לֹא רָאֲתָה חַמָּה פְּגִימָתָהּ שֶׁל לְבָנָה כּוי. עַד כָּאן דִּבְרָיו.

וְאוּלָם הָרַב בַּעַל הָעֵקֵדָה בְּעַצְמוֹ כָּתַב שְׁנֵי פֵּרוּשִׁים. הָא' שֶׁבַּעַל הַמַּאֲמָר יְכַוֵּן לְהַשְׁמִיעֵנוּ כְּעֵת[89], לְדַחוֹת דַּעַת הָאֶפִּיקוּרוֹס הָאוֹמֵר שֶׁהַנִּמְצָא בְּכֻלָּלוֹ וּבְפָרְטוֹ, הַכֹּל עַל צַד הַקֶּרִי

[88] דברי האבן עזרא הובאו בעקידת יצחק שם באמצע ד"ה דרש (בדפוס ווארשא בדף מט ע"א).

[89] וז"ל עקידת יצחק שם: והוא כי הנה זה החכם שם במאמר הזה פקפוק מציאות ההזדמן וחקירתו ולקח לנושא החקירה הזאת הקטנת הלבנה, רצוני היותה משונה מכל שאר הכוכבים לבלתי היות לה אור מעצמה. אם היה זה בכוונת מכוין אשר כיון לתכלית או תכליות מה כמו שיאות למעשה הגדול ההוא כמו שנתבאר מדברי החוקר (כך נקרא אריסטו ע"י בעל העקדה) והושלם על פי התורה כנזכר. או אם היה זה מההזדמן כמו שחשב אפיקורוס וסיעתו (פילוסוף יווני בשם "אפיקורוס" שסבר שהכל מקרה ח"ו). ויהיה מה שיחקר בזה החלק נאמר על הכל.

וְהַהִזְדַּמֵּן הָיָה. וְלָזֶה הִנִּיחַ מָשָׁל[90], כְּאִלּוּ הָיְתָה נוֹשֵׂאת וְנוֹתֶנֶת בַּדָּבָר הַזֶּה עִם הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ, בָּזֶה שֶׁרָאֲתָה בְּעַצְמָהּ שֶׁאֵין לָהּ אוֹר כִּי אִם מִזּוּלָתָהּ. וְאָמְרָה, אֶפְשָׁר לִשְׁנֵי מְלָכִים שֶׁיִּשְׁתַּמְּשׁוּ בְּכֶתֶר אֶחָד? כְּלוֹמַר, שֶׁהַכֹּל בְּאֶפְשָׁרוּת בִּלְי כַּוָּנָה[91], וְהָיָה אֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיֶה הַכֹּל שָׁוֶה בְּמֻמְשָׁלָה וְכָל דָּבָר. וְאִם כֵּן, מַה שֶּׁלֹּא אֵרַע לָהּ שֶׁתִּהְיֶה בְּשָׁוֶה עִם הַשֶּׁמֶשׁ, הָיְתָה בְּמִקְרֶה, וְאֵין לָהּ לְהִתְרַעֵם. אוֹ אִם הָיָה בְּכַוָּנָה מִמֶּנּוּ יִתְבָּרַךְ, אִם כֵּן, תִּשְׁאַל לָמָּה אֵרַע לָהּ כָּכָה. וְהֵשִׁיב יִתְבָּרַךְ, לְכִי וּמַעֲטִי כוי. כְּלוֹמַר, בְּכַוָּנָה מִמֶּנִּי הוּא. עָנְתָה וְאָמְרָה, הוֹאִיל וְאָמַרְתִּי לְפָנֶיךָ דָּבָר הָגוּן, כְּלוֹמַר, שֶׁהִסְכַּמְתִּי שֶׁהוּא בְּכַוָּנָה, שֶׁכֵּן הוּא הָגוּן וְלֹא שֶׁיִּהְיֶה בְּמִקְרֶה. אִם כֵּן, תְּבָאֵר לִי כַּוָּנָתְךָ שֶׁמִּעַטְתָּ אוֹתִי דַּוְקָא, שֶׁלֹּא יִהְיֶה לִי אוֹר מֵעַצְמִי. הֵשִׁיב, לֵךְ וּמְשׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה, לְכַוָּנָה זוֹ עָשִׂיתִי. עָנְתָה וְאָמְרָה, שְׁרֵנָא בְּטִיהֲרָא מַאי וכוי? שֶׁאֵין נָחְשָׁב לָהּ מֶמְשֶׁלֶת הַיּוֹם כוי. וְהֵשִׁיב, לִימְנוּ בָךְ כוי. זֶהוּ תּוֹעֶלֶת גְּדוֹלָה וְכַוָּנָה עֲצוּמָה. וְעָנְתָה וְאָמְרָה, בְּדִידֵיהּ כוי. וְהִלְכָךְ הָיָה לְךָ לַעֲשׂוֹת כָּל הַמִּנּוּיִים בַּשֶּׁמֶשׁ, וְלָמָּה תִּשְׁתַּנֶּה הִיא בְּהַהֶקְטָנָה הָאֲמוּרָה. וְהָיְתָה הַתְּשׁוּבָה, צַדִּיקִים יִקָּרְאוּ כוי, מֵדֶּרֶךְ הַמּוּסָר לְהַקְטִין נֶגֶד גְּדוֹלִים. וְכֵן אַתָּה, הַכַּדּוּר הַקָּטָן, לָכֵן רָאוּי לְהֵעָשׂוֹת כָּךְ, שֶׁיִּהְיֶה הַמַּשְׁפִּיעַ לְמַטָּה, וְהַמַּשְׁפִּיעַ לְמַעְלָה.

וּלְפִי שֶׁכָּל אֵלּוּ הַטְּעָנוֹת וְהַתְּשׁוּבוֹת, לֹא יַסְפִּיקוּ לְמִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ "פּוֹרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה" מִקֶּרֶב לִבּוֹ, לָכֵן אָמַר, הָבִיאוּ כַּפָּרָה עַל מַה שֶׁחָטָאתֶם עָלַי עַל יְדֵי הִרְהוּרֵיכֶם, מִצַּד מַה שֶּׁמִּעַטְתִּי אֶת הַיֵּרֵחַ, כִּי אָנֹכִי כִּוַּנְתִּי לְטוֹב הָעוֹלָם, וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי כְּזַבִּים. וְלִישְׁנָא 'עָלַי', דַּוְקָא, כְּמָה דְּאִתְּ אָמַר "מֵאֲשֶׁר חָטָא עַל הַנֶּפֶשׁ". וְזֶהוּ מַאֲמַר הַכָּתוּב "וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד חַטָּאת לַה'", עַל מַה שֶׁחָטְאוּ לַה'. עַד כָּאן דְּבָרָיו בְּקִצּוּר מֻפְלָג.

וְלִבִּי אוֹמֵר לִי, שֶׁהַקּוֹרֵא מֵעַצְמוֹ יַשְׂכִּיל אַף יָבִין, אֵיךְ שֶׁכָּל זֶה רָחוֹק מִמַּשְׁמָעוּת הַמַּאֲמָר. שֶׁהֲרֵי תְּחִלָּתוֹ 'עִקָּר חָסֵר מִן הַסֵּפֶר', שֶׁהִנִּיחָה הַיֵּרֵחַ אִם בְּמִקְרֶה וְאִם לֹא, אֶלָּא בְּכַוָּנָה. וְהַצַּד הַשֵּׁנִי לֹא בֵּאָרָהּ[92], וְאַף שֶׁהַצַּד הַהוּא נִשְׁאָר קַיָּם, אֵיךְ יִתָּכֵן שֶׁאַחֲרֵי שֶׁכְּבָר נַעֲשֵׂית מִבְּלִי הֶאָרָה מֵעַצְמָהּ, שֶׁיֹּאמַר "לְכִי וּמַעֲטִי כוי", וְזֶה כְּבָר הָיָה. וְכֵן נַמִּי אִם רְצוֹנָהּ לְדַעַת

[90] כלומר, בעל המאמר בגמרא ברצונו להוכיח איך שכל הבריאה הוא בכוונת מכוון, וע"כ הלביש זאת במשל שכביכול הלבנה שואלת את הקב"ה, מה הכוונה והתועלת בפרטי השינויים בבריאת הקב"ה אותה עצמה, והשאלות והתשובות בכל המשך המאמר הם בעצם הדרכים להבין את כוונת בריאת הירח לכל פרטיה.

[91] שהרי אם יש שני דברים שמשמשים לאותו תפקיד זאת אומרת שאחד מהם מיותר ונוצר ח"ו במקרה ובלא כוונת מכוון.

[92] הרי לפי פירוש העקדה יש כאן ויכוח של שני צדדים, א. ח"ו הכל דרך מקרה ולכן הירח קטן והשמש גדול, ב. שהכל בכוונת מכוון. לפי זה קודם כל צריך לתת הקדמה של שני הצדדים, 'שֶׁהֲרֵי תְּחִלָּתוֹ 'עִקָּר חָסֵר מִן הַסֵּפֶר''. שנית, מהלך הויכוח צריך להציע שני הצדדים ולהוכיח את הנכון, וזה לא מצינו כלל בכל מהלך הסוגיא "וְהַצַּד הַשֵּׁנִי לֹא בֵּאָרָהּ". יותר מזה, הצד המופיע בכל מהלך הסוגיא אינו הצד שרוצים להוכיח אמיתותו, רק הצד שכנגד - הצד הלא נכון, "וְאַף שֶׁהַצַּד הַהוּא נִשְׁאָר קַיָּם".

מָה הָיְתָה הַכַּוָּנָה, לָמָּה לֹא אָמַר לָהּ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ מִיָּד "לִימְנוּ בָךְ כוי", שֶׁהוּא עִקַּר הַכַּוָּנָה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן מֶמְשֶׁלֶת הַיּוֹם, דְּלֹא כְּלוּם הִיא. וּמְשַׁל הַצַּדִּיקִים רָחוֹק רָחוֹק מֵהָעִנְיָן הַזֶּה שֶׁל חִקּוּר דִּין הָעוֹלָם, אֵיךְ נִתְהַוָּה אִם בְּמִקְרֶה אוֹ בְּכַוָּנָה, שֶׁיָּבִיא רְאָיָה אֶל שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא נָכוֹנָה, מִמַּה שֶּׁנִּמְצָא כֵּן בַּצַּדִּיקִים שֶׁמַּקְטִינִים עַצְמָם. וְגַם, שֶׁמְּהַפֵּךְ הַלָּשׁוֹן מַמָּשׁ מֵהַכַּוָּנָה הַנִּרְאֵית, שֶׁ"עַל שֶׁמַּעֲטָתִי כוי", מְבֹאָר הַמַּשְׁמָעוּת שֶׁתָּלָה כְּבְיָכוֹל חִסָּרוֹן בְּעַצְמוֹ, וְהוּא מְפָרְשׁוֹ שֶׁהֵם חוֹטְאִים בְּהִרְהוּרֵיהֶם עַל שֶׁהַמְּעוּט אֵינוֹ לְטוֹב וְהוּא רַק בְּמִקְרֶה:

וְהַפֵּרוּשׁ הַשֵּׁנִי שֶׁל בַּעַל הָעֵקֵדָה, עַל פִּי מִדְרָשׁ אַחֵר, שֶׁמְּמַשֵּׁל 'מְשַׁל הַיֵּרֵחַ' לְיִשְׂרָאֵל וּ'מְשַׁל הַשֶּׁמֶשׁ' לְעַשָּׂו, שֶׁעַל זֶה כִּוֵּן גַּם כֵּן בַּעַל הַמַּאֲמָר הַלָּז, שֶׁיִּשְׂרָאֵל הַמְּשׁוּלִים לַיֵּרֵחַ טוֹעֲנִין, "אִי אֶפְשָׁר לִשְׁנֵי מְלָכִים", רוֹצֶה לוֹמַר, יַעֲקֹב וְעֵשָׂו שֶׁיִּהְיוּ שְׁוִים לְנֶחֱלַת שְׁנֵי עוֹלָמוֹת, שֶׁעַצְמוּתָם מְחֻלָּפִים, יִמְשׁוֹךְ מִזֶּה, שֶׁגַּם בְּהַצְלָחָתָם יְחֻלְּפוּ. וְאָמַר לָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְכִי וּמַעֲטִי כוי, אַתְּ לֹא תִמְשְׁלִ בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְהִיא הֵשִׁיבָה, לָמָּה לֹא תִצְלַח בָּזֶה וּבַבָּא. וְעָנָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, לְכִי וּמְשְׁלִ כוי, כִּי רַבִּים יִזְכּוּ לִשְׁנֵי עוֹלָמוֹת. וְהִיא טָעֲנָה, שְׁרַגָּא וכוי, שֶׁאֵין נֵכָר מֶמְשַׁלְתָּהּ כְּנֶגֶד שְׁאָר הַמַּמְלָכוֹת. וְאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, לִימְנוּ בָךְ יִשְׂרָאֵל כוי, כְּלוֹמַר, אַתֶּם קוֹבְעִים חֳדָשִׁים וּמוֹעֲדִים וּפְמַלְיָא שֶׁל מַעְלָה מְקַיְּמִים, כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ[93] (ירושלמי כתובות פ"א ה"ב ועוד) עַל פָּסוּק (תהלים נז ג) "אֶקְרָא לֵאלֹהִים עֶלְיוֹן לָאֵל גֹּמֵר עָלָי". וְזֶה גְּדֻלָּה וְכָבוֹד לָכֶם. וְהֵשִׁיבָה, שֶׁגַּם הַמּוֹנִים לַחֲמָה, מֻסְכָּמִים מִפְּמַלְיָא שֶׁל מַעְלָה לְעִנְיַן הָאָבִיב. וְאָמַר לָהּ, צַדִּיקִים כוי, כָּךְ הִיא הַמִּדָּה לָבוֹא לִירֻשַּׁת עוֹלָם הַבָּא, כְּשֶׁיְּקַטֵּן בָּעוֹלָם הַזֶּה, וּרְאָיָה מִיַּעֲקֹב וְדָוִד. וְרָאָה שֶׁלֹּא נִתְיַשְּׁבָה דַּעְתָּהּ מִפְּנֵי קְשִׁי עָרְפָּהּ, אָמַר שֶׁיָּבִיאוּ כַּפָּרָה עַל קַשְׁיוּת עָרְפָּם נוֹסָף עַל שֶׁמִּעֲטָם. כִּי לוּלֵא שֶׁמִּעֲטָם הָיוּ עוֹד יוֹתֵר רָעִים, וַהֲרֵי עַכְשָׁו מַקְשִׁים עָרְפָּם וּצְרִיכִים כַּפָּרָה. אוֹ יֹאמַר דֶּרֶךְ הֲלָצָה, הָבִיאוּ עָלַי כַּפָּרָה אִם מִעַטְתִּי אֶתְכֶם שֶׁלֹּא כַדִּין, כִּי הֲלֹא לְתוֹעֶלֶת לָכֶם עָשִׂיתִי זֹאת, כְּדֵי שֶׁתִּירְשׁוּ עוֹלָם הַבָּא. אֵלּוּ דְּבָרָיו ז"ל בַּפֵּרוּשׁ הַשֵּׁנִי. וְגַם הוּא רָחוֹק מִכַּוָּנַת הַלָּשׁוֹן לְגַמְרֵי:

פרק ג

וְרָאִיתִי לְבַעַל מַעֲשֵׂי ה' (מעשי בראשית פ"ח) שֶׁפֵּרֵשׁ גַּם כֵּן קְרוֹב לְזֶה הַפֵּרוּשׁ הַשֵּׁנִי, וּבְמַעַט שִׁנּוּי, שֶׁאָמַר שֶׁבַּקָּשַׁת הַיֵּרֵחַ הָיְתָה שֶׁתִּמְשֹׁל לְבַדָּהּ. וְהֵשִׁיב הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁלֹּא תִמְשׁוֹל כְּלָל. וְהֵשִׁיבָה הִיא, שֶׁהָגוּן הוּא מַה שֶּׁדִּבְּרָה, וְלָמָּה, אִם כֵּן, תִּתְמַעֵט וְתִהְיֶה תַּחַת מֶמְשֶׁלֶת הַמַּלְכֻיּוֹת? וְהֵשִׁיב, שֶׁיִּהְיֶה לָהּ גַּם כֵּן קְצָת מֶמְשָׁלָה. וְהֵשִׁיבָה הִיא, שְׁרַגָּא כוי, וְשֶׁבָּטֵל בְּמִעוּטָן. וְאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, לִימְנוּ בָךְ יִשְׂרָאֵל כוי. כְּלוֹמַר, שֶׁמּוֹנִין

[93] אמר רבי אבין, "אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי", בת שלש שנים ויום אחד, ונמלכין ב"ד לעברו, הבתולין חוזרין, ואם לאו אין הבתולין חוזרין:

לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל. וְהַשִּׁיבָה, שֶׁגַּם לְמַלְכֵי אֻמּוֹת הָעוֹלָם מוֹנִים, כְּמוֹ שֶׁמּוֹנֶה דָּנִיֵּאל בְּסִפְרוֹ, וְכֵן הָיוּ מוֹנִין לְמַלְכֵי יָוָן, וְהִשְׁלִימוּ הַחִידָה, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר 'צַדִּיקִים יִקָּרְאוּ בִשְׁמֵךְ'. כְּלוֹמַר, הַצַּדִּיקִים יִהְיוּ מְרֻצִּים בָּעוֹלָם הַבָּא, וְיִהְיוּ קְטַנִּים בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְאָמַר עוֹד, שֶׁזֶּה שֶׁמֹּעֶט אוֹתָם, הוּא לְכַפָּרָה לָהֶם עַל תַּאֲוָתָם וּתְשׁוּקָתָם עַל הַגּוּפָנִיּוּת. וְצִוָּה שֶׁיְּבִיאוּ עוֹד כַּפָּרָה גַּם כֵּן, עַל עֲוֹנוֹתֵיהֶם זֹאת שֶׁל חֶמְדַּת וּתְשׁוּקַת הַגּוּפָנִיּוּת. עַל שֶׁמַּעֲטָתִי כוֹ', רוֹצֶה לוֹמַר נוֹסָף עַל מַה שֶּׁכְּבָר עָנַשְׁתִּי אוֹתָם, בְּהַמְעִיטִי אוֹתָם לְהַשְׁפִּילָם בָּעוֹלָם הַזֶּה, עוֹד יִצְטָרְכוּ גַּם כֵּן לְקָרְבַּן כַּפָּרָה. אֵלּוּ דְּבָרָיו. וְגַם בָּזֶה אֵין צָרִיךְ לְהַאֲרִיךְ וּלְהַזְכִּיר הַדּוֹחַק, שֶׁכְּבָר אָמַרְנוּהוּ עַל פְּרוּשׁ שֵׁנִי שֶׁל בַּעַל הָעֵקֶדָה. שֶׁזֶּה הַפֵּרוּשׁ נִרְאֶה כְּלִקּוּחַ מִמֶּנּוּ בְּשִׁנּוּי מְעַט קָט, אוֹ שֶׁהָרַב, כְּחָכָם עָדִיף מִנָּבִיא, שֶׁכְּוָנַן לוֹמַר מַה שֶּׁנִּתְכַּוֵּן אֵלָיו גַּם זוּלָתוֹ וְאָמְרוֹ:

וְזֶה הָרַב הִנִּיחַ עוֹד הַמַּאֲמָר בְּפִשָּׁטוֹ לְגַמְרֵי, וְשֶׁתְּחִלַּת הַפֵּרוּשׁ שֶׁאָמַר "וּמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה", הָיָה עַל הַקְּטָנַת אוֹרָהּ. וְהַפֵּיּוּט, בְּאָמְרוֹ "צַדִּיקִים יִקָּרְאוּ עַל שְׁמֵךְ", הוּא פֵּיּוּט עַל עִנְיַן שֵׁנִי, שֶׁקְּרָאָהּ קָטָן. וְזֶה רָמְזָה, בְּאָמְרָהּ "שִׂרַנְּא בְּטִיהֲרָא מַאי אַהֲנֵי". שֶׁהֲרֵי יִקְרְאוּ אוֹתָהּ קָטָן, הוֹאִיל וְאֵין אוֹרָהּ נֶחְשָׁב לְכְלוּם. וְעַל זֶה פִּיְּסָהּ, שֶׁגַּם צַדִּיקִים יִקָּרְאוּ כֵּן. וּכְשֶׁלֹּא נִתְפַּיְּסָה, אָמַר שֶׁיְּבִיאוּ קָרְבַּן כַּפָּרָה בְּחִדּוּשָׁהּ. שֶׁאִלּוּלֵי נִתְמַעֲטָה, וְהָיְתָה זוֹרַחַת בַּשַּׁחַר וְשׁוֹקַעַת בָּעֶרֶב כְּמוֹ הַשֶּׁמֶשׁ, וּכְמוֹ שֶׁבְּזְרִיחָה וּבְשְׁקִיעָה שֶׁל הַחַמָּה מַקְרִיבִין יִשְׂרָאֵל קָרְבַּן תָּמִיד, וְזֶה לֹא יוּכַל לִהְיוֹת לְיֶרַח אַחַר שֶׁנִּתְמַעֲטָה, וְאֵין לָהּ זְרִיחָה וּשְׁקִיעָה בְּכָל יוֹם, הִנֵּה יַקְרִיבוּ קָרְבָּן בְּחִדּוּשָׁהּ. וְאָמַר, שֶׁלְּכָךְ לֹא נִמְצָא תֵּבַת "מִלְּבַד" גַּבֵּי עוֹלַת הַתָּמִיד בְּמוּסַף רֹאשׁ חֹדֶשׁ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בִּשְׁאָר הַמּוּסָפִים. אֶלָּא כְּתִיב "עַל עוֹלַת הַתָּמִיד", וְהָוֵי כְּאִלּוּ אָמַר לְסִבַּת עוֹלַת הַתָּמִיד, וְכָאֲמוּר.

אֵלּוּ דְּבָרָיו שֶׁל זֶה הֶחָכָם, כְּפִי הַפְּשַׁט, וְגַם הוּא רָחוֹק בְּעֵינַי. שֶׁאִם כֵּן, יִהְיֶה הַקָּרְבָּן שֶׁבְּמָקוֹם הַתְּמִידִין, גַּם כֵּן עוֹלָה כְּמוֹתָם[94]. וְגַם, מַה יִּהְיֶה פִּיּוּט בָּזֶה עַל תַּרְעֲמָתָהּ שֶׁנִּקְרֵאת 'קָטָן', כִּי עֲדַיִן קַטְנוּתָהּ נָכָר, שֶׁבַּעֲבוּר זְרִיחַת וּשְׁקִיעַת הַחַמָּה מַקְרִיבִין יִשְׂרָאֵל לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שְׁתֵּי פְּעָמִים בְּיוֹם אֶחָד, וּבַעֲבוּרָהּ אַחַת לְשִׁלְשִׁים יוֹם? וְאוּלַי שֶׁהָרַב הִרְגִּישׁ עַצְמוֹ בְּחֶלְשַׁת זֶה הַפֵּרוּשׁ, וּלְכָךְ אָמַר שֶׁאֵין זֶה הַפֵּרוּשׁ אֶלָּא לְהַשִּׁיב לַשּׁוֹאֲלִים שֶׁאֵינָם מִתְפַּיְּסִים בְּמַה שֶּׁעוֹשִׂים הַמַּאֲמָר, שֶׁהוּא דֶּרֶךְ חִידָה. וְהִסְכִּים הוּא יוֹתֵר לְפָרֵשׁ בְּדֶרֶךְ חִידָה, וְכַאֲשֶׁר כָּתַבְתִּי בִּשְׁמוֹ:

פרק ד

וְאָמְנָם, בְּסֵפֶר גּוּר אַרְיֵה הַנִּזְכָּר, בְּפָרָשַׁת פִּנְחָס, הֶאֱרִיךְ בְּפֵרוּשׁ הַמַּאֲמָר, כְּמוֹ דַּךְ בִּפְנִים וּבַחוּץ מִשְּׁנֵי עֲבָרָיו, וּכְלַל דְּבָרָיו שֶׁמִּצַּד הָעוֹלָם יִהְיֶה מַנְהִיג אֶחָד, וְלֹא יַנְהִיגוּהוּ שְׁנַיִם,

[94] והרי הוא שעיר לחטאת.

אֲבָל מִצַּד עֶצֶם הַבְּרִיאָה נִבְרְאוּ שְׁוִים, וְלָזֶה טָעֲנָה שֶׁאַף שֶׁמִּצַּד מֶמְשֶׁלֶת הָעוֹלָם אִי אֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיוּ שָׁוִים, לָמָּה תִּתְמַעֵט מִמַּה שֶׁהִיא רְאוּיָה לוֹ מִצַּד עֶצֶם הַבְּרִיאָה?

וְהַשִּׁיב לָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁהַמִּעוּט הַזֶּה אֵין בּוֹ פְּחִיתוּת, כִּי עַכְשָׁו תּוּכַל לִהְיוֹת גַּם בַּיּוֹם כְּמוֹ שָׂר שֶׁיֵּשׁ עִם מֶלֶךְ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּמֶלֶךְ עִם מֶלֶךְ, שֶׁזֶּה לֹא יוּכַל לִהְיוֹת. אִי נַמִּי, שֶׁכָּל מַה שֶּׁהוּא בְּמַעֲלָה, אִי אֶפְשָׁר לוֹ בְּלֹא חִסָּרוֹן (זוֹלַת עֲלַת כָּל הַמַּעֲלוֹת בָּרוּךְ הוּא), וְלָכֵן הַשֶּׁמֶשׁ תֵּעָדֵר בַּלַּיְלָה, שֶׁזֶּהוּ חֶסְרוֹנָהּ, אֲבָל דָּבָר שֶׁהוּא קָטָן אֶפְשָׁר בְּלֹא הֶעְדֵּר גָּמוּר, כִּי קַטְנוּתוֹ הוּא חֶסְרוֹנוֹ.

וְהַשִּׁיבָה הִיא, שֶׁאֵין זֶה עִלּוּי מְצִיאוּת, דְּבָטְלָה לְגַבֵּי חַמָּה דִּשְׁרָגָא כוּ', וְאָמַר לָהּ שֶׁמִּצַּד שֶׁהִיא נַעֲשֵׂית קְטַנָּה, הִיא רֹאשׁ לְעוֹלָם הַשָּׁפֵל, שֶׁמִּתְדַּמִּין אֵלֶיהָ בְּכִלְיוֹן וְהֶפְסֵד וְהִתְחַדְּשׁוּת. וְלָכֵן מוֹנִין לָהּ, כְּדֶרֶךְ שֶׁמּוֹנִים לַמְּלָכִים, וְנִמְצָא שֶׁיֵּשׁ בָּזֶה עִלּוּי מְצִיאוּת.

וְהַשִּׁיבָה הִיא, שֶׁהֲרֵי מַכְרִחִים לִמְנוֹת גַּם כֵּן לַחַמָּה, וְנִמְצָא שֶׁהוּא מֶלֶךְ יוֹתֵר גָּדוֹל מִמֶּנָּה. וְאִי נַמִּי שֶׁהַקְּטָנוּת עוֹשֶׂה שֶׁיִּהְיוּ מְשַׁעֲרִים בּוֹ יוֹתֵר מִן הַגְּדֵלָה (וּכְמוֹ שֶׁכָּבָר כְּתַבְתִּיו לְעֵיל), הֵשִׁיבָה כֵּיוָן שֶׁסּוֹף דָּבָר מוֹנִין גַּם כֵּן לַחַמָּה, נִמְצָא שֶׁאֵין עִלּוּי מְצִיאוּת לָהּ לְבָד.

וְאָמַר לָהּ, צַדִּיקִים יִקָּרְאוּ בְשִׁמְךָ. כִּי הַצַּדִּיקִים הֵם הָעוֹמְדִים עַל נְקֻדָּה, וְאֵינָם מִתְפַּשְּׁטִים מִנְּקֻדָּתָם לָצֵאת חוּץ מִגְּדָרָם שֶׁהוּא הַצֶּדֶק, וְלָכֵן נִקְרָאִים קְטַנִּים כְּמוֹ הָאָרֶץ, שֶׁהִיא הַקְּטַנָּה שֶׁבִּיסוֹדוֹת, לָכֵן עוֹמֶדֶת בְּאֶמְצַע וְאֵין לָהּ הִתְפַּשְּׁטוּת, וְכֵן מִדַּת הַצַּדִּיקִים. וְנִמְצָא, שֶׁהַקְּטַנּוּת רָאוּי לְנִמְצָאוֹת.

וְלֹא נִתְיַשְּׁבָה דַּעְתָּהּ, מֵאַחַר שֶׁהָיָה לָהּ מַעֲלָה וְנֶחְסְרָה. לָזֶה אָמַר, הָבִיאוּ כַּפָּרָה כוּ'. וְאֵין לְשׁוֹן כַּפָּרָה בְּכָאן כְּמוֹ כַּפָּרַת חֵטְא, שֶׁכְּשֶׁנּוֹדָע לוֹ שֶׁחָטָא וְיִתְחָרֵט וּמֵבִיא קָרְבָּן וְשֶׁיִּמְחֹל לוֹ מִי שֶׁחָטָא כְּנֶגְדּוֹ. שֶׁכָּל זֶה וַדַּאי אִי אֶפְשָׁר לְאָמְרוֹ כְּלַפֵּי מַעְלָה, אֲבָל בְּכָאן הוּא לְשׁוֹן קִנּוּחַ וְסִלּוּק, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רש"י בְּפָרָשַׁת וַיִּשְׁלַח עַל "אוּלַי אֲכַפְּרָה פָנָיו" (בראשית לב כא). וְגַם שָׁם 'חַטָּאת' עִקָּרוֹ מִלְּשׁוֹן "אֲנִי וּבְנִי שְׁלֹמֹה חַטָּאִים" (מלכים א א כא) וְ"אֲנֹכִי אֲחַטָּנָּה" (בראשית לא לט), שֶׁהֵם לְשׁוֹן חִסָּרוֹן. וְכֵן נִקְרָא הַקָּרְבָּן 'חַטָּאת', עַל שֵׁם הַחִסָּרוֹן שֶׁנַּעֲשָׂה, כִּי כָּל עֲבֵרָה חִסָּרוֹן. וּבְכָאן אָמְרוּ, שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁיָּבִיאוּ כַּפָּרָה, הַיְנוּ קִנּוּחַ וְסִלּוּק הַתַּרְעוֹמוֹת עַל הַחִסָּרוֹן שֶׁחִסֵּר וְהִמְעִיט מַעֲלַת הַיָּרֵחַ.

וְאִם תֹּאמַר, מִכָּל מָקוֹם קַשְׁיָא הֵיאַךְ עָבִיד קֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא בְּלָא דִינָא? הָא לֹא קַשְׁיָא. שֶׁהֲרֵי כָּל הַבְּרוּאִים עַל צַד הַחֶסֶד נִבְרְאוּ, וְאֵין לָהֶם מִן הַדִּין שֶׁיִּהְיוּ נִבְרָאִים אֶלָּא לְפִי שֶׁנִּבְרְאוּ. וְטָעֲנָה הַיָּרֵחַ שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ לְמַעֵט אוֹתָהּ, אַחֲרֵי שֶׁנִּבְרֵאת גְּדוֹלָה, הִנֵּה לְפִי דִבְרֵיהָ הָוֵי תַּרְעוֹמוֹת, אֲבָל לֹא לְפִי הָאֱמֶת, כִּי הוּא בְּחֶסֶד בָּרָא עוֹלָמוֹ, וְאֵין לִבְרוּאָיו דִּין עָלָיו לְהִבָּרְאוֹת. וְהָיָה יָכוֹל לְהַקְטִין כִּדֵי שֶׁהָעוֹלָם יִהְיֶה מֻנְהָג מִמֶּלֶךְ אֶחָד. רַק כְּנֶגֶד טַעֲנַת הַיָּרֵחַ

אָמַר הָבִיאוּ כוּ'. וְהַשְׁתָּא, אֲפִלּוּ שֶׁתֹּאמַר כַּפָּרָה וְחַטָּאת מַמָּשׁ, לֹא מִשְׁתַּבֶּשֶׁת, שֶׁכְּלַפֵּי טַעֲנַת הַיֵּרַח נֶאֱמַר כָּךְ, וְהוּא לָהּ לְכָבוֹד כְּדִבְרֵי הָרִי"ף זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה.

וְעוֹד יוּבַן הָעִנְיָן בְּמַה שֶּׁבְּלִי סָפֵק מֵחֶסְרוֹן הַיֵּרַח נִמְשַׁךְ חִסָּרוֹן בָּעוֹלָם שֶׁלְּמַטָּה מִמֶּנּוּ, הַמַּנְהָג מִמֶּנּוּ. וְכַאֲשֶׁר תִּתְחַדֵּשׁ הַיֵּרַח, תִּתְחַדֵּשׁ גַּם כֵּן טוֹבָה בָּעוֹלָם, כַּמַּזְכָּר, שֶׁהוּא מֻנְהָג מִמֶּנּוּ. וְלָכֵן מְבִיאִין קָרְבָּן, שֶׁהוּא הַהִתְקָרְבוּת אֵלָיו יִתְבָּרֵךְ, בְּהִתְחַדֵּשׁ עוֹלָמוֹ. וְאִי נַמִּי, הוּא יִתְבָּרֵךְ רָאָה תְּחִלָּה לְבָרְאָם בְּשׁוּוִי, וְאַחַר כָּךְ רָאָה לְמַעֵט הַיֵּרַח לְהַנְהָגַת הָעוֹלָם בְּיֹשֶׁר. וְאַחַר כָּךְ רָאָה שֶׁיַּקְרִיבוּ קָרְבָּן לְהִתְקָרֵב לְמִדַּת טוּבוֹ, הַמְחֻדֶּשׁ בּוֹ הָאוֹרָה בַּלְּבָנָה, וְהַטּוֹבָה הַנִּמְשֶׁכֶת מִמֶּנּוּ בָּעוֹלָם.

הֵן הֵנָּה דִּבְרֵי הַגּוּר אַרְיֵה. וְהִנְנִי תּוֹלֶה הַחִסָּרוֹן בִּי, מֵחֶסְרוֹן הַיְדִיעָה וְהַהֲבָנָה מַה הוֹעִילוּ חֲכָמִים בְּמַאֲמָרִים אֵלּוּ בְּדָרְךְ חִידָה וְרֶמֶז, וְהֵיוּ יְכוֹלִים לְאָמְרָם בְּפֵרוּשׁ, וְיָבִינוּ הַקְּטַנִּים עִם הַגְּדוֹלִים[95]. וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁמְּדַבְּרִים בְּעִנְיָן שֶׁיּוּכְלוּ הַשּׁוֹמְעִים לִטְעוֹת בִּלְשׁוֹנָם, שֶׁאָמְרוּ "הָבִיאוּ כַּפָּרָה כוּ'", וּלְפָחוֹת לְהַאֲשִׁימָם עַל שֶׁמְּדַבְּרִים עָתָק נֶגֶד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חַס וְשָׁלוֹם, וּמַה לָּהֶם וּלְצָרָה זוֹ.

וְאָמְנָם כֵּן, שֶׁכָּתַב בְּסוֹף דְּבָרָיו, שֶׁאֵין זֶה עִקַּר עִמֶּק הֲבָנַת מִעוּט הַיֵּרַח וְסִלּוּק תְּלוּנָתָהּ בְּקָרְבָּן, דְּדָבָר זֶה אִי אֶפְשָׁר רַק בְּהַעֲמִיק בְּחָכְמָה נִפְלָאָה שֶׁאֵין כָּאן מְקוֹמָהּ. עַל כֵּן יִרְמֹז בְּלִי סָפֵק לְחָכְמַת הַקַּבָּלָה.

וַאֲנִי אוֹמֵר, שֶׁכְּמוֹ שֶׁתּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב, דִּפְשִׁיטָא מִלְּתָא שֶׁיֵּשׁ בָּהּ רְמָזִים וְסוֹדוֹת הַקַּבָּלָה, וַאֲפִלּוּ הָכִי אֵין מִקְרָא יוֹצֵא מִידֵי פְּשׁוּטוֹ לְעוֹלָם, כְּמוֹ שֶׁהֵבֵאתִי מַאֲמַר חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לְעֵיל. כָּל שֶׁכֵּן וְעַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה, שֶׁחֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כְּשֶׁאָמְרוּ מַה שֶּׁאָמְרוּ וְכִוְּנוּ אֶל סוֹדוֹת וּרְמָזִים, מִכָּל מָקוֹם כַּוָּנָתָם הָרִאשׁוֹנָה, שֶׁדִּבְרֵיהֶם כִּפְשׁוּטָם, יִהְיוּ עַל נָכוֹן, וְלֹא יִהְיֶה בָּהֶם נִפְתָּל וְעִקֵּשׁ, חַס וְשָׁלוֹם. וְלָכֵן אַחֲזִיק אֲנִי בִּפְשַׁט הַמַּאֲמָר, כְּפִי שִׁטְחוּת לְשׁוֹנוֹ, לְפָרְשׁוֹ בְּאֹפֶן שֶׁיִּהְיֶה פָּשׁוּט וּמְבֹאָר, וְיִסָּלְקוּ מֵעָלָיו כָּל הַתַּרְעוֹמוֹת וְהַתְּלוּנוֹת וְהַסְּפֵקוֹת שֶׁהִזְכַּרְתִּי:

פרק ה

וְדֶרֶךְ כְּלָל אֲנִי אוֹמֵר שֶׁמַּה שֶּׁאֶפְשָׁר לְהָבִין שֶׁהַמַּאֲמָר הַזֶּה כָּל עִנְיָנָיו הֵם אֲמוּרִים כְּפִי הָאֱמֶת, שֶׁכָּךְ הָיוּ שְׁאֵלוֹת וּתְשׁוּבוֹת בֵּין הַיֵּרַח לְבֵין הַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא, אוֹ שֶׁאֵינוֹ כִּי אִם עַל צַד הַדִּמְיוֹן וְדֶרֶךְ אַסְמַכְתָּא לְשֶׁיִּהְיֶה נִמְשָׁךְ מִמֶּנּוּ עִנְיָנֵי תּוֹעָלוֹת;

[95] לפי פירוש הגור אריה הרי 'הביאו עלי כפרה' אינו כפשוטו ומרמז לדברים אחרים, וא"כ אינו מובן למה היו חז"ל צריכים לדבר באופן כזה, אם לא שיש כאן סוד על פי נסתר, אלא שעפ"י נגלה קשה הפירוש של הגו"א, וכל מגמת רבינו בחיבור זה הוא לפרש האגדה על פי פשוטו וכדלהלן.

כָּל זֶה, רוֹצֶה לוֹמַר, אַחַת מֵאֵלּוּ שְׁתֵּי דְּרָכִים, נִתְלֶה בְּחִלּוּקֵי הַדֵּעוֹת שֶׁיֵּשׁ עַל הַגְּרָמִים הַשָּׁמַיְמִיִּים וְצִבְאוֹתָם אִם הֵם חַיִּים מַשְׂכִּילִים[97], אִם לֹא[96]. שֶׁכְּבָר מִפְּשַׁט הַכָּתוּב שֶׁל מִזְמוֹר "הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים וגו'" (תהלים יט) מְבֹאָר בְּטוּל דַּעַת הָאוֹמֵר שֶׁהֵם חַיִּים מַשְׂכִּילִים[98], שֶׁהֲרֵי אָמַר "אֵין אוֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים וגו'" רַק "בְּכָל הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם", וּמִזֶּה נוֹדַע כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרֵךְ.

אָמְנָם, כְּבָר הָרַב הַמּוֹרֶה, בְּפֶרֶק ה' מֵחֵלֶק ב' בְּאֹרֶם[99], וּמַסְכִּימִים לְאוֹתָהּ הַדֵּעַת וְהַחֶלְיטָה. אַף בַּעַל הָעֵקֶדָה, בְּנְעִילַת שַׁעַר הָרִאשׁוֹן, הִשִּׂיג עָלָיו הַרְבֵּה בָּזֶה. וְהָיָה הָאֱמֶת עִם מִי שֶׁהוּא, כִּי אֵינֶנִּי עַכְשָׁו מִתְעַסֵּק בַּחֲקִירָה הַהִיא[100], אֲבָל הִקְדַּמְתִּיו, לוֹמַר שֶׁאֶפְשָׁר וְיָכוֹל לִהְיוֹת, לְפִי דַּעְתּוֹ שֶׁל הָרַמְבַּ"ם, הָאוֹמֵר שֶׁהַשָּׁמַיִם וְכָל צְבָאָם חַיִּים מַשְׂכִּילִים, שֶׁהָיוּ, אִם כֵּן, כָּל אֵלּוּ הַשְּׁאֵלוֹת וְהַתְּשׁוּבוֹת כְּמוֹת שֶׁהֵם בְּפֹעַל וְלֹא בְּדִמְיוֹן מִן בַּעַל הַמַּאֲמָר כְּדֵי לְהוֹעִילֵנוּ לְאֵיזֶה תּוֹעֶלֶת אוֹ תּוֹעָלוֹת, וּכְמוֹ שֶׁיְּבוֹרְרוּ בְּסַיְעָתָא דִּשְׁמַיָּא.

וְכֵן, גַּם כֵּן אִם אֵינָם חַיִּים מַשְׂכִּילִים, אֶלָּא שֶׁהֻבָּר בַּעַל הַמַּאֲמָר בְּדִמְיוֹן, וְלִהְיוֹת עִם זֶה נִמְשָׁךְ תּוֹעָלוֹת, מִכָּל מָקוֹם הַכֹּל כַּאֲשֶׁר לַכֹּל יִהְיֶה כִּפְשׁוּטוֹ מִבְּלִי מַכְרִיחַ אֶל רְמָזִים אֲשֶׁר רָמְזוּ הַמְפָרְשִׁים הַנִּזְכָּרִים לְמַעְלָה, אֲשֶׁר כְּבָר הָרְאִיתִּי לָדַעַת, לָמָּה וְעַל מָה לֹא יָשְׁרוּ בְּעֵינֵי הַדְּרָכִים הָהֵם. מִצַּרְפָּ לָזֶה, שֶׁכָּל הַקְּשָׁיוֹת הָעֲצוּמוֹת וְהָרַבּוֹת שֶׁהַעִירוֹתִי עַל הַמַּאֲמָרִים

[96] כדעת רב סעדיה גאון (האמונות והדעות מאמר א הדעת השמינית), ועוד.

[97] כדעת הרמב"ם (יסודי התורה פ"ג ה"ט) וז"ל: כל הכוכבים והגלגלים כולן בעלי נפש ודעה והשכל הם, והם חיים ועומדים ומכירין את מי שאמר והיה העולם, כל אחד ואחד לפי גדלו ולפי מעלתו משבחים ומפארים ליוצרם כמו המלאכים, וכשם שמכירין הקדוש ברוך הוא כך מכירין את עצמן ומכירין את המלאכים שלמעלה מהן, ודעת הכוכבים והגלגלים מעוטה מדעת המלאכים וגדולה מדעת בני אדם. וכן כתב במורה נבוכים (ח"ב פ"ה) וכפי שכתב רבינו בשמו בסמוך.

[98] הסוברים כדעת הרס"ג וסייעתו מוכיחים מפסוק "אין אומר ואין דברים" שאין צבא השמים בעלי דעה, ומה שכתוב "השמים מספרים" אין הכוונה סיפור בפועל אלא רק שעצם מהלכם "מספרים".

[99] הרמב"ם שם מתייחס לשאלה זו (השמים מספרים) ומבאר איך שאדרבא מתאים לשיטתו, וברד"ק (תהלים יט) הביאו תמצית דבריו וז"ל: השמים מספרים כבוד אל. יש מפרשים (התרגום וזולתו) כדרך אוֹ שִׂיחִי לְאֶרֶץ וְתֹרֶךְ (איוב יב, ח), וכן שאל נא בהמות וְתֹרֶךְ (שם פסוק ז), וכן השמים מספרים, כי מהנפלאות והמעשים הגדולים שאדם רואה בשמים יספר האדם כבוד האל. וזהו שאמר אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם, כלומר, לא שהם מספרים בדברים, אלא ממה שרואה אדם בהם מספרים בני אדם כבוד אל. ונוכל לפרש 'מספרים' על השמים ועל הרקיע עצמם, כי במהלכם ובסיבובם על סדר נכון יֵרָאֶה כבוד האל יתברך, ואותו הוא הסיפור וההגדה, על דרך השולח אמרתו ארץ עד מהרה ירוץ דברו (תהלים קמז, טו). ומה שאמר: אין אומר ואין דברים, אין דברים כדברי בני אדם, אלא המעשה שיעשו הם הדברים והם הסיפור וההגדה, וכן אמר: ובקצה תבל מליהם. והרב מורה צדק החכם הגדול רבינו משה (מו"נ ב, ה) פירש 'מספרים' על השמים, כי דעתו ודעת הפילוסופים, כי הגלגלים חיים משכילים עובדים לאל ומשבחים אותו שבח גדול ומהללים אותו מַהֲלָלִים עצומים וגדולים. ועל כן אמר: השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע, ואם כי הסיפור וההגדה אינם בפה ובלשון, וזהו שאמר: אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם, אלא הסיפור וההגדה להם כמו ציור שֶׁיְּצַיֵּר האדם בלבבו מדברי שבח והודאה מבלי שיוציאם בשפה.

[100] להרחבה בנושא ויכוח זה עיין בספר האדם על הירח פרק ד.

שֶׁנִּמְצְאוּ בִּלְתִּי מְיֻשָּׁבִים לְפִי דַּרְכֵיהֶם, מַה שֶּׁאֵין כֵּן לְפִי דַּרְכִּי, בְּעֶזְרַת ה' יִתְבָּרֵךְ צוּרִי וְגוֹאֲלִי. וְזֶה הַחֵלִי:

חלק ה

פרק א

רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן עַזַּאי אוֹ בֶּן פָּזִי רָמִי: כְּתִיב "וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים וגו'", וּכְתִיב "אֶת הַמָּאוֹר הַגָּדֹל" "וְאֶת הַמָּאוֹר הַקָּטֹן".

לָאו רוּמְיָא דְּיֵדִיהּ מִמַּה שֶּׁהִשְׁוָה אוֹתָם שֶׁאָמַר עַל שְׁנֵיהֶם 'גְּדוֹלִים', וְאַחַר כָּךְ אָמַר עַל הָאֶחָד שֶׁהוּא 'גָּדוֹל', וְעַל הַשֵּׁנִי שֶׁהוּא 'קָטָן'. שֶׁכְּבָר לֹא הָיָה בַּעַל הַמַּאֲמָר הַזֶּה שָׂפָל מִבַּעֲלֵי הַשִּׂלְשָׁה מַאֲמָרִים שֶׁהִזְכַּרְתִּי, שֶׁאֵין בְּכָל אֶחָד מֵהֶם שֶׁנִּתְעוֹרֵר לְמִרְמֵי קְרָאֵי אַהֲדֵי בְּהֶכְיֵי. לְפִי שֶׁמַּעִיקָּרוֹ קָשְׁיָא זוֹ לָאו קַשְׁיָא, שֶׁהֲרֵי בְּעֶרֶךְ הָאֲחֵרִים, רוֹצֶה לוֹמַר כּוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם, שְׁנֵיהֶם גְּדוֹלִים בְּאוֹרָם, כַּנִּרְאֶה לָעַיִן. וְשֶׁהֵם, רוֹצֶה לוֹמַר שְׁנֵיהֶם הַלָּלוּ, בְּעֶרֶךְ הָאֶחָד לַשֵּׁנִי, הָאֶחָד גָּדוֹל בְּאוֹר וּבְגוּף מִן הַשֵּׁנִי, וְזֶה נִרְאֶה גַּם כֵּן לָעַיִן. וְאֵיךְ אִם כֵּן, בַּעַל הַמַּאֲמָר הַלָּז לֹא יִהְיֶה יוֹדֵעַ וּמֵבִין מַדְּעָתוֹ, דְּלֹא קַשְׁיָא הִיא?

אֲבָל רוּמְיָא דְּיֵדִיהּ הוּא לְפִי עֲנִיּוּת דַּעְתִּי, דִּלְמַאי נָפְקָא מִנֵּיהּ אָמַר הַכָּתוּב כָּךְ, עַד שֶׁבְּהֶכְרֵחַ נִצְטָרֵךְ לַפֵּרוּשׁ, עִם שֶׁהַפֵּרוּשׁ מְבֹאָר מֵעַצְמוֹ מִפְּנֵי מַרְאִית הָעַיִן. מִכָּל מָקוֹם, הֲרֵי הָיָה יָכוֹל הַכָּתוּב לִכְתֹּב בְּלָשׁוֹן שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לְשׁוּם פֵּרוּשׁ, וּלְקָרְאָם בִּשְׁמוֹתָם כִּדְבַר יוֹסֵף (בראשית לז ט) "וְהִנֵּה הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ", וְכִדְבַר מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם בַּמִּשְׁנֶה תּוֹרָה פָּרָשַׁת (וָאֶתְחַנַּן) (דברים ד יט) "וְרָאִיתָ אֶת הַשֶּׁמֶשׁ וְאֶת הַיָּרֵחַ", וְעוֹד בְּפָרָשַׁת (שׁוֹפְטִים) (שם יז ג) "וְלַשֶּׁמֶשׁ אוֹ לַיָּרֵחַ". וְכָךְ הָיָה לוֹ לוֹמַר גַּם כָּאן, "וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת הַשֶּׁמֶשׁ וְאֶת הַיָּרֵחַ, אֶת הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת הַיּוֹם וְאֶת הַיָּרֵחַ לְמֶמְשֶׁלֶת הַלַּיְלָה". שֶׁאִם תֹּאמַר שֶׁהַכָּתוּב בָּא לְהוֹדִיעֵנוּ זֶה הָעִנְיָן בְּעַצְמוֹ, שֶׁשְּׁנֵיהֶם בְּעֶרֶךְ הָאֲחֵרִים גְּדוֹלִים בְּאוֹרָם, וְשֶׁבְּעֶרֶךְ הָאֶחָד לַשֵּׁנִי אֶחָד גָּדוֹל וְאַחַד קָטָן - זֶה וַדַּאי מְבֹאָר הַבְּטוּל, כִּי מַה שֶּׁיִּהְיוּ הָעֵינַיִם עֵינֵי בָּשָׂר וָדָם רוֹאִין, מַה צָּרִיךְ הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ?

אִם כֵּן, רוּמְיָא דְּיֵדִיהּ הוּא מִמַּה שֶּׁכָּתַב בְּלָשׁוֹן שֶׁצָּרִיךְ לְפֵרוּשׁ, וְלֹא כָּתַב בְּלָשׁוֹן שֶׁלֹּא יְהֵא צָרִיךְ לְפֵרוּשׁ. אֶלָּא וַדַּאי דְּאֵין הָכִי נַמִּי שֶׁכַּוָּנַת הַכָּתוּב לְהַעִירֵנוּ עִנְיָן מָה. וְנִיחָא לֵיהּ בְּמַאי דְּמַסֵּיק[101], דְּאִלּוּ לְפִשְׁטֵיהּ, לְהוֹדִיעַ מַהוּת אוֹרָם בְּעֶרֶךְ הָאֲחֵרִים, וּמַהוּתָם בְּעֶרֶךְ שְׁנֵיהֶם

[101] וְנִיחָא לֵיהּ = קושיא זו למה נקט 'מאורות הגדולים' במקום 'השמש והירח', בְּמַאי דְּמַסֵּיק בהמשך הסוגיא = אמרה ירח לפני הקב"ה וכו'.

זֶה לָזֶה, כָּל זֶה לְמַרְאִית עֵינֵינוּ נִשְׁפָּט וְלֹא הָיָה צָרִיךְ הַכָּתוּב לְשַׁנּוֹת הַלָּשׁוֹן מִפְּנֵי כֵן. וְזֶה נִרְאֶה בְּעֵינַי נָכוֹן וּמְבֹאָר.

וְהִנֵּה, הִתְחִיל בָּעִנְיָן שֶׁיִּהְיֶה רוֹמֵז אֵלָיו הַכָּתוּב וְאָמַר, אָמְרָה הַיֶּרַח אֶפְשָׁר לִשְׁנֵי מְלָכִים כו'. נִרְאֶה בְּעֵינַי לְהָבִיא סַעַד לְבַעַל הַמַּאֲמָר מִתּוֹךְ מִקְרָא מָלֵא. וּבוֹ יִהְיֶה נִרְאֶה הַטַּעֲנָה הַזֹּאת, וּמַאֲמַר הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ אֵלֶיהָ לְכִי וּמַעֲטִי כו'.

וְאַל תְּשִׁיבֵנִי, הֵיאַךְ אֲנִי יָכוֹל לוֹמַר כֵּן, וּבַעַל הַמַּאֲמָר עַצְמוֹ שָׁתַק וְלֹא הוֹדִיעַ לָנוּ רְאָיָתוֹ וְסַעַד לִדְבָרָיו? כִּי הֲלֹא הִזְכַּרְתִּי בְּקוּשְׁיָא כ"ד, דְּקַשְׁיָא עָלָיו נַמִּי עִקַּר לְמוּדוֹ, שֶׁאָמַר הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ הָבִיאוּ כַּפָּרָה כו', חִסְרוֹ וְלֹא הִזְכִּירוֹ. וְאַף עַל פִּי שֶׁהוּא, בְּלִי סָפֵק, מִמִּקְרָא שֶׁבֵּאֵר מִתּוֹכוֹ רֵישׁ לָקִישׁ, וְכִדְאָמְרִינַן, וְהֵיכָנוּ דְּאָמַר רֵישׁ לָקִישׁ. וְאִם כֵּן, לָמָּה סָתַם בַּעַל הַמַּאֲמָר, וְלֹא פֵּרֵשׁ? אֶלָּא שֶׁדַּרְכּוֹ כָּךְ הָיָה, שֶׁהָיָה אוֹמֵר דְּבָרִים וּנְתָנָם לִפְנֵי הַתַּלְמִידִים לְחַדּוּדֵי לְהוּ, וְהֵם יִמְצְאוּ חֵפֶץ הַמְבֻקָּשׁ מִתּוֹךְ אֵיזֶה מִקְרָא. וְאִם כָּךְ בְּסוֹף דְּבָרָיו, וּמֵכָרַח הוּא לוֹמַר כֵּן, אִם כֵּן סוֹפוֹ מוֹכִיחַ עַל תְּחִלָּתוֹ וְעַל כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֵּר, כִּי לְכֻלָּם יֵשׁ סַעַד מִן הַמִּקְרָאוֹת וְאַף עַל פִּי שֶׁהוּא לֹא בֵּאֲרָם.

וּבְלָאו הָכִי שֶׁל הַהֶכְרֵחַ שֶׁמִּן הַסֵּיפָא, אֵינוֹ רָחוֹק לוֹמַר כֵּן. שֶׁבְּכַמָּה מְקוֹמוֹת תִּמְצָא שֶׁאָמַר ר' פְּלוֹנִי דְּבַר מָה, וּבָא ר' פְּלוֹנִי וְלִמְּדוֹ מִן הַכָּתוּב, וְקָאָמַר מַאי קְרָא וכו'. וְכֵן גַּם כָּל הַמִּדְרָשִׁים וְאַגָּדוֹת מְלֵאִים, שֶׁמְּבִיאִים פְּסוּקִים לְרְאָיָה לְדִבְרֵיהֶם, וְכֵן גַּם דָּבָר יָדוּעַ מִדִּרְכֵי מִדְרָשֵׁיהֶם, שֶׁאַף שֶׁהָעִנְיָן כֻּלּוֹ מֻאָחָד וּמְקֻשָּׁר זֶה לָזֶה, הַפְּסוּקִים שֶׁמְּבִיאִים מְפֻזָּרִים בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת וּבְכַמָּה סְפָרִים. וְאַף לָזֶה הַמַּאֲמָר עַצְמוֹ קָרָה כֵּן, שֶׁתְּחִלָּתוֹ מִסֵּפֶר בְּרֵאשִׁית וְסוֹפוֹ מִסֵּפֶר בַּמִּדְבָּר. וְכֵן אַל תִּתְמַהּ כְּשֶׁאַבִּיא פְּסוּקִים מְפֻזָּרִים מִכַּמָּה סְפָרִים שֶׁיִּהְיוּ רְאָיוֹת וְסַעַד לְכָל דִּבְרֵי הַמַּאֲמָר:

וְהִנֵּה אוֹמֵר לִי לִבִּי, שֶׁטַּעֲנַת הַיֶּרַח וְשֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הֵשִׁיב לָהּ לְכִי וּמַעֲטִי כו' רָמוּז בְּדִבְרֵי אִיּוֹב[102] (ל"א כו-כח), אָמַר "אִם אֶרְאֶה אוֹר כִּי יָהֵל, וְיָרֵחַ יָקָר הֹלֵךְ. וַיִּפְתְּ בַּסֵּתֶר לִבִּי, וַתִּשַּׁק יָדִי לְפִי. גַּם הוּא עָוֹן פְּלִילִי, כִּי כִחַשְׁתִּי לָאֵל מִמָּעַל". הִנֵּה כָּל דְּבָרָיו שֶׁל אִיּוֹב, בְּתַרְעוֹמוֹת עַל הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ, בְּמַה שֶׁהֶעֱנִישׁוֹ בָּעֹנָשִׁים הָהֵם הַמָּרִים וְהַקָּשִׁים עַל חִנָּם, כִּי אֵין עָלָיו שׁוּם חֵטְא עָוֹן וְאַשְׁמָה.

[102] מפרשי המקרא פירשו דברי איוב (אשר נשא משלו שם בטענתו למה באו עליו יסורים בעולם, והלא היה ישר בדרכי השם ולא חטא נגדו) בענין שלא עבד את השמש והירח ואף לא במחשבה ח"ו, וז"ל מצודת דוד: (כו) אם אראה - האם כאשר ראיתי אור השמש אשר יזהיר ביותר והירח המאיר והולך ומוסיף אורה: (כז) ויפת - וכי בעבור אורם הרב היה נפתה לבי בסתר המחשבה לומר שיש בהם אלהות ואך שמתי את ידי לפי לסותמה לבלי הוציא את הדבר הרע הזה מן השפה ולחוץ ור"ל וכי כן היה בתמיה הלא כמו שלא דברתי בפי מאומה רע כן לא היה לבי נפתה במחשבה: (כח) גם הוא עון פלילי - כי אמרתי גם המחשבה לבדה הוא עון הראוי להשפט עליו כי בזה הייתי מכחיש בהאל היושב ממעל לתלות האלהות במעשה ידיו:

וְאָמַר כָּאן לְפִי דַּרְכֵּנוּ[103], "אִם אֶרְאֶה אוֹר שֶׁמֶשׁ כִּי יָהֵל" לְעוֹלָם, "וְיִרַח יָקָר הֹלֵךְ". וּפֵרֵשׁ הָרַב אַבְרָהָם בֶּן עֶזְרָא "וְיִרַח יָקָר הֹלֵךְ" בַּחֲצִי הַחֹדֶשׁ. עַד כָּאן[104]. וְתַבַת 'הֹלֵךְ' לֹא יִצְדַּק כּוּלֵי הַאי[105]. לְכָךְ, יֵכוֹלְנִי לוֹמַר כִּי מָצִינוּ שֶׁנֶּאֱמַר "וּדְבַר ה' יָקָר". הֲרֵי שֶׁעַל הַדִּבּוּר יִפּוֹל עָלָיו שֵׁם 'יָקָר', וְיֹאמַר, שֶׁעִם הַיֵּרַח דִּבְּרָה דָּבָר יָקָר, וְיֶחְסַר הַמִּתְאָר שֶׁהוּא דִּבּוּר, וְנִמְצָא כֵּן בַּכְּתוּבִים. וְיִרְמֹז בְּיָדָבָר יָקָר' שֶׁל הַיֵּרַח, עַל מַאֲמָרוֹ שֶׁטָּעָנָה כַּהֹגֶן, אֶפְשָׁר לִשְׁנֵי מְלָכִים כו'. וּבָעֲבוּר זֶה הוּא הוֹלֵךְ וּמִתְמַעֵט. אִם כֵּן, הָיָה לִי מָקוֹם לְטָעוֹן, וְזֶה שֶׁכָּתוּב "וַיִּפְתְּ בַּסֵּתֶר לִבִּי", כִּי בַּלֵּב נִתְפַּתֵּיתִי לְהַרְהֵר עַל זֶה, שֶׁאֵין מִשְׁפָּטֶיךָ נְכוֹחִים וְיִשָּׁרִים.

אָמְנָם עִם כָּל זֶה, "וַתְּשַׁק יָדִי לְפִי". פֵּרֵשׁ הָרַב אַבְרָהָם בֶּן עֶזְרָא, מִין מִמִּינֵי עֲבוֹדָה לַשֶּׁמֶשׁ וְלַיֵּרַח שֶׁעָבְדוּ הַקַּדְמוֹנִים וכו'. עַד כָּאן. וּלְפִי דַּרְכֵּנוּ יֹאמַר, שֶׁעִם כָּל זֶה הָיָה מְנַשֵּׁק וּמַשִּׁים יָדוֹ עַל פִּיו, שֶׁלֹּא יֹאמַר מִן הַשָּׂפָה וְלַחוּץ, כִּי הוּא "עָוֹן פְּלִילִי". לֹא פֵּרְשׁוּ הַמְפָרְשִׁים[106] כְּלוּם עַל 'פְּלִילִי'. וְהַנִּרְאֶה, שֶׁעִנְיָנוֹ לָשׁוֹן "וְנָתַן בִּפְלִילִים" (שמות כא כב). כְּלוֹמַר, שֶׁהוּא עָוֹן שֶׁרָאוּי לִהְיוֹת נִשְׁפָּט עָלָיו[108]. וּלְפִי דַּרְכֵּנוּ[107] יֹאמַר עוֹד, שֶׁהוּא עָוֹן בְּמִשְׁפְּטֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. וְאִם כֵּן, "כִּחַשְׁתִּי לָאֵל מִמַּעַל" אִם אָשִׁים פְּגָם בְּמִשְׁפָּטָיו.

אֲבָל עַכְשָׁו, שֶׁנִּגְעָה בּוֹ יַד ה' כָּל כָּךְ, לֹא יוּכַל לְהִתְאַפֵּק. וְיִהְיֶה עִנְיָן הַזֶּה דּוֹמֶה לְמַה שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא בתרא טז.) עַל "בְּכָל זֹאת לֹא חָטָא אִיּוֹב בִּשְׂפָתָיו" (איוב ב י), לוֹמַר דִּבְלִבּוֹ חָטָא, שֶׁהָיָה מְהַרְהֵר עַל כָּל פָּנִים. וְהָרַב אַבְרָהָם בֶּן עֶזְרָא פֵּרֵשׁ שָׁם לְהוֹרוֹת כִּי עוֹד יֶחֱטָא בִּשְׂפָתָיו וְיוֹצִיא מִפִּיו מִלִּין בְּרֹב צַעֲרוֹ. עַד כָּאן. וְהַפְּסוּק סוֹבֵל זֶה הַפֵּרוּשׁ, עַד כָּאן. וְהִנֵּה כְּבָר מָצָאתִי פְּסוּק, סַעַד לִשְׁתֵּי אֵלֶּה שֶׁהִזְכִּיר בַּעַל הַמַּאֲמָר עַל הַיֵּרַח שֶׁאָמְרָה אֶפְשָׁר לִשְׁנֵי מְלָכִים כו'. וְשֶׁהֲצָרַךְ מִפְּנֵי כֵן לִהְיוֹת הוֹלֵךְ, מִמַּה שֶׁהָיָה וְנִתְמַעֵט. וְעוֹד אֲדַבֵּר לְהַלָּן, הֵיאַךְ צוֹדֵק זֶה הַפֵּרוּשׁ, שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בַּפָּסוּק הַזֶּה "אִם אֶרְאֶה אוֹר וגו'":

פרק ב

וְאָמְנָם, זֶה שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְכִי וּמַעֲטִי כו', וְלֹא מִעָטָהּ בְּעַצְמוֹ וּכְבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ, עִם שֶׁאֵין בָּזֶה קֻשְׁיָא כּוּלֵי הַאי, כִּי לֹא רָצָה לְהָרַע לָהּ בְּעַצְמוֹ וּכְבוֹדוֹ, כִּי "מִפִּי עֶלְיוֹן לֹא תֵצֵא

[103] רבינו מפרש לפי דרכו שהמדובר כאן אינו ענין לעבודה זרה (כמו שפירשו המפרשים) אלא למחשבת פסול בדבר טענת הירח המסופר במאמר חז"ל דידן.

[104] ז"ל אבן עזרא: (כו) אם אראה אור - הוא השמש: וירח יקר - בחצי החדש: עכ"ל. ובפשטות ר"ל שבחצי החודש אור הירח גדול וחזק.

[105] שהרי לפירושו שבחצי החדש אור הירח "יקר" (גדול וחזק) מה מוסיף תיבת "הולך"? ועיין פרש"י וז"ל: וירח יקר הולך - מגיה והולך כמו אור יקרות (זכריה י"ד:ו') כיקר כרים (תהילים ל"ז:כ') ומשמע שמפרש שהוא מוסיף והולך באורו, וכן פירש המצו"ד הובא לעיל.

[106] כגון פירוש רש"י ואבן עזרא, שהיו לפני רבינו. ובמצודות, שחי כמאה שנה אחריו, פירש כמו שכתב רבינו.

[107] שכוונת איוב היה שלא חשב מחשבת פסול על "משפטי" הקב"ה, ומשפטיו ישרים ונכוחים.

[108] עיין באלשיך שם שהביא ראיה מהפסוק (יחזקאל יד ה) למען תפוס את בית ישראל בלבם וגו' שממנו למדו חז"ל (קידושין מ.) שבעבודה זרה הקב"ה מצרף המחשבה למעשה.

הָרָעוֹת" (איכה ג לח)[109], כָּל שֶׁכֵּן בְּפֹעַל. וְכָאן, שֶׁיָּצָא מִפִּיו, הַהֶכְרֵחַ הָיָה מִפְּנֵי טַעֲנָתָהּ בְּעַצְמָהּ אֶפְשָׁר לִשְׁנֵי מְלָכִים וכו'.

אָמְנָם עוֹד מִלִּין, כִּי נִרְאֶה בְּעֵינַי, שֶׁעִם זֶה תִּתְיַשֵּׁב הַשְּׁאֵלָה שֶׁשְּׁאַלְתִּי גַּם כֵּן, לָמָּה לֹא הָיָה זֶה מִפְּעַל הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ עַצְמוֹ, וְכִי לֹא הָיְתָה דֵּעָה בָּעֶלְיוֹן לָדַעַת, שֶׁאִי אֶפְשָׁר לִשְׁנֵי מְלָכִים כו'? אֶלָּא שֶׁבֶּאֱמֶת כָּךְ הָיָה הָעִנְיָן, שֶׁהַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ עָשָׂאָם גְּדוֹלִים מִתְּחִלָּה, וְעַל מְנָת שֶׁאַחַר כָּךְ יִתְמַעֵט הָאֶחָד, וְאוּלַי מֵחֹק הַבְּרִיאָה הָיָה כֵּן, שֶׁתִּתְקַבֵּל אוֹר הַשֶּׁמֶשׁ אַחֲרֵי הִתְמַעֲטָהּ, מִפְּנֵי שֶׁכְּבָר הָיְתָה דְּבוּקָה בּוֹ, וּמִי יַעֲמוֹד בְּסוֹד ה' וְיַחְקֹר תַּעֲלוּמוֹת חָכְמָתוֹ יִתְבָּרֵךְ. וְנִמְצָא שֶׁהַדְּבָרִים שֶׁדִּבְּרָה הַיַּרֵחַ אֶפְשָׁר לִשְׁנֵי מְלָכִים כו', לֹא הָיָה נָעֲלָם מֵאִתּוֹ יִתְבָּרֵךְ, אֲבָל כְּבָר הִמְצִיא חָכְמָתוֹ יִתְבָּרֵךְ לִשְׁיִהְיוּ שְׁנֵיהֶם גְּדוֹלִים וְאַחַר כָּךְ יִתְמַעֵט אֶחָד מֵהֶם. וּמִזֶּה, קֹדֶם שֶׁיָּצָא לַפֹּעַל מִעוּטוֹ שֶׁל הָאֶחָד, אָכְלָה הַיַּרֵחַ פָּנֶיהָ[110], וְטָעֲנָה אֶפְשָׁר כו'.

וְיֵשׁ לִי כְּדִמּוּת רְאָיָה לְמַה שֶּׁאָמַרְתִּי, שֶׁמִּתְחִלָּה הָיוּ גְּדוֹלִים עַל מְנָת שֶׁיֵּקָטֵן אֶחָד מֵהֶם, מִמַּה שֶּׁנֶּאֱמַר "מְאֹרֹת" (בראשית א יד) חָסֵר. וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מסכת סופרים פי"ז ה"ה) הִרְגִּישׁוּ, וְאָמְרוּ עַל שֶׁהוּא יוֹם מְאֻרָה לִפּוֹל אַסְכָּרָה בְּתִינוֹקוֹת וכו', וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב רַשִׁ"י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה. וּלְדִידִי חָסֵר כְּתִיב, שֶׁמִּמְּתְחִלַּת מַאֲמַר פִּיו יִתְבָּרֵךְ הָיָה עַל דָּבָר שֶׁיִּפּוֹל מְאֻרָה וְהַקְּטָנָה בְּאֶחָד מֵהֶם. וְעוֹד אֲדַבֵּר בָּזֶה, בְּבֵאוּר הַפָּרָשָׁה בְּסִיעַתָּא דִשְׁמַיָּא.

וּלְפִי שֶׁהָיָה בְּלָאו הָכִי הָעִנְיָן שֶׁיִּתְמַעֵט, הָיָה אוֹתוֹ הָעִנְיָן גַּם כֵּן בְּעִנְיַן זֶה, שֶׁאַחַר דְּבוּקָם וְשִׁוּוּיָם, יִתְפָּרְשׁוּ זֶה מִזֶּה, וְיֵלֵךְ הָאֶחָד מִמְּקוֹמוֹ, וּבְהִלּוֹכוֹ יִתְמַעֵט, כִּי כֵן הוּא כָּל הַקָּרֵב קָרֵב לְגַבֵּי דְּהֵינָא וְאִידָהָן[111], וְהַמִּתְרַחֵק הוּא בְּהֵפֶךְ. אִם כֵּן, כְּבָר בְּאָמְרוֹ "יְהִי מְאֹרֹת", הָיְתָה הַשְׁתָּתִּי יְצִירוֹת אֵלּוּ בְּמַשְׁמַע. דְּהַיְנוּ, שֶׁיִּהְיוּ שָׁוִים וְיֶחְסַר הָאֶחָד בְּאוֹרוֹ וּבְגוּפוֹ. וְזֶה עַל יְדֵי הַפָּרְשָׁה וְהַהִלּוּךְ מֵרָחוֹק הַרְבֵּה מְאֹד. שֶׁהֲרֵי נִתְרַחֲקָה שְׁנֵי רְקִיעִים וּשְׁלֹשָׁה מָרְחַקִּים שֶׁמִּן רָקִיעַ לְרָקִיעַ, הַיְנוּ מֶרְחָק מִבֵּין כַּדּוּר הַשֶּׁמֶשׁ לְבֵין כַּדּוּר נֹגַהּ וְכַדּוּר נֹגַהּ עַצְמוֹ, וְהַמֶּרְחָק שֶׁבֵּינוֹ לְבֵין כַּדּוּר כּוֹכָב וְכַדּוּר כּוֹכָב עַצְמוֹ, וְעוֹד הַמֶּרְחָק שֶׁבֵּין כַּדּוּר כּוֹכָב לְכַדּוּר הַלְּבָנָה. נִמְצָא הָרְחוּק שֶׁנִּתְרַחֲקָה, הוּא חֲמִשָּׁה פְּעָמִים מַהֲלַךְ ת"ק שָׁנָה, כְּפִי חֶשְׁבּוֹן חֲכָמֵינוּ

[109] ועיין שם בתרגום וז"ל: מפי אלקא לא תיפוק בישתא אלהין על ברת קלא רמיזא בגין חטופין דאתמליאת ארעא ובעידן דבעי למגזר טובא בעלמא מן פום קודשא נפקא:

[110] על פי תלמוד בבלי מסכת סנהדרין (קז.): ראויה היתה לדוד בת שבע בת אליעם, אלא שאכלה פגה. ופרש"י שאכלה פגה - שקפץ את השעה ליזקק על ידי עבירה. ובתורת חיים (שם) כתב וז"ל: לכך אמר שאכלה פגה דתאנה שאינה מבושלת קרויה פגה כמו שנאמר התאנה חנטה פגיה ובלשון משנה שלשה סימנים באשה בחלה פגה וצמלה. ונראה כוונת רבינו שהירח אכלה מה שהיתה כוונת הקב"ה אלא שהקדימה זמנה.

[111] על פי דברי הגמרא מסכת שבועות (מז:). ופרש"י קרב לגבי דהינא ואידהן - אם נגעת במשוח בשמן תהא גם משוח בנגיעתו ... דהינא לשון שמן ומשיחה (ישעיהו ל"ד:ו'); הודשנה מחלב מתרגמינן אתדהינא.

זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים צד:)[112]. וְגַם הוּא קָרוֹב לְחֻשְׁבּוֹן בַּעֲלֵי הַתְּכוּנָה בְּמִדַּת כָּל רָקִיעַ וְרָקִיעַ. עַד שֶׁנִּמְצֵאתָ אוֹמֵר, שֶׁעַל יְדֵי הִלּוּחַ לְמֵרָחוֹק בָּא הַמְּעוּט מִמֵּילָא.

וְעוֹד הִמְשִׁיל מָשָׁל יָפֶה הָרַב הַמּוֹרֶה בְּחֵלֶק ב' פֶּרֶק יז, בְּיֶלֶד הַנּוֹלָד בְּמָקוֹם אֵין בּוֹ זוּלַת אִמּוֹ שֶׁיְּלַדְתּוּ וְאָבִיו. אָמְנָם מֵתָה אִמּוֹ בְּטֶרֶם יַכִּיר אוֹתָהּ, וְגִדְּלָהוּ הָאָב. וַיִּגְדַּל, וְלֹא רָאָה אִשָּׁה. וְשָׁאַל עַל מַהוּתוֹ, וְהוּשַׁב כַּאֲשֶׁר הוּא הָעִנְיָן. וּבְלִי סָפֵק יַכְחִישׁ(ו)הוּ כִּי יָבִיא רְאָיָה מִמְּצִיא[ו]תוֹ עַתָּה. וְחָכְמַת הַמָּשָׁל הַזֶּה, עַל שֶׁאֵין לְהָבִיא רְאָיָה מֵהַנִּמְצָא עַתָּה עַל עֵת הַבְּרִיאָה. וְאִם כֵּן, בְּנִדּוֹן דִּידַן, אֵין לְהַכְחִישׁ וְלוֹמַר שֶׁלֹּא מִפְּנֵי הַהִלּוּחַ לְמֵרָחוֹק יִשְׁתַּנֶּה הַגּוּף מִמַּדָּתוֹ וְיִבָּטֵל הָאוֹר שֶׁל עַצְמוֹ מִמֶּנּוּ, כִּי עֵת הַבְּרִיאָה אֵינוֹ כְּמוֹ מַה שֶּׁהוּא אַחַר הַבְּרִיאָה. וּמִיָּשָׁב גַּם כֵּן בְּבֵאוּרִי הַזֶּה, עַל שֶׁאָמַר "לְכִי". וְכֵן נַמִּי, מִכֵּיוָן שֶׁלֹּא נִתְמַעֲטָה עֲדַיִן כְּשֶׁאָמְרָה "הוֹאִיל וְאָמַרְתִּי דָּבָר הָגוּן וכו'", וּמִכְּלָל הַפִּיּוּסִים נַמִּי מַשְׁמַע, שֶׁיָּפָה טָעֲנָה. לָמָּה לֹא חָזַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִגְּזֵרָתוֹ שֶׁעָלֶיהָ "לְכִי וּמַעֲטִי כוי"? שֶׁהֲרֵי אָמְרוּ שֶׁתְּחִלַּת הַבְּרִיאָה לְמָכָּוֹן הַהַקְטָנָה הָיְתָה מֵעִקָּרָא. אֶלָּא אִם כֵּן תִּפּוֹל הַשְּׁאֵלָה יוֹתֵר חֲזָקָה, עַל מָה בָּאוּ הַפִּיּוּסִים, כֵּיוָן שֶׁכְּוָנַת הַבְּרִיאָה מִתְּחִלָּה כָּךְ הָיְתָה. וְלָזֶה אוֹמֵר אֲנִי, שֶׁהֲרֵי גַּם הִקְשֵׁיתִי לְשְׁאוֹל, שֶׁאִם לֹא תִתְמַעֵט תֶּהְדַּר הַתֵּימָא לְדוּכְתָּא "אֶפְשָׁר לִשְׁנֵי מְלָכִים כוי". אֶלָּא שֶׁבֶּאֱמֶת לֹא טָעֲנָה עַכְשָׁו שֶׁלֹּא חָזְרָה לוֹ כְּלוּם, שֶׁהֲרֵי לְפִי מַה שֶּׁאָמְרוּ שֶׁתֵּבֵת "לְכִי" הֶכְרֵחִי לוֹמַר כֵּן שֶׁעַל יְדֵי הַמַּהֲלָךְ תִּתְמַעֵט. אִם כֵּן, נוֹלְדָה קַשְׁיָא אַחֶרֶת, שֶׁהִיא גַּם הִיא בְּמֶשֶׁךְ דְּבָרֶיהָ הָיְתָה לָהּ לוֹמַר "אֲלָךְ וַאֲמַעֵט כוי". אֶלָּא כְּךָ טָעֲנָה, "הוֹאִיל וְאָמַרְתִּי כו' אֲמַעֵט כו'", כְּלוֹמַר, אַחַת דִּבַּרְתִּי וּשְׁתַּיִם שָׁמַעְתִּי, וְהוּא שֶׁאֲלָךְ מִמְּקוֹמִי וְגַם אֶתְמַעֵט. וְלָזֶה אָמְרָה "וְכִי לֹא סַגִּי בַּחֲדָא, שֶׁאֲלָךְ אֲבָל לֹא אֶתְמַעֵט", שֶׁהֲרֵי לֹא יִהְיֶה עוֹד שְׁנֵי מְלָכִים מִשְׁתַּמְּשִׁים בְּכֶתֶר אֶחָד, אֶלָּא יִהְיֶה כְּעֵין שֶׁאָמְרוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין צח:) קֵיסָר וּפְלַג קֵיסָר[113], מִפְּנֵי שִׁנּוּי הַמְּקוֹמוֹת, שֶׁזּוֹ, רוֹצֶה לוֹמַר הַחַמָּה, כַּמָּה מַעֲלוֹת גְּבוֹהוֹת מֵהַיֵּרֵחַ כַּנִּזְכָּר לְמַעְלָה. וְאִם כֵּן, מִלְּמֵד שֶׁהַמָּקוֹם גּוֹרֵם הַשִּׁנּוּי, וְאֵינָם עוֹד שְׁנֵי מְלָכִים מִשְׁתַּמְּשִׁים בְּכֶתֶר אֶחָד. וְתִלְתָּה הַדָּבָר בְּמַה שֶּׁאָמְרָה דָּבָר הָגוּן. וּכְלוֹמַר, שֶׁמִּפְּנֵי כֵּן לֹא יָאוּת שֶׁתִּהְיֶה נִלְקֶית בִּשְׁתַּיִם, שֶׁתֵּלֵךְ מִמְּקוֹם גָּבוֹהַּ לְמָקוֹם נָמוּךְ וְשָׁגַם תִּתְמַעֵט עַל יְדֵי כֵן. שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁמְּצַד הַקִּטְרוּג רְאוּיָה שֶׁתִּהְיֶה נִלְקֶית, כִּי לְמַחֲשַׁבְתָּהּ לְרָעַת הַחַמָּה הָיְתָה. מִכָּל מָקוֹם, הוֹאִיל וְעַל כָּל פָּנִים הַדִּבּוּר מִצַּד עַצְמוֹ הָיָה הָגוּן, רְאוּיָה הִיא, אִם כֵּן, לְשֶׁתֵּרָחֵם וְלֹא תִלָּקֶה בִּשְׁתַּיִם.

וְאִי נַמִּי, טָעֲנָה בְּהֵפֶךְ, וְיִהְיֶה פֵּרוּשׁ "הוֹאִיל כו' אֲמַעֵט כוי", בְּנִיחוּתָא. וּכְלוֹמַר, הוֹאִיל וְאָמַרְתִּי דָּבָר הָגוּן, אֵינֶנִּי רְאוּיָה לִלְקוֹת בִּשְׁתַּיִם, אֲבָל אַמְעִיט אֶת עַצְמִי בְּכָאן, בְּמָקוֹמִי

[112] וכן הוא בחגיגה (יג.) וז"ל: מן הארץ עד לרקיע מהלך חמש מאות שנה, ועוביו של רקיע מהלך חמש מאות שנה, וכן בין כל רקיע ורקיע.

[113] ופי' רש"י: קיסר ופלגי קיסר- מלך ושני לו.

שֶׁאֲנִי בוֹ, וְלֹא יִהְיֶה שׁוּב שְׁנֵי מְלָכִים כְּלָל, אַךְ לֹא אֱלֹהֶךָ לִי אֶל מָקוֹם אַחֵר, וְדַיְּיִ בַּמֶּה שֶׁאֶתְמַעֵט. וְיִצְדַּק בְּיוֹתֵר לְפִי פֵּרוּשׁ הַשֵּׁנִי, שֶׁאָמַר עוֹד "לְכִי וּמְשֹׁל כּוֹי", וּמָה "לְכִי" דְּקָאָמַר. אֶלָּא כְּלַפֵּי שֶׁהַיֵּרַח לֹא רָצְתָה אֶלָּא בְּמִעוּט אֲבָל לֹא לֵילֵךְ, לָזֶה חָזַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְאָמַר שֵׁנִית "לְכִי", שֶׁגַּם בָּזֶה תִּצְטָרֵךְ לַעֲשׂוֹת, הַיְנוּ שְׁנוּי מַעֲשֶׂה בְּרֵאשִׁית שֶׁתִּתְמַעֵט וְשִׁנּוּי מָקוֹם גַּם כֵּן.

וּמִיהוּ, גַּם לַפֵּרוּשׁ הָרִאשׁוֹן מְיֻשָּׁב שַׁפִּיר אָמְרוֹ "לְכִי", שֶׁהֲרֵי מִמַּה שֶׁאָמְרָה "אַמְעִיט" עֲדַיִן לֹא נַעֲשָׂה דָּבָר, הִלְכָּךְ הֶכְרַח הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַחֲזוֹר לִדְבָרָיו הָרִאשׁוֹנִים וְאָמַר "לְכִי", וּבָזֶה כְּבָר נִשְׁמַע סוֹף דְּבָרָיו הַיְנוּ "וּמַעֲטִי כּוֹ"".

פרק ג

וְהִנֵּה, אָמַר "לִמְשׁוֹל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה", לָתֵת לָהּ תַּשְׁלוּמִין עַל דָּבָר הָגוּן, כִּי אֵין מִדָּתוֹ יִתְבָּרֵךְ לְקַפֵּחַ שְׂכַר כָּל בְּרִיָּה (פסחים קיח.). וּכְמוֹ שֶׁהַצְּעִירָה שֶׁבִּבְנוֹת לוֹט קִבְּלָה שָׂכָר עַל שֶׁקָּרְאָה בְּנָהּ בְּלָשׁוֹן נְקִיָּה, כִּדְפֵרֵשׁ רַשִׁ"י בְּמָקוֹמוֹ[114] (בראשית יט לז). וְזוֹ הַמֶּמְשָׁלָה שֶׁבַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה שֶׁאָמַר בַּעַל הַמַּאֲמָר אֵינוֹ צָרִיךְ לְמְצוֹא פֶּתַח וְסַעַד, שֶׁמְּבֹאָר מִן הַכָּתוּב עַצְמוֹ שֶׁהוּא מְיֻתָּר, שֶׁכְּבָר נֶאֱמַר "וּלְהַבְדִּיל בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ", וּמַה לּוֹ עוֹד לוֹמַר "וְלִמְשֹׁל וגו'". וְגַם הָיָה לוֹ לוֹמַר יִלְמְשֹׁל אֶחָד בַּיּוֹם וְאֶחָד בַּלַּיְלָה', אִם הַהַבְדָּלָה שֶׁבֵּין הָאוֹר וְהַחֹשֶׁךְ הוּא עִנְיָן אֶחָד.

וְאָמְנָם מַה שֶּׁלֹּא הִרְגִּישׁ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּמַה דְּאָמְרָה הַיַּרֵחַ דִּשְׁרַגָּא בְּטֵיהֲרָא כוֹ', אֵינָהּ קַשְׁיָא כְּלָל. לְפִי שֶׁעִנְיַן "וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה" לֹא עַל שֶׁתִּהְיֶה נִרְאֵית גַּם בַּיּוֹם הוּא שֶׁנֶּאֱמַר, דְּאִם כֵּן מָה "וְלִמְשֹׁל"? "וְלֶרְאוֹת" הָיָה לוֹ לוֹמַר! אֶלָּא שֶׁהָעִקָּר הוּא שֶׁמִּמְּתוֹךְ שֶׁהִיא נִרְאֵית גַּם בַּיּוֹם, מוֹשֶׁלֶת גַּם בַּיּוֹם בָּעוֹלָם כְּפִי כֹּחוֹתֶיהָ הַנְּתוּנִים לָהּ. וְזֶה לְשׁוֹן הָרַמְבַּ"ם[115]: וְיִתָּכֵן שֶׁהַמֶּמְשָׁלָה עוֹד כֹּחַ אֲצִילוּת, שֶׁהֵם מַנְהִיגֵי הַתַּחְתּוֹנִים, וּבְכֹחָם יִמְשׁוֹל כָּל מוֹשֵׁל, וְהַמַּזָּל הַצּוֹמֵחַ בַּיּוֹם יִמְשׁוֹל בּוֹ וְהַמַּזָּל הַצּוֹמֵחַ בַּלַּיְלָה יִמְשׁוֹל בָּהּ, כָּעִנְיָן שֶׁכָּתוּב (דברים ד יט) "אֲשֶׁר חָלַק וגו'" וכו'. עַד כָּאן. וְזֶהוּ שֶׁרָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, בְּאָמְרוֹ "וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה".

וּמַה שֶּׁטָּעָנָה אַחַר כָּךְ "שְׁרַגָּא בְּטֵיהֲרָא מַאי אַהֲנֵי", אֵינוֹ טַעֲנָה עַל "וְלִמְשֹׁל", שֶׁאֵינוֹ עִנְיָן לִשְׁרַגָּא כוֹ'. אֶלָּא טַעֲנָתָהּ כָּךְ הָיְתָה, שֶׁכְּמוֹ שֶׁאָמַרְנוּ לְמַעְלָה, שֶׁטָּעָנָה שֶׁהוֹאִיל וְאָמְרָה

[114] וַתִּלֶּד הַבְּכִירָה בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מוֹאָב הוּא אֲבִי מוֹאָב עַד הַיּוֹם. ובפרש"י: מואב - זו שלא היתה צנועה פירשה שמאביה הוא, אבל צעירה קראתו בלשון נקיה, וקבלה שכר בימי משה, שנאמר בבני עמון (דברים ב יט) אל תתגר בם כלל, ובמואב לא הזהיר אלא שלא ילחם בם, אבל לצערן התיר לו.

[115] לכאורה נראה שנפלה כאן טעות וצ"ל לשון הרמב"ן, שלשון זה מועתק מילה במילה מפירושו על התורה על הפסוק (בראשית א יח).

דָּבָר הָגוּן, רְאוּיָה לִטּוֹל שָׂכָר עַל זֶה וּתְהִי מַשְׂכֻּרְתָּהּ מֵאֵת הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ שֶׁלֹּא תִּהְיֶה נִלְקֶית בִּשְׁתַּיִם, בְּשִׁנּוּי מַעֲשֶׂה לְשֶׁתִּתְמַעֵט, וּבְשִׁנּוּי מָקוֹם לָרֶדֶת מַטָּה, וְלֹא נַעֲנֵית כְּדַאֲמָרַן. חָזְרָה עַכְשָׁו וּבְקָשָׁה עוֹד עַל הַדֶּרֶךְ הָרִאשׁוֹן, וְאָמְנָם בְּאֹפֶן אַחֵר. וְזֶה שֶׁאָנוּ מוֹצְאִים שֶׁעִנְיַן הַמְּעוּט עַצְמוֹ יֵשׁ בּוֹ שְׁתֵּי לְקִיּוֹת, הַיְנוּ מְעוּט הַגּוּף מִמַּדָּתוֹ וּמְעוּט הָאוֹר. וּבְקָשָׁה עַתָּה, שֶׁלְּפָחוֹת לֹא תִּתְמַעֵט מְאוֹרָהּ כּוּלֵי הַאי, כִּי מָצְאָה מָקוֹם לְבַקֵּשׁ וּלְחַנֵּן עַל זֶה, הוֹאִיל וְהֻבְטְחָה בְּמֶמְשֶׁלֶת הַיּוֹם. עַל כֵּן טָעֲנָה וְאָמְרָה "שְׂרַנְּא בְּטִיהֳרָא מַאי אַהֲנֵי". כְּלוֹמַר, שֶׁאַף שֶׁאֶמְשׁוֹל בַּיּוֹם, הִנֵּה זֶה יִהְיֶה לִי לְמַפַּח נֶפֶשׁ שֶׁאֶהְיֶה כִּשְׂרַנְּא כו'. וְשֶׁלְּכֵן יְשַׁלֵּם לָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַשְׂכֻּרְתָּהּ עַל דָּבָר הֶהָגוּן בְּמַה שֶׁלֹּא תִּתְמַעֵט מֵהָאוֹר, כִּי אִם מֵהַגּוּף.

וְהַסַּעַד מִן הַכָּתוּב לְטַעֲנָה זוֹ, דִּשְׂרַנְּא כו', נִרְאֶה בְּעֵינַי מִמַּה שֶׁאָמַר בִּלְדַד הַשַּׁחִי (אִיּוֹב כ"ה (ד-ה)) "וּמַה יִּצְדַּק אֱנוֹשׁ עִם אֵל וּמַה יִּזְכֶּה יְלוּד אִשָּׁה הֵן עַד יָרֵחַ וְלֹא יַאֲהִיל"[116]. שֶׁהַוא"ו שֶׁל "וְלֹא" אֵינָהּ מְקֻשֶּׁרֶת יָפֶה. וְלָכֵן אֲפָרְשֵׁהוּ בִּשְׁנֵי פָּנִים. הָאֶחָד, שֶׁיִּהְיֶה 'עַד' מִלְּשׁוֹן שֶׁלֶל, כְּמוֹ "בַּבֹּקֶר יֹאכַל עַד" (בראשית מט כז)[118], יֹאמַר, הֵן שֶׁלֶל הַיָּרֵחַ מִגְּדֻלּוֹ[117], וְגַם לֹא יַאֲהִיל. שְׁמַע מִנָּהּ, שֶׁהָיָה לַטּוֹעֵן לִטְעוֹן שֶׁיַּהֵל אוֹרוֹ אַף שֶׁיְּקַטֵּן בְּגוּפוֹ. וְאֵין לְךָ טוֹעֵן יוֹתֵר מִבַּעַל הַדָּבָר עַצְמוֹ, אִם כֵּן הַיָּרֵחַ טָעַן כֵּן.

אוֹ יִהְיֶה 'עַד' מִלְּשׁוֹן "עֶדְיוֹ לְבָלוֹם" (תהלים לב ט), הַיְנוּ פִּיו. וְכֵן פֵּרֵשׁ הָרַדַ"ק "הַמַּשְׁבִּיעַ בַּטּוֹב עֶדְיֵךְ" (שם קג ה)[119]. וְהַפֵּה הֶשְׁאַל לְכַנּוֹת בּוֹ הַדִּבּוּר, כְּמוֹ "עַל פִּי ה'" (ויקרא כד יב), "וְעַל פִּיךָ יִשַּׁק" (בראשית מא מ), וְרַבִּים כָּאֵלֶּה. וְיֹאמַר, הֵן פִּי יָרֵחַ, כְּלוֹמַר דִּבּוּרוֹ הוּא, וְלֹא יַאֲהִיל, בְּתִמְיָה, כְּלוֹמַר, תִּתְמַעֵט בַּגּוּף אֲבָל לָמָּה לֹא יַהֵל אוֹרוֹ גַּם כֵּן.

אָכֵן, גַּם בָּזֶה לֹא יֵאוֹת לָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְאָמַר לָהּ "זִיל וְלִימְנוּ בָךְ כוי". אָמַר "זִיל", לְפִי שֶׁאִם הָיָה מְמַלֵּא בַּקָּשָׁתָהּ, אִם כֵּן, כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּתְמַעֵט מֵהָאוֹר, לָכֵךְ לֹא הָיְתָה צְרִיכָה לָרֶדֶת

[116] וז"ל האלשיך: הן עד ירח כו', והנה מלת הן עד משוללת הבנה, אך יאמר כמה דאת אמר עד דיבון שהוא לשון ביזה ושידוד, והענין איך יצדק אנוש עם אל, כי הנה ירח משולל יצה"ר ושודד ולא יאהיל, כי מיעטה את עצמה, והוא כי אמרה אי אפשר לשני מלכים להשתמש בכתר אחד, ואמר לה לכי ומעטי את עצמך והפסיד אורה, וזהו הן עד ושודד ירח והפסיד שלא יאהיל, הנה כי עם שאין לה יצה"ר לקתה כי חטאה: וכיו"ב פירש במצודת דוד שם וז"ל: הן עד ירח - הנה העביר והסיר אור הירח לבל תאיר כשעור האורה אשר שם בה כשבראה והוא על שקנאה בשמש ואמרה א"א לשני מלכים וכו' ואם כי היה מעט מן המרי ומעלתם הלא גדלה מ"מ כמוה כאין מול המקום ואף המעט תחשב לרב.

[117] מדברי רבינו נראה שלומד פירוש תיבת "שלל" משורש שלילה דהיינו לקיחה בכח, וכן משמע מזה שתיבת "מלקוח" (במדבר לא יב) היא מלה נרדפת ל"שלל" (ועיין שם במפרשי התורה למה כתוב גם מלקוח וגם שלל).

[118] וברש"י שם: בבקר יאכל עד - לשון ביזה ושלל, המתורגם (במדבר לא יב) עדאה. ועוד יש לו דומה בלשון עברית (ישעיה לג כג) אז חולק עד שלל מרבה, ועל שאול הוא אומר שעמד בתחלת פריחתן וזריחתן של ישראל.

[119] וז"ל: (ה) המשביע בטוב עדיך. עֶדְיֵךְ, כמו פיך, וכן (מזמור לב, ט): עֶדְיוֹ לִבְלוֹם. ואמר זה כנגד החולה, כי החולה ימאס כל מאכל, כמו שכתוב (איוב לג, כ): וְהֵמַתּוּ חַיָּתוֹ לֶחֶם וְנַפְשׁוֹ מַאֲכַל תַּאֲוָה, והנה האל יתברך עושה חסד גדול עם האדם שנותן לו התחלואים לכפרת עונותיו, ורופא אותו מן החולי, וזהו שנאמר: המשביע בטוב עדיך, הפה שהוא מואס המאכל הוא משביע אותו בטוב עם הבריאות.

מַטָּה כּוּלֵי הַאי, כְּדֵי שֶׁאוֹר הַחַמָּה תִּהְיֶה שׁוֹלֶטֶת עָלֶיהָ בְּיוֹתֵר. אוֹ שֶׁאוֹר עַצְמָהּ לֹא תַחְשִׁיךְ, הוֹאִיל וְעוֹדָהּ בְּמַעֲלָה מִן הַמַּעֲלוֹת, לֹא לְמַטָּה מִן הַכַּדּוּר הַתַּחְתּוֹן לְגַמְרֵי. וְאַף שֶׁהִיא לֹא אָמְרָה שֶׁלֹּא לֵילֵךְ, רַק טָעֲנָה "שְׂרַגָּא כּוי", אָמְנָם מִמֵּילָא מַשְׁמַע, שֶׁכָּךְ יִהְיֶה, שֶׁלֹּא תֵלֵךְ לְמַטָּה לְגַמְרֵי, כִּדְאָמְרָן. לְכָךְ כְּשֶׁלֹּא רָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמַלֹּאוֹת בַּקָּשָׁתָהּ, אָמַר "זִיל". כְּלוֹמַר, לֵךְ אֶל הַמָּקוֹם שֶׁאָמַרְתִּי לָךְ, לְמַטָּה לְגַמְרֵי. וְאָמַר בִּלְשׁוֹן אֲרַמִּית, שֶׁאֵין הַמַּלְאָכִים מַכִּירִין בּוֹ[120]. וְזֶה גַּם כֵּן לְפִיּוּס, שֶׁהַמַּלְאָכִים לֹא יָבִינוּ שֶׁעֲדַיִן אָמַר לָהּ שֶׁתֵּלֵךְ וְתִתְמַעֵט.

פרק ד

וּלְעִנְיַן דִּבּוּר הֶהָגוּן שֶׁלֹּא נִתְפַּיְּסָה בְּמֶמְשֶׁלֶת הַיּוֹם עִם הַלַּיְלָה, מֵחֲמַת שֶׁטָּעֲנָה דִּשְׂרַגָּא כּוי וְיִהְיֶה לָךְ לְמַפַּח נֶפֶשׁ, הִנֵּה לְעֻמַּת זֶה "לִימְנוּ בָךְ יִשְׂרָאֵל יָמִים וְשָׁנִים". וְלֹא אָמַר יְמוֹעֲדִים, לְפִי שֶׁכְּבָר גַּם הַחַמָּה מִשְׁתַּתֶּפֶת בִּקְבִיעַת הַמּוֹעֲדִים[121], שֶׁתְּלוּיִים בְּחֶשְׁבּוֹן תְּקוּפַת הַחַמָּה כַּיָּדוּעַ לְבַעֲלֵי הָעֶבְרוֹנוֹת.

אֲבָל אָמַר 'יָמִים וְשָׁנִים', אַף שֶׁעִקַּר הַיָּמִים וְעִקַּר הַשָּׁנִים הוּא לַחַמָּה וְלֹא לַלְּבָנָה, כְּמוֹ שֶׁהִזְכַּרְתִּי בַּקֻּשְׁיָא (הי"ד) [הט"ז]. אֶלָּא שֶׁבְּכָאן הַכַּוָּנָה בְּיָמִים וְשָׁנִים לְעִנְיַן אַחֵר. וְהוּא זֶה שֶׁהַמּוֹעֲדִים יִהְיוּ נִקְבָּעִים לְיָמִים שֶׁל חָדְשֵׁי הַלְּבָנָה, לֹא לְמִסְפַּר הַיָּמִים שֶׁל חָדְשֵׁי הַחַמָּה. וְכֵן לְשָׁנִים, שֶׁבַּעֲבוּר קְבִיעוּת הַמּוֹעֲדִים יִתְחַיְּבוּ לִמְנוֹת שָׁנִים גַּם לַלְּבָנָה, כְּדֵי לְחַבֵּר הַמְאוֹרוֹת בְּמַחֲזוֹרוֹת[122], כַּיָּדוּעַ גַּם כֵּן לְבַעֲלֵי הָעֶבְרוֹנוֹת.

וְדָבָר זֶה הִתְחַדֵּשׁ לַלְּבָנָה עַל יְדֵי שֶׁנִּתְמַעֲטָה וְיָרְדָה לְגַמְרֵי עַד שֶׁגּוּפָהּ וְאוֹרָהּ נִתְמַעֵט, וְהֻצְרַךְ לְחַשֵּׁב הַשָּׁנִים לַלְּבָנָה לַעֲשׂוֹת חִבּוּר לַמְּאוֹרוֹת לְסוֹף הַמַּחֲזוֹרוֹת. וְכֵן נִצְטַוּוּ לִמְנוֹת לַמּוֹעֲדִים לִימוֹת חָדְשֵׁי הַלְּבָנָה, כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה. אֲבָל לְעִנְיַן קְבִיעוּת הַמּוֹעֲדִים עַצְמָם, לֹא אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַלְּבָנָה שֶׁתִּהְיֶה מְעֻתֶּדֶת לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁבְּזֶה אַדְרַבָּה, הָעִקָּר הוּא בַּחַמָּה בְּעִנְיַן תְּקוּפוֹת הָאָבִיב וּתְקוּפוֹת הָאָסִיף, כַּנּוֹדָע מִדִּבְרֵי חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה[123]. מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּעִנְיַן מִנְיַן יָמִים וְשָׁנִים, שֶׁהַיָּמִים הֵם עַל הַלְּבָנָה לְבַדָּהּ מְנוּיִים, בְּאֵיזֶה יוֹם מִימוֹת חָדְשֵׁי הַלְּבָנָה יִהְיוּ. וְכֵן שָׁנִים, לְפִי עִנְיַן הַלְּבָנָה אֵין לָהּ שָׁנִים, כַּמְּזֻכָּר לְמַעְלָה (שם).

---

[120] ואמר רבי יוחנן כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין לו, שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי (שבת יב: סוטה לג.).

[121] עיין בדברי רבינו לעיל פ"ב בשאלה הט"ז.

[122] ז"ל הרמב"ם (קידוש החודש פ"ו ה"י): כל תשע עשרה שנה שיהיו מהן שבע שנים מעוברות ושתים עשרה פשוטות נקרא 'מחזור', ולמה סמכנו על מנין זה, שבזמן שאתה מקבץ מנין ימי שתים עשרה שנה פשוטות ושבע מעוברות ושעותיהן וחלקיהן ותשלים כל אלף ושמונים חלקים שעה, וכל ארבע ועשרים שעות יום, ותוסיף למנין הימים תמצא הכל תשע עשרה שנה משני החמה שכל שנה מהן שלש מאות וחמשה וששים יום ושש שעות בשוה, ולא ישאר ממנין ימי החמה בכל תשע עשרה שנה חוץ משעה אחת וארבע מאות ושמונים וחמשה חלקים, סימן להם אתפ"ה.

[123] דברי הגמרא בסנהדרין דף יב ודף יג, דחג הסוכות חייב להיות בתקופת תשרי, וחג הפסח בתקופת ניסן, עיי"ש באריכות.

אֲבָל מִפְּנֵי שֶׁיְּכִוְּנוּ הַחֶשְׁבּוֹנוֹת לְעִנְיַן קְבִיעוּת הַמּוֹעֲדִים הִשְׁאִילוּ מִדַּת שָׁנָה לַלְּבָנָה גַּם כֵּן. וְנִמְצָא שֶׁיִּשְׂרָאֵל מְחַדְּשִׁים מִנְיַן הַיָּמִים וְהַשָּׁנִים לַלְּבָנָה, וְזֶה לָהּ לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. אָמְנָם לַעֲשׂוֹת סְמוּכִים לְבַעַל הַמַּאֲמָר, שֶׁלֹּא אָמַר לָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶלָּא "יָמִים וְשָׁנִים", וְהָא קְרָא קָא צָוַח "לְאוֹתֹת וּלְמוֹעֲדִים וגו'", זֶה יִתְבָּאֵר בְּסָמוּךְ בְּסִיָּעְתָּא דִשְׁמַיָּא (פי"א).

פרק ה

אָמְרָה לוֹ "דִּידֵיהּ נַמִּי אִי אֶפְשָׁר דְּלָא לֵימְנוּ בֵּיהּ תְּקוּפָתָא". שֶׁכְּלַפֵּי שֶׁהַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ אָמַר לָהּ שֶׁיִּמְנוּ בָהּ יִשְׂרָאֵל רַק יָמִים וְשָׁנִים, הָיָה לָהּ מָקוֹם לִטְעוֹן, וּכְלוֹמַר, מֵאַחַר שֶׁנִּדְבָּה רוּחֵךְ לָתֵת לָהּ כָּבוֹד זֶה לְהַמָּנוֹת בָּהּ יָמִים שֶׁל הַמּוֹעֲדִים, וְגַם הַשָּׁנִים יִתְחַדְּשׁוּ לְמָנוֹת בָּהּ, אַף שֶׁאֵין לָהּ שָׁנָה, הִנֵּה תִּטְעֹן שֶׁעַל הַשָּׁנִים אֵין לָהּ חֵפֶץ, מִכֵּיוָן שֶׁגַּם אִי אֶפְשָׁר דְּלָא לֵימְנוּ בִּדִידֵיהּ נַמִּי. שֶׁהֲרֵי עַצְמָהּ שֶׁל שָׁנָה שֶׁמְּחַשְּׁבִים לַלְּבָנָה, הוּא לְדַמּוֹתָהּ לַחַמָּה. נִמְצָא שֶׁעִקַּר חֶשְׁבּוֹן הַשָּׁנִים חוֹזֵר לַחַמָּה, וּמָה כָּבוֹד יֵשׁ לָהּ בָּזֶה? לָכֵן בִּקְשָׁה שֶׁלֹּא יַחְזֹר דְּבָרוֹ הַטּוֹב רֵיקָם וְלָתֵת לָהּ מַתָּנָה טוֹבָה גְּנוּזָה אַחֶרֶת בִּמְקוֹם הַשָּׁנִיָּה. וְנִמְצָא עַכְשָׁו שֶׁלֹּא טָעֲנָה הַטַּעֲנָה הַזֹּאת בְּדֶרֶךְ קִנְאָה עַל הַחַמָּה, כִּי אִם מִמַּה שֶׁהִרְחִיב לָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לָתֵת לָהּ שְׁתַּיִם אֵלֶּה, יָמִים וְשָׁנִים, טָעֲנָה שֶׁבִּמְקוֹם שָׁנִים יַחֲלִיף לָהּ טוֹבָה אַחֶרֶת, הוֹאִיל וּבַשָּׁנִים אֵין לָהּ יֶתֶר שְׁאֵת, כִּי נַהֲפוֹךְ הוּא, שֶׁהַכֹּל חוֹזֵר אֶל הַחַמָּה.

וְאָמְנָם, הַסַּעַד הֵבִיא בַּעַל הַמַּאֲמָר לְהֶדְיָא, הוֹאִיל וְהוּא מֵהַפָּרָשָׁה עַצְמָהּ אֲשֶׁר בָּהּ הוּא דּוֹרֵשׁ, וּמִתּוֹךְ זֶה הַסַּעַד נַעֲשָׂה לוֹ סַעַד גַּם לְדִלְעֵיל מִנֵּיהּ, בְּאֹפֶן שֶׁזֶּה הַכָּתוּב שֶׁמֵּבִיא, הַיְנוּ דִּכְתִיב "וְהָיוּ לְאוֹתֹת וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וְשָׁנִים", קָאֵי אַשֶּׁלְפָנָיו וְאַשֶּׁלְפָנֵי פָּנָיו. וְזֶה, דְּיֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּמִּקְרָא הַזֶּה תַּרְתֵּי:

חָדָא: שֶׁלֹּא בָּאוּ הָעִנְיָנִים כְּסִדְרָן, שֶׁבֵּין שֶׁיִּהְיֶה "לְאוֹתוֹת", כְּדִבְרֵי רַשִׁ"י[124], עַל לְקוּת הַמְּאוֹרוֹת בַּחֲצִי חֹדֶשׁ לַלְּבָנָה[126] וּבַמּוֹלָד לַחַמָּה[125], הִנֵּה הַ"יָּמִים" מֻקְדָּמִים. וּבֵין שֶׁיִּהְיֶה כְּדִבְרֵי מִדְרַשׁ הָרַבּוֹת (בראשית פ"ו א), "לְאוֹתוֹת" אֵלּוּ הַשַּׁבָּתוֹת, "וּלְמוֹעֲדִים" אֵלּוּ שָׁלֹשׁ הָרְגָלִים, "וּלְיָמִים" אֵלּוּ רָאשֵׁי חֳדָשִׁים, מִכָּל מָקוֹם, הַ"יָּמִים" מֻקְדָּמִים לַ"מּוֹעֲדִים".

אִידָךְ: שֶׁבְּכֻלָּן חוּץ מִ"שָּׁנִים", בָּאָה הַלַּמֶּ"ד בְּרֹאשָׁם, וְלָמָּה חֻסְּרָה בַּ"שָּׁנִים"?

וּמִתּוֹךְ אֵלּוּ שְׁנֵי הַדִּקְדּוּקִים, יֵשׁ סַעַד לִשְׁנֵי אֵלּוּ, רוֹצֶה לוֹמַר, חָדָא, מַה שֶּׁאָמַר בַּעַל הַמַּאֲמָר שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר לָהּ "לִימְנוּ בָךְ יִשְׂרָאֵל יָמִים וְשָׁנִים", וְזֶה מִפְּנֵי מַה שֶּׁאַחֵר

[124] וז"ל: והיו לאותות - כשהמאורות לוקין סימן רע הוא לעולם, שנאמר (ירמיה י ב) "מאותות השמים אל תחתו", בעשותכם רצון הקדוש ברוך הוא אין אתם צריכין לדאג מן הפורענות.

[125] ליקוי חמה הוא כשהלבנה מסתירה על השמש, וזמן מקרה זה הוא בתחילת החודש, בעת מולד הלבנה.

[126] שהרי ליקוי לבנה הוא כשהחמה מסתירה על הלבנה, וזמן מקרה זה הוא באמצע החודש, בזמן מילוי הלבנה.

הַ"יָּמִים" מִמְּקוֹמָם הָרָאוּי, אֶלָּא לִסְמֹךְ "יָמִים" אֶל הַ"שָּׁנִים". וּלְהוֹרוֹת נָתַן, שֶׁנִּלְמַד מִזֶּה שֶׁכָּךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַלְּבָנָה, דְּלִימְנוּ בָהּ יִשְׂרָאֵל יָמִים וְשָׁנִים.

וְזֶה שֶׁאָמַר בַּעַל הַמַּאֲמָר, שֶׁהַיֶּרַח טָעָנָה "בְּדִידֵיהּ נַמֵּי אִי אֶפְשָׁר כוי" יָצָא לוֹ, מִמַּה שֶּׁלֹּא נֶאֱמְרָה הַלָּמֶ"ד בַּ"שָּׁנִים", לְהוֹרוֹת שֶׁ"שָּׁנִים" הֵם עִנְיָן בִּפְנֵי עַצְמוֹ, לֹא נִמְשָׁךְ לַאֲחֵרִים. וְהוּא כְּדֵי שֶׁיּוּבַן שֶׁהַיֶּרַח אָמְרָה "וְשָׁנִים", כְּאָמְרוֹ, "וְשָׁנִים מַה תִּהְיֶה עָלֶיהָ?", שֶׁהֲרֵי אֵין לִי בָּהֶם יֶתֶר שְׁאֵת, כִּי אִדְּרַבָּה, עִקָּרָם לַחַמָּה, כָּאָמוּר.

וְאֵין לְתִמַּהּ כְּלָל, עַל שֶׁבְּתוֹךְ דִּבְרֵי כָּתוּב אֶחָד יוּבְנוּ שְׁתֵּי מַאֲמָרוֹת, וְגַם יֵיחַס לִשְׁנַיִם הָאוֹמְרִים, כִּי רַבִּים בֵּן, שְׁמִי שֶׁאָמַר זֶה לֹא אָמַר זֶה (יְעַיֵּן בַּיַּלְקוּט פִּי שׁוֹפְטִים רֶמֶז נ"ח)[127].

פרק ו

אָמַר לָהּ "זִיל לִיקְרוּ צַדִּיקִים בִּשְׁמֵךְ". כְּבָר נִמְשְׁכוּ הַדְּבָרִים שֶׁאַף שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא "לְכִי וּמַעֲטִי כוי", שֶׁמִּפְּנֵי שֶׁמָּצְאָה טַעֲנָה לֹא עָשְׂתָה מִיָּד אַךְ טָעֲנָה תְּחִלָּה, כִּדְמוּכָח מִמַּה שֶׁאָמְרָה "אַמְעִיט כוי" בִּלְשׁוֹן עָתִיד. וְכֵן אָמַר לָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אַחַר כָּךְ "לְכִי כוי", לֵאמֹר, עֲשֵׂה כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לָךְ. וּבֵאַרְתִּי זֶה בְּשֶׁנֵּי פָּנִים כְּדִלְעֵיל. וְחָזְרָה וּבִקְּשָׁה עַל אַחַת מֵהַמַּעוּטִים שֶׁלֹּא תִּהְיֶה, דְּהַיְנוּ עַל הָאוֹרָה. וְאָמַר לָהּ עוֹד "לְכִי כוי", שֶׁגְּזֵרָתוֹ לֹא תִתְבַּטֵּל.

וּפֵיסָהּ בְּעִנְיַן יָמִים וְשָׁנִים, וְהִיא שְׁאֵלָה עַל הַשָּׁנִים, לָתֵת לָהּ עִנְיָן אַחֵר בִּמְקוֹמוֹ. נִמְצָא, דְּמִסְתָּמָא כָּל עוֹד שֶׁהָיָה הַמַּשָּׂא וּמַתָּן בֵּין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְהַיֶּרַח, שֶׁעֲדַיִן לֹא בָא לִכְלַל מַעֲשֶׂה עִנְיַן הַמְעוּט. נִמְצָא, שֶׁעַכְשָׁו נַמֵּי הֲצָרַךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לוֹמַר "זִיל". כְּלוֹמַר, כֵּלֶה מְלַאכְתֵּךְ שֶׁעָלָיו נִצְטַוִּית, שֶׁתֵּלֵךְ מִמְּקוֹמֵךְ מַטָּה מַטָּה. וּבְמַה שֶׁתֵּרֵד פְּלָאִים תִּתְמַעֵט בִּשְׁתַּיִם אֵלֶּה, בְּמִדַּת הַגּוּף וּבָאוֹרָה. אָמְנָם קִבֵּל דִּבֶּרְיָהּ, וְנָתַן לָהּ בִּמְקוֹם "שָׁנִים", כֵּיוָן שֶׁלֹּא נִתְפַּיְּסָה בּוֹ, וּבִקְּשָׁה עִנְיָן אַחֵר, אָמַר "צַדִּיקִים יִקָּרְאוּ בִשְׁמֵךְ".

[127] וז"ל: 'מדוע בושש רכבו לבוא', שלשה דברים זה בצד זה, מי שאמר זה לא אמר זה, 'מדוע בושש רכבו לבוא' אמרה אמו של סיסרא, 'הלא ימצאו יחלקו שלל' אמרה אשתו וכלותיו, ורוח הקודש אומרת: 'כן יאבדו כל אויביך', כיוצא בו הזקנים אומרים 'ידינו לא שפכו את הדם הזה', הכהנים אומרים 'כפר לעמך ישראל', ורוח הקדש אומרת 'ונכפר להם הדם'. כיוצא בו 'הכר נא למי החותמת' אמרה תמר, 'צדקה ממני' אמר יהודה, 'ולא יסף עוד לדעתה' אמרה רוח הקדש, כיוצא בו 'באנו אל הארץ אשר שלחתנו' אמר יהושע, 'עלה נעלה' אמר כלב, 'אפס כי עז העם' אמרו מרגלים, כיוצא בו 'מי יצילנו מיד הא-להים האדירים' אמרו כשרים שבהם, רשעים שבהם אמרו: 'אלה הם המכים את מצרים', עשר מכות היו לו ושלמו. (אמר להם הקדוש ברוך הוא: אין לי מכה?! מעתה אני מביא עליכם מכה שלא נהיתה מעולם, אלו עכברים שהיו שומטים את מעיהם.) גבורים שבהם היו אומרים 'התחזקו והיו לאנשים'. כיוצא בו 'מיכה המורשתי וגו'... וינחם ה' על הרעה' עד כאן אמרו כשרים שבהם, רשעים שבהם אמרו 'גם איש מתנבא בשם ה'...' - אמרו כשם שנהרג אוריה כך ירמיה חייב ליהרג, 'אך יד אחיקם בן שפן היתה את ירמיה לבלתי תת אותו ביד העם'. כיוצא בו 'תחת התפוח עוררתיך' עד כאן אמרה רוח הקדש, וישראל אומרים 'שימני כחותם על לבך', ואומות העולם אומרים 'כי עזה כמות אהבה'. כיוצא בו 'בלתי אל המן עינינו' אמרו ישראל, והמקום מפייס 'והמן כוזרע גד הוא'. כיוצא בו 'ואתה עיף ויגע' אלו ישראל, 'ולא ירא א-להים' זה עמלק. וכה"א 'חי ה' שכבי עד הבקר': 'חי ה'' ליצרו נשבע, ולאשה אמר 'שכבי עד הבקר'.

וְהִנְנִי תּוֹפֵס לְעִקָּר גִּרְסַת הַיַּלְקוּט[128], דְּלֹא גָּרַס אֶלָּא יַעֲקֹב וְדָוִד, שֶׁהֵם הָאֲמוּרִים בַּמִּקְרָאוֹת. כִּי רָחוֹק וְזָר מְאֹד הַגִּירְסָא דְּגָרַס "שְׁמוּאֵל הַקָּטָן", כִּי לֹא נִמְצָא בַּכְּתוּבִים. וְנִצְטָרֵךְ לוֹמַר שֶׁיִּרְמֹז אֶל מִשְׁנַת "שְׁמוּאֵל הַקָּטָן אוֹמֵר בִּנְפֹל וגו'" (אבות ד יט)[129]. וְגַם הָיָה לוֹ לִגְרֹס אוֹתוֹ אַחַר דָּוִד. אֶלָּא טָעוּתָא הוּא מֵאֵיזֶה תַּלְמִיד טוֹעֶה שֶׁהִגִּיהַּ כֵּן בַּסְּפָרִים מֵאֵיזֶה שִׁבּוּשׁ דַּעַת שֶׁהָיָה בּוֹ.

וְיָדוּעַ שֶׁעִנְיַן הַשֵּׁם וְגִדְרוֹ הוּא הַמַּהוּת, כִּי עַל כֵּן נִשְׁתַּבַּח הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּאָדָם הָרִאשׁוֹן לְמַלְאָכֵי מַעְלָה, לְהוֹדִיעָם חָכְמָתוֹ שֶׁל אָדָם הָרִאשׁוֹן עַל יְדֵי מַה שֶּׁקָּרָא שֵׁמוֹת לְכָל הַבְּהֵמוֹת וְהַחַיּוֹת, כִּדְאִיתָא בְּמִדְרַשׁ רַבָּה (בראשית רבה יז ד)[130]. וְכָל זֶה, מִפְּנֵי שֶׁהָיָה חָכָם בְּחָכְמַת הַבְּרִיאָה, לָדַעַת מַהוּת כָּל בְּרִיָּה וּבְרִיָּה.

וְכֵן הָרַמְבַּ"ן בְּפָרָשָׁה זוֹ שֶׁאָנוּ בָהּ (פסוק יח), כָּתַב בַּפָּסוּק "לְמָמְשֶׁלֶת וגו'", שֶׁמַּה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (תהלים קמז ד) "מוֹנֶה מִסְפָּר לַכּוֹכָבִים לְכֻלָּם שֵׁמוֹת יִקְרָא", וְכֵן (ישעיה מ כו) "לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקְרָא", כִּי קְרִיאַת הַשֵּׁמוֹת הִיא הַהַבְדָּלָה בְּכוֹחוֹתָם. עַד כָּאן. אִם כֵּן, עִנְיַן הַצַּדִּיקִים שֶׁיִּהְיוּ נִקְרָאִים עַל שְׁמָם, הוּא עַל מַהוּתָם. וּמָצָא שְׁנַיִם אֵלּוּ, יַעֲקֹב וְדָוִד, וְנִקְרְאוּ 'קָטָן' כָּל אֶחָד בַּעֲבוּר קַטְנוּתָם וְצָרוֹת שֶׁהִגִּיעוּ עֲלֵיהֶם. שֶׁכֵּן יַעֲקֹב אָמַר "יְמֵי שְׁנֵי מְגוּרַי וגו' מְעַט וְרָעִים" (בראשית מז ט), וְכֵן מְעִידִים הַסִּפּוּרִים שֶׁבַּתּוֹרָה עָלָיו. וְכָמוֹהוּ דָּוִד, תְּרֵאָה בַּסִּפּוּרִים שֶׁעָלָיו כַּמָּה הִשְׁגִּיחוּ צָרוֹת רַבּוֹת וְרָעוֹת, וּבְמִזְמוֹרָיו כְּמוֹ כֵן. הִנֵּה שֶׁיִּהְיוּ בְּמַהוּתָם גַּם כֵּן עוֹלִים וְיוֹרְדִים וּמְסוֹבְבֵי הַתְּלָאוֹת דֶּגְמַ(ו)ת הַיֶּרַח, פַּעַם זוֹרַחַת פַּעַם נִסְתֶּרֶת. וְהִנֵּה, דָּבָר גָּדוֹל אָמַר לְהַ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כִּי כְּפִי קַבָּלָתֵנוּ[131] מַעֲלַת הַצַּדִּיק גָּבְרָה מִמַּעֲלַת מַלְאָכִים[133], כָּל שֶׁכֵּן מִמַּעֲלַת גְּרָמִים הַשְּׁמֵימִים וּצְבָאֵיהֶם[132]. וְאִם כֵּן, כְּשֶׁיִּהְיוּ

[128] רבינו כותב שבילקוט לא גרס שמואל הקטן, אולם בדפוסים שלנו בילקוט שמעוני (בראשית רמז ח) איתא גם שמואל הקטן, ועיין מ"ש לעיל שער א סוף פרק א בהערה על מאמר חז"ל זה.

[129] וז"ל רבינו בתוספות יום טוב שם: שמואל הקטן - במדרש שמואל, בשם ירושלמי: לפי שהיה מקטין עצמו. אי נמי שהיה (מעט) קטן משמואל הנביא שאף הוא ניבא בשעת מיתתו והיה ראוי שתשרה עליו שכינה [סוטה מ"ח ע"ב] אלא שאין דורו ראוי לכך ונמצא שזה השם הוא לו לתהלה ולתפארת.

[130] וז"ל: א"ר אחא: בשעה שבא הקדוש ברוך הוא לבראות את האדם נמלך במלאכי השרת. אמר להן: נעשה אדם. אמרו לו: אדם זה מה טיבו? אמר להן: חכמתו מרובה משלכם. הביא לפניהם את הבהמה ואת החיה ואת העוף, אמר להם: זה מה שמו? ולא היו יודעין. העבירן לפני אדם, אמר לו: זה מה שמו? אמר זה שור, זה חמור, זה סוס וזה גמל. ואתה מה שמך? אמר לו: אני נאה להקרא אדם שנבראתי מן האדמה. ואני מה שמי? א"ל: לך נאה להקראות אדני שאתה אדון לכל בריותיך.

[131] ממטבע לשון זה נראה שהיה זה קבלה לרבינו שמעלת האדם (הצדיק) גדלה על המלאכים, ואולי הכוונה שכן קיבל מרבותיו, ואכן רבו הגדול המהר"ל מאריך מאוד בכמה מקומות להוכיח כן נגד דעת הרבה מגדולי ישראל, ויתכן שכן הוא על פי חכמת האמת הנקרא "קבלה". (ועיין בהערות הבאות להלן).

[132] וז"ל המהר"ל (תפארת ישראל פי"ב) דע ... ודבר זה נמשך לדעת חיצוני שיש להם, מה שהם אומרים כי האדם פחות היצירה, שפל הבריאה מן הגלגלים, ומכל שכן מן המלאכים, כמו שהאריכו הם בספור שבח המלאכים ובגלגלים, ובגנות הבריאה של אדם. והמשיכו לזה פשטי הכתוב (תהלים ח, ה) "מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו". ושאר ראיות פשטי הכתוב. והמושכל הראשון כי האדם בעל חומר ובעל הויה והפסד, ומפני זה חושבים

הַצַּדִּיקִים נִקְרָאִים בִּשְׁמָהּ, וְיִהְיוּ בְּמַהוּתָהּ וְתַתְדַּמֶּה הִיא לָהֶם וְהֵם לָהּ, עִנְיָן גָּדוֹל וְשֶׁבַח וְרוֹמְמוּת נִתַּן לָהּ.

אָמְנָם, הַסַּעַד לְהָבִיא עַל זֶה הַמַּאֲמָר שֶׁכָּךְ אָמַר לָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, נִרְאֶה לִי מְבֹאָר מִמַּה שֶׁכָּבָר הִזְכַּרְתִּי מִדְּרַשׁ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה פט"ו ס"ס כז) שֶׁהֵבִיא בַּעַל הָעֵקֶדָה (שער ל"ז), הַמְמַשֵּׁל מְשַׁל הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיֶּרַח אֶל עֵשָׂו וְיַעֲקֹב. וּמֵעַתָּה חֲלוֹמוֹ שֶׁל יוֹסֵף שֶׁחָלַם "וְהִנֵּה הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד עָשָׂר כּוֹכָבִים מִשְׁתַּחֲוִים לִי" (בראשית לז ט), שֶׁזִּדָּחוֹ אֲבִיו בְּאָמְרוֹ (שם י) "הֲבוֹא נָבוֹא אֲנִי וְאִמְּךָ", בְּחָשְׁבוֹ כִּי הוּא הַשֶּׁמֶשׁ וְאִמּוֹ הַיָּרֵחַ. וּלְפִי הַדֶּרֶךְ שֶׁל בַּעַל הַמַּאֲמָר שֶׁאָנוּ בוֹ, יִרְמֹז הַשֶּׁמֶשׁ אֶל עֵשָׂו וְכָל הַדּוֹמִים לוֹ, וְהִשְׁתַּחֲווּ לוֹ כָּל אַנְשֵׁי הָאָרְצוֹת אֲשֶׁר בָּאוּ אֵלָיו לִשְׁבֹּר בָּר. וְאַל תַּרְחִיק אֲמָרַי שֶׁעֵשָׂו בִּכְלָלוֹ כָּל הַדּוֹמִים לוֹ, כִּי בְּוַדַּאי שֶׁהַתְּאוֹמִים הָאֵלּוּ יִכְלְלוּ כָּל אָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאָרֶץ. שֶׁהֲרֵי אֵין פֵּרוּד בֵּין כָּל הָאָדָם שֶׁבָּעוֹלָם, כִּי אִם יַעֲקֹב לְבַדּוֹ. אֲבָל זוּלָתָם מִתְאַחֲדִים וְהָיוּ לַאֲחָדִים. וְעִם הֱיוֹת שֶׁבִּזְמַנִּים הָלְלוּ נִמְצְאוּ הַפְּרָשׁוֹת גַּם בֵּינֵיהֶם, הִנֵּה בִּזְמַן הַקּוֹדֶם, כָּל שֶׁכֵּן בִּזְמַן הָאָבוֹת מִיַּעֲקֹב וְאֵילָךְ, לֹא כֵן הָיָה. וְאִם כֵּן, נוּכַל לוֹמַר כְּשֶׁהַמַּאֲמָר אוֹמֵר "עֵשָׂו", שֶׁבִּכְלַל הַזֶּה יוּבְנוּ כָּל הַדּוֹמִים לוֹ. וְיִהְיֶה הַיֶּרַח שֶׁבַּחֲלוֹמוֹ שֶׁל יוֹסֵף רוֹמֵז עַל יַעֲקֹב. וּלְפִי זֶה, אַף שֶׁיִּהְיֶה הָאֱמֶת עִם דַּעְתּוֹ שֶׁל הָרַמְבַּ"ן (בראשית שם), שֶׁדִּקְדֵּק מִדְּלָא נֶאֱמַר בְּבוֹא יַעֲקֹב לְמִצְרַיִם 'מִלְּבַד נָשָׁיו', דְּשָׁמַע מִינַּהּ שֶׁכְּבָר מֵתוּ בִּלְהָה וְזִלְפָּה, וְלֹא יַגִּיעַ מַרְאוֹת הַיֶּרַח אֶל בִּלְהָה, הִנֵּה יַגִּיעַ אֶל יַעֲקֹב עַצְמוֹ, וְנִתְקַיֵּם כָּל הַחֲלוֹם. וְאַף שֶׁיַּעֲקֹב אָמַר "הֲבוֹא נָבוֹא אֲנִי וְאִמְּךָ", כְּבָר יָדַע שֶׁיִּרְמֹז עַל עֵשָׂו וְעָלָיו, אֶלָּא שֶׁלְּהוֹצִיא מִלְּבָנָן שֶׁל הָאַחִים אָמַר כֵּן, כְּדֵי שֶׁמִּתּוֹךְ כָּךְ יִמָּצֵא שֶׁאֵין בַּחֲלוֹם מַמָּשׁ, שֶׁהֲרֵי אֵין אִמּוֹ קַיֶּמֶת. הִנֵּה, כְּבָר הִתְבָּאֵר שֶׁיַּעֲקֹב נִקְרָא עַל שְׁמָהּ, בַּמַּרְאֶה שֶׁל הַחֲלוֹם הַזֶּה.

כי ראוי לאדם השפל לקנות מעלה והצלחה בידיעת החשוב, המה המלאכים והגלגלים. וכאשר ידע אלו, יש לו מעלה. וכבר התבאר בחבור גבורות ה' כי אין רוח חכמים נוחה בזה, והוא הפך האמונה לגמרי. ולא תמצא דבר זה בדברי חכמים, רק ההפך, כמו שהתבאר בחבור גבורות ה'. וגלו דבר זה במקומות הרבה מאד, ודרשו זה (ב"ר עח, א) מן הכתוב (תהלים צא, יא) "כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך", מי הוא גדול - השומר או הנשמר. וזהו באמת דעת חכמים. וקראו המלאכים והגלגלים שהם עבדים משמשים אל הנבראים, וכדכתיב בקרא (בראשית א, יז) "ויתן אותם אלהים ברקיע השמים להאיר על הארץ", הרי כי תחלת בריאתם היה כדי לשמש את העולם, ולא נבראו לעצמם כלל. והאדם הוא עיקר הבריאה, שהכל נברא בשבילו, והוא בלבד כל המציאות, לא זולת זה. ועם שהאדם הוא בעל חומר, הנה מצד צלם אלהים שנברא בו (בראשית א, כז) יש לו מעלה, מושגח מן העליונים, וכמו שמבואר במקום אחר. עיי"ש שהאריך בזה.

[133] בענין זה ישנו ויכוח גדול בין חכמי הדורות הראשונים, א: רב סעדיה גאון (אמונות ודעות תחילת מאמר ד) כותב שתכלית הבריאה הוא האדם ומעלתו גדלה על הכל. ב: באבן עזרא (בראשית פסוק ראשון) האריך בראיות לחלוק עליו שצבא השמים נעלים והמלאכים נעלים יותר מהאדם אפילו מהנביאים עיי"ש. ג: דעת הרמב"ם (יסודי התורה פ"ג ה"ט) ברור מללו כהראב"ע דמעלת הגלגלים נעלה מהאדם והמלאכים מהגלגלים. ד: דעת העקידת יצחק (שער ה) האריך בראיות לחלוק על הרמב"ם והרלב"ג שנמשכו לפי דעתו אחר דע הפילוסופים ואולם הוא נגד אמונתינו עם ה' מאמיני החידוש.

וְאָמְנָם, דָּוִד מְבֹאָר מִתְּהִלִּים מִזְמוֹר פ"ט (לו-לח) שֶׁאָמַר "אַחַת נִשְׁבַּעְתִּי בְקָדְשִׁי אִם לְדָוִד אֲכַזֵּב, זַרְעוֹ לְעוֹלָם יִהְיֶה וְכִסְאוֹ כַשֶּׁמֶשׁ נֶגְדִּי, כְּיָרֵחַ יִכּוֹן עוֹלָם וְעֵד בַּשַּׁחַק נֶאֱמָן סֶלָה". וַהֲלֹא יְפֻלָּא, הֵאֵיךְ מִתְמַעֵט וְהוֹלֵךְ, שֶׁאָמַר תְּחִלָּה "כִּסְאוֹ כַּשֶּׁמֶשׁ" וְאַחַר כָּךְ יֹאמַר "כְּיָרֵחַ יִכּוֹן"? וְעוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק, אָמְרוֹ "וְעֵד בַּשַּׁחַק" עַל מִי חוֹזֵר? וְרַשִׁ"י פֵּרֵשׁ (שם לח), הַיָּרֵחַ וְהַשֶּׁמֶשׁ עֵדִים לוֹ, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהֵם קַיָּמִים, יִתְקַיֵּם מַלְכוּתוֹ. כְּמוֹ שֶׁאָמַר יִרְמְיָה (ירמי' לג כ-כא) "אִם תָּפֵרוּ אֶת בְּרִיתִי הַיּוֹם וְאֶת בְּרִיתִי הַלָּיְלָה... גַּם בְּרִיתִי תֵּפַר אֶת דָּוִד עַבְדִּי". עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וְנָכוֹן הַדָּבָר עַל פִּי דִּבְרֵי חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה לא: סנהדרין ל. ועוד), שֶׁאָמְרוּ, כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר "עַד" הֲרֵי שְׁנַיִם אֶלָּא אִם כֵּן שֶׁפֵּרֵט לְךָ הַכָּתוּב 'עַד אֶחָד'. אֶלָּא שֶׁלְּפִי זֶה הָעִנְיָן כָּפוּל, שֶׁכְּבָר הָיְתָה הַהַבְטָחָה "כַּשֶּׁמֶשׁ... וּכְיָרֵחַ יִכּוֹן עוֹלָם".

וְהָרַב אַבְרָהָם בֶּן עֶזְרָא כָּתַב (שם לח) וְהַיָּרֵחַ עֵד נֶאֱמָן. עַד כָּאן. וְעַל פִּי זֶה [יֵשׁ לִי] לְפָרֵשׁ שֶׁאָמַר "כִּסְאוֹ", שֶׁהוּא רוֹמֵז עַל מֶמְשַׁלְתּוֹ, יִהְיֶה כַּשֶּׁמֶשׁ. אַךְ הוּא בְּעַצְמוֹ, לֹא מִצַּד מֶמְשַׁלְתּוֹ, הִנֵּה כְּיָרֵחַ יִכּוֹן. וְתָשׁוּב תֵּבַת "יִכּוֹן" אֶל "אִם לְדָוִד". וּכְבָר הָרַב אַבְרָהָם בֶּן עֶזְרָא כָּתַב שֶׁמִּלַּת "יִכּוֹן" שָׁבָה אֶל "זַרְעוֹ". עַד כָּאן. הֲרֵי שֶׁלֹּא רָצָה שֶׁתָּשׁוּב אֶל "כִּסְאוֹ" הַסָּמוּךְ לוֹ. אַף אֲנִי אוֹמֵר, שֶׁתָּשׁוּב אֶל "דָּוִד" שֶׁלְּפָנָיו פָּנָיו. וִיפַרֵשׁ הַכָּתוּב כָּךְ, "אַחַת נִשְׁבַּעְתִּי לְדָוִד", וְהַשְּׁבוּעָה כּוֹלֶלֶת שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים, הָאי, זַרְעוֹ לְעוֹלָם יִהְיֶה, הַבי, מֶמְשַׁלְתּוֹ, דְּהַיְנוּ כִּסְאוֹ, תִּמְשׁוֹל כַּשֶּׁמֶשׁ, שֶׁהוּא הַמּוֹשֵׁל הַגָּדוֹל שֶׁבְּמֶמְשֶׁלֶת צְבָא הַשָּׁמַיִם. הַגי, הוּא עַצְמוֹ כְּיָרֵחַ יִכּוֹן לְעוֹלָם. וְשָׁם "עוֹלָם" יֹאמַר עַל עוֹלָמוֹ שֶׁל הָאָדָם, כְּלוֹמַר, כָּל יְמֵי חַיָּיו. הֲרֵי שֶׁדָּוִד עַצְמוֹ, לֹא בְּעֶרְךְ מֶמְשַׁלְתּוֹ, דִּמָּהוּ לַיָּרֵחַ! אֶלָּא, כְּמוֹ הֶכָּנָתוֹ שֶׁל הַיָּרֵחַ יִכּוֹן הוּא. וְכַאֲשֶׁר אָמַרְתִּי לְמַעְלָה, כִּי הָיָה עוֹלֶה וְיוֹרֵד, יוֹרֵד וְעוֹלֶה, כָּל יְמֵי חַיָּיו. וְיִצְדַּק פֵּרוּשׁ הָרַב אַבְרָהָם בֶּן עֶזְרָא שֶׁאָמַר, "וְעֵד בַּשַּׁחַק" נֶאֱמַר עַל הַיָּרֵחַ לְבַד, שֶׁהוּא עֵד נֶאֱמָן עַל הוֹרָאוֹתָיו שֶׁל דָּוִד עַצְמוֹ.

הִנֵּה כְּבָר מָצָאנוּ מַה שֶּׁבִּקַּשְׁנוּ, שֶׁמִּבֹּאר הוּא שֶׁיַּעֲקֹב נִדְמֶה לַיָּרֵחַ וְכֵן דָּוִד, שֶׁשְּׁנֵיהֶם נִקְרָאִים קָטָן כְּמוֹתָהּ, וְכָל זֶה שֶׁהֵם דּוֹמִים לְמַהוּתָהּ וְכָמוּהָ. וְלָזֶה תִּרְאֶה, שֶׁמְּתַקְּנֵי הַבְּרָכוֹת (מס' סופרים פ"כ ה"ב) תִּקְּנוּ אַחַר בִּרְכַּת הַלְּבָנָה לֵאמֹר, "בָּרוּךְ יי"וֹצְרֵךְ בָּרוּךְ ע"וֹשֵׂךְ בָּרוּךְ ק"וֹנֵךְ בָּרוּךְ בי"וֹרְאֵךְ", שֶׁרָאשֵׁי תֵּבוֹת יַעֲקֹ"ב[134]. כְּאִלּוּ יֹאמַר שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ עֲשָׂאָהּ בְּאַרְבַּע אוֹתִיּוֹת אֵלּוּ, שֶׁהֵם יַעֲקֹב, שֶׁכְּשֵׁם שֶׁשֵּׁם יַעֲקֹב מוֹרֶה עַל מַהוּתוֹ, כְּכָל הַשֵּׁמוֹת אֲשֶׁר שָׁם

[134] ז"ל הטור או"ח סימן תכו: ואומר ג"פ סימן טוב תהיה לכל ישראל ברוך בוראך ברוך יוצרך ברוך מקדשך, ורוקד ג"פ כנגדה וכו', וי"א בזה הסדר ברוך יוצרך ברוך עושך ברוך קונך ברוך בוראך וסימן יעקב והיא רמז לו. ע"כ. ובתשב"ץ קטן סימן רכ כתב וז"ל: ולאחר הברכה אומר ברוך יוצרך ברוך עושך ברוך קונך ברוך בוראך זהו ר"ת יעק"ב מפני שצורתו של יעקב חקוקה בלבנה. ע"כ. וכ"כ אבודרהם ברכת הראייה, השבח וההודאה. וז"ל: ואחר הברכה אומר ברוך יוצרך ברוך עושך ברוך קונך ברוך בוראך בר"ת יעקב מפני שנמשל ללבנה. ע"כ.

הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ בָּאָרֶץ, לֹא דֶּרֶךְ אֲרָעִי כִּשְׁמוֹתָן שֶׁל הֶדְיוֹטוֹת, וְכָכָה מַהוּתָהּ שֶׁל הַלְּבָנָה בְּאֵלּוּ הָאוֹתִיּוֹת, שֶׁשֵּׁם זֶה, יַעֲקֹב, נִבְנָה מֵהֶם. כִּי מַהוּת הַלְּבָנָה וּמַהוּת יַעֲקֹב אֲחָדִים הֵם[135], כְּפִי מַה שֶּׁנִּרְאֶה מֵעִנְיְנֵיהֶם. וְכֵן אוֹמְרִים אַחַר כָּךְ "דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל חַי וְקַיָּם", גַּם לְכַוָּנָה זוֹ. וְלָכֵן אוֹמְרִים "מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל", כְּלוֹמַר, וְלֹא מֶלֶךְ עֵשָׂו וְדוֹמָיו, שֶׁהֵם מְיֻחָסִים לַשֶּׁמֶשׁ. וְאוֹמְרִים "חַי וְקַיָּם", כִּי הוּא, הַמֶּלֶךְ דָּוִד, מַהוּתוֹ כְּמַהוּת הַלְּבָנָה עַד שֶׁנִּמְצָא בְּרָאוֹתֵנוּ הִתְחַדְּשׁוּתֵךְ, הֲרֵי כְּאִלּוּ הוּא חַי וְקַיָּם. וְגַם כֵּן, מֵהִתְחַדְּשׁוּתֵךְ לָמַדְנוּ שֶׁהוּא חַי וְקַיָּם, לְהִתְחַדֵּשׁ כְּמוֹתֵךְ. וּכְעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר בִּנְבוּאַת יְחֶזְקֵאל (לז כד) עַל הֶעָתִיד "וְעַבְדִּי דָוִד מֶלֶךְ עֲלֵיהֶם" וְחָזַר וְשָׁנָה לְהַחֲזִיק הָעִנְיָן (שם כה) "וְדָוִד עַבְדִּי נָשִׂיא לָהֶם לְעוֹלָם". וְיִצְדַּק עַכְשָׁו מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב "וְעֵד בַּשַּׁחַק נֶאֱמָן סֶלָה", כִּי סֶלָה שֵׁם עַל הַזְּמַן הֶעָתִיד. וְדָבָר זֶה שֶׁאוֹמְרִים "דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וכו'", לְמַדְנוּהוּ מֵרַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ שֶׁאָמַר לְרִי חִיָּא (ראש השנה כה.) "זִיל לְעֵין טָב וְקַדְּשֵׁיהּ לְיַרְחָא וּשְׁלַח לִי סִימָנָא דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל חַי וְקַיָּם". וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י, דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל נִמְשָׁל כַּלְּבָנָה, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ "כִּסְאוֹ כַשֶּׁמֶשׁ נֶגְדִּי כְּיָרֵחַ יִכּוֹן עוֹלָם". עַד כָּאן. בְּפֶרֶק ב' דְּמַסֶּכֶת רֹאשׁ הַשָּׁנָה:

פרק ז

חֲזִיהּ דְּלָא קָמַיְתְבָא דַּעְתָּהּ. הִנֵּה מִמַּה שֶּׁשִּׁתְקָה וְלֹא עָנְתָה עוֹד, אֵין נִרְאֶה שֶׁהָיְתָה שׁוֹתֶקֶת כְּמוֹדָה, כִּדְאָמְרִינַן בְּעָלְמָא (יבמות פז: ועוד) "שְׁתִיקָה כְּהוֹדָאָה דָּמְיָא". שֶׁהָיְתָה אִם כֵּן דַּעְתָּהּ נָחָה וּשְׁקֵטָה. אֶלָּא אִיפְּכָא מַשְׁמַע, שֶׁהֲרֵי אִלּוּ הָיְתָה מִתְיַשֶּׁבֶת בְּכָךְ, הָיָה לָהּ לְהוֹדוֹת וּלְשַׁבֵּחַ, לְתֵּן שֶׁבַח וְהוֹדָיָה לוֹ יִתְבָּרַךְ, עַל שֶׁשָּׁמַע לְקוֹלָהּ, כִּי כֵן יָאוּת לִפְנֵי מֶלֶךְ, כָּל שֶׁכֵּן לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְהִיא לֹא כֵן עָשְׂתָה. נִרְאֶה מִבֹּאר, שֶׁלֹּא הָיְתָה מִתְיַשֶּׁבֶת בְּדַעְתָּהּ. וְאִם תֹּאמַר, הָא אִיכָּא לְמֵידַק אִיפְּכָא, שֶׁאִם לֹא הָיְתָה מִתְיַשֶּׁבֶת בְּדַעְתָּהּ, אִם כֵּן, לָמָּה שָׁתְקָה וְלֹא בִקְּשָׁה עוֹד? וְהוֹאִיל וְאִיכָּא לְמֵידַק הָכִי וְאִיכָּא לְמֵידַק הָכִי, מַה חִזְית דְּאַמַּרְתְּ שֶׁלֹּא נִתְיַשְּׁבָה דַּעְתָּהּ מִדְּלֹא נָתְנָה שֶׁבַח וְהוֹדָיָה? אֵימָא אִיפְּכָא,

[135] כאן המקום להעיר ממה שכתב הב"ח אורח חיים סימן תכו וז"ל: ומ"ש וי"א בזה הסדר וכו' וסימן יעקב והיא רמז לו. נראה דלפי שיעקב נקרא שמש כמ"ש רז"ל (ב"ר פרשה ס"ח, י"ב) על פסוק (בראשית כ"ח י"א) 'כי בא השמש' וכתיב (שם ל"ז ט') 'והנה השמש והירח' והלבנה מאירה מאור השמש על כן צורת הלבנה מתוקנת בצורת יעקב ועיין לעיל בסי' רפ"א (ס"ד). וז"ל שם: קרא לשמש וכו'. לפירוש הראשון קשה דה"ל לומר ראה והתקין הלבנה וליש אומרים גם כן קשה דה"ל לומר ראה והקטין הלבנה, אבל יש עוד לפרש על פי דברי רבותינו ז"ל (תקו"ז תקון י"ח לו ע"ב) שצורתו של יעקב נראית בלבנה שעל כן תקנו בברכת הלבנה ברוך יוצרך וכו' ראשי תיבות יעקב כפי הנוסחא שבידינו (עי' טור סוס"י תכו) ובבראשית רבה (פרשה סח ס"י) אמרו על פסוק (בראשית לז ט) והנה השמש והירח אמר יעקב מי גילה לו ששמי שמש שנאמר (שם כח יא) כי בא השמש ואמרו רבותינו ז"ל לשם שהמלאכים אמרו זה לזה אתא שמשא, והנה על פי זה אמר קרא לשמש ויזרח אור פי' אור של שכינה השרויה על זיו איקונין של יעקב ששמו שמש ראה והתקין צורת הלבנה כדי שיהא אור של השמש מכה ומאיר על הלבנה שע"י כן הגיע צורתו של יעקב מצויירת בלבנה לפי שהלבנה מקבלת אורה מן השמש שהיא צורתו של יעקב ממש.

מִדְּשָׁתְקָה הָיְתָה מִתְיַשֶּׁבֶת בְּדַעְתָּהּ? לֹא קַשְׁיָא, דְּאִי אָמְרַתְּ דְּלֹא הָיְתָה מִתְיַשֶּׁבֶת בְּדַעְתָּהּ, אִם כֵּן, מִתְיַשֵּׁב לָמָּה לֹא נָתְנָה שֶׁבַח וְהוֹדָיָה. אֲבָל אִי אָמַרְתְּ שֶׁהָיְתָה מִתְיַשֶּׁבֶת בְּדַעְתָּהּ, תִּקְשֶׁה לָמָּה לֹא נָתְנָה שֶׁבַח?

אֲבָל לֹא קַשְׁיָא הָא, אִם לֹא נִתְיַשְּׁבָה בְּדַעְתָּהּ, לָמָּה לֹא חָזְרָה וְשָׁאֲלָה, שֶׁהֲרֵי יֵשׁ לוֹמַר שְׁנֵי תֵּרוּצִים. חֲדָא, דְּלֹא רָצְתָה לְהַטְרִיחַ עַל קוֹנָהּ. בֹּא וּרְאֵה מִשְּׁנָתֵנוּ בְּפֶרֶק סַדֶּר תַּעֲנִיּוֹת כֵּיצַד (פ"ג מ"ח), מֵעְנַיִן חוֹנִי הַמְעַגֵּל וּמַה שֶּׁשָּׁלַח לוֹ שִׁמְעוֹן בֶּן שֶׁטַח. אִידָךְ, שָׁאַף עַל פִּי שֶׁלֹּא נִתְיַשְּׁבָה דַּעְתָּהּ, לֹא רָאֲתָה לְזַלְזֵל בִּכְבוֹד הַצַּדִּיקִים, כִּי גָּדוֹל כֹּחָם, וְיוֹדַעַת הָיְתָה שֶׁהַצַּדִּיקִים יִגְזְרוּ אֹמֶר וְיִשְׁלְטוּ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ כֻּלָּם.

וְיָכֹלְתִּי לַעֲשׂוֹת סָעַד מִן הַכָּתוּב אַף לְזֶה הָעִנְיָן, וְעַל פִּי מַה שֶּׁאָמַרְתִּי דִּלְכָךְ שְׁתִקָה כִּי יָרְאָה מִלְּזַלְזֵל בִּכְבוֹדָן שֶׁל הַצַּדִּיקִים, וְהוּא מַה שֶּׁנֶּאֱמַר (בראשית מח יט) "וְאוּלָם אָחִיו הַקָּטֹן יִגְדַּל מִמֶּנּוּ וְזַרְעוֹ וגו'". וַהֲרֵי נִרְאֶה, לְכְאוֹרָה, דְּזֶה שֶׁקְּרָאוֹ "הַקָּטֹן", לְלֹא צֹרֶךְ הוּא, שֶׁהָיָה דַּי בְּשֶׁיֹּאמַר "וְאוּלָם אָחִיו", כִּי תְּחִלַּת דְּבָרָיו "יַדְעְתִּי וגו' גַּם הוּא וגו'", הַכֹּל בִּמְנַשֶּׁה אָמַר, וּמִמֵּילָא, כְּשֶׁיֹּאמַר "וְאוּלָם אָחִיו" שֶׁהָרָצוֹן בּוֹ אֶפְרַיִם, וְלָמָּה יְכַנֵּהוּ בְּחִנָּם בְּשֵׁם "הַקָּטֹן".

אֲבָל בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פ"ו ט פצ"ז ד) אָמְרוּ[136] עַל "וְזַרְעוֹ וגו'", אֶפְשָׁר כֵּן? אֶלָּא זֶה יְהוֹשֻׁעַ שֶׁעוֹמֵד מִמֶּנּוּ, שֶׁהוּא מַעֲמִיד גַּלְגַּל חַמָּה וּלְבָנָה, שֶׁהֵם שַׁלִּיטִים מִסּוֹף הָעוֹלָם וְעַד סוֹפוֹ. עַד כָּאן. לָכֵן אָמַר "וְאוּלָם אָחִיו הַקָּטֹן", הֲלֹא שְׁמוֹ נִקְרָא עַל שֵׁם הַצַּדִּיקִים שֶׁנִּקְרָאִים 'קָטָן'. כִּי אַף זֶה שֶׁיַּעֲמֹד מִמֶּנּוּ, יִשְׁלוֹט בָּעֶלְיוֹנִים, עַד שֶׁיְּגוֹרֵר אֹמֶר עַל גַּלְגַּל חַמָּה וְעַל גַּלְגַּל לְבָנָה כו'. וּבְתוֹךְ מַה שֶּׁבָּעֲבוּר כֵּן קָרָאוֹ "הַקָּטֹן", הֲרֵי שֶׁשֵּׁם 'קָטֹן' הַמְכֻנֶּה בִּבְנֵי אָדָם יֵשׁ בִּכְלָלוֹ רֶמֶז עַל שֶׁיִּהְיֶה שַׁלִּיט עַל הָעֶלְיוֹנִים. וְלָכֵן שְׁתְקָה הַיֶּרַח מִלְּזַלְזֵל בִּכְבוֹד הַצַּדִּיקִים, מִפְּנֵי הַיִּרְאָה גַּם כֵּן, לֹא מִפְּנֵי הַכָּבוֹד בִּלְבָד.

פרק ח

אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא "הָבִיאוּ כַּפָּרָה עָלַי עַל שֶׁמִּעַטְתִּי אֶת הַיָּרֵחַ". נִרְאֶה בְּעֵינַי שֶׁהוּא כִּפְשׁוּטוֹ וּמִשְּׁמָעוֹ מִמָּשׁ. שֶׁצִּוָּה לְיִשְׂרָאֵל שֶׁיָּבִיאוּ כַּפָּרָה, פֵּרוּשׁ קָרְבַּן חַטָּאת, וְהוּא כַּפָּרָה כְּכָל שְׁאָר חַטָּאת, וְעַל יִשְׂרָאֵל. אָמְנָם, שֶׁעִם זֶה יִהְיֶה "עָלַי", וּבְאֹפֶן זֶה, שֶׁהֲרֵי דַּרְכֵי אֱלֹהֵינוּ יִתְבָּרַךְ בְּכָל הַמַּסָּפֵר בַּמַּאֲמָר הַזֶּה, שֶׁהָיָה מַחֲזִיר לְפִיסָּה, מוֹרֶה עַל שֶׁרְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ לְהִתְנַהֵג עִם בְּרִיּוֹתָיו כַּאֲשֶׁר צִוָּה לִבְרִיּוֹתָיו שֶׁיִּתְנַהֲגוּ זֶה עִם זֶה. וְאָמְרוּ בְּמִדְרַשׁ רַבָּה פָּרָשַׁת בְּחֻקּוֹתַי (ויקרא רבה לה ג), שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא גּוֹזֵר גְּזֵרוֹת, וְהוּא מְקַיְּמָם תְּחִלָּה. הָדָא הוּא דִּכְתִיב

[136] ובילקוט שמעוני יהושע רמז כב הגירסא: ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים, אפשר כן?, אלא זה יהושע שעומד ממנו שהוא מעמיד גלגל חמה ולבנה שהם שליטים מסוף העולם ועד סופו. ע"כ.

"מִפְּנֵי שֵׂיבָה תָּקוּם וגו' אֲנִי ה'" (ויקרא יט לב). אֲנִי הוּא שֶׁקִּיַּמְתִּי מִצְוַת עֲמִידַת זָקֵן תְּחִלָּה. וְכֵן הוּא בִּירוּשַׁלְמִי בְּמַסֶּכֶת רֹאשׁ הַשָּׁנָה סוֹף פֶּרֶק קַמָּא (הלכה ג).

וְהִנֵּה בְּסוֹף מַסֶּכֶת יוֹמָא (פז.) אִיתָא, אָמַר ר' יִצְחָק: כָּל הַמַּקְנִיט אֶת חֲבֵרוֹ אֲפִלּוּ בִּדְבָרִים צָרִיךְ לְפַיְּסוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ו א-ג) "בְּנִי אִם עָרַבְתָּ לְרֵעֶךָ וגו' [נוֹקַשְׁתָּ בְאִמְרֵי פִיךָ נִלְכַּדְתָּ בְּאִמְרֵי פִיךָ, עֲשֵׂה זֹאת אֵפוֹא בְּנִי וְהִנָּצֵל כִּי בָאתָ בְכַף רֵעֶךָ לֵךְ הִתְרַפֵּס] וּרְהַב רֵעֶיךָ"[137] - הַרְבֵּה עָלָיו רֵעִים. וְאָמַר רַב חִסְדָּא, וְצָרִיךְ לְפַיְּסוֹ בְּשָׁלֹשׁ שׁוּרוֹת שֶׁל שָׁלֹשׁ בְּנֵי אָדָם[138], שֶׁנֶּאֱמַר "יָשֹׁר עַל אֲנָשִׁים וַיֹּאמֶר חָטָאתִי וגו'" (איוב לג כז).

כָּכָה גַּם רָאָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כְּשֶׁלֹּא נִתְפַּיְּסָה מִכָּל מַה שֶּׁאָמַר וַיַּעַשׂ, הִרְבָּה עָלֶיהָ רֵעִים לְהָבִיא קָרְבָּן כַּפָּרָה בְּיוֹם חִדּוּשָׁהּ, וְעִם זֶה יְפַיְּסוּהָ רֵעִים וַאֲהוּבִים לַמָּקוֹם. שֶׁכֵּן נִקְרְאוּ יִשְׂרָאֵל רֵעִים לַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא, כְּדִכְתִיב "זֶה דוֹדִי וְזֶה רֵעִי" (שיר השירים ה טז). וְאָמַר "עַל שֻׁמְּעַטְתִּי אֶת הַיֶּרַח", וּכְלוֹמַר, וְלֹא נִתְפַּיְּסָה, לְכָךְ הֲבִיאוּ כַּפָּרָתְכֶם בְּיוֹם הַחֹדֶשׁ, שֶׁיִּהְיֶה זֶה פִּיּוּס לָהּ בַּעֲבוּרִי. וּבָזֶה יָצָאתִי שׁוּרַת הַדִּין וִידֵי חוֹבָתִי, כְּשֶׁפִּיַּסְתִּי אוֹתָהּ עַל יְדֵיכֶם וְהִרְבֵּיתִנ[י] לְפָנֶיהָ רֵעַי וַאֲהוּבַי. וְנִמְצָא לְפִי זֶה, שֶׁאֵין שׁוּם קֻשְׁיָא וְדַחַק בַּלָּשׁוֹן הַזֶּה כְּלָל וּכְלָל. בָּרוּךְ ה' שֶׁהִנְחַנִי בְּדֶרֶךְ אֱמֶת:

פרק ט

וְאָמְנָם רֵישׁ לָקִישׁ אָמַר, מַה נִּשְׁתַּנָּה שָׂעִיר זֶה כוי, בְּכַוָּנָה נִפְלֵאת. וְהוּא מִמַּה שֶׁשָּׁנִינוּ בְּפֶרֶק קַמָּא דִּשְׁבוּעוֹת (ב.), עַל מָה הַשְּׂעִירִים שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים וְשֶׁל רְגָלִים וְשֶׁל רֹאשׁ חֹדֶשׁ מְכַפְּרִים? וּפְלִיגֵי רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי מֵאִיר וְרַבִּי שִׁמְעוֹן. רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי מֵאִיר שָׂוִים שֶׁשְּׂעִירֵי רְגָלִים וּשְׂעִירֵי רֹאשׁ חֹדֶשׁ מְכַפְּרִים עַל שֶׁאֵין בּוֹ יְדִיעָה לֹא בִּתְחִלָּה וְלֹא בְסוֹף. וְיָלְפִי מִדִּכְתִיב בִּשְׂעִיר רֹאשׁ חֹדֶשׁ "[לְ]חַטָּאת לַה'",(במדבר כח טו), חֵטְא שֶׁאֵין מַכִּיר בּוֹ אֶלָּא ה'. וּשְׂעִירֵי רְגָלִים נַמִּי, מוֹאי"ו נוֹסֶפֶת. אֶלָּא דְּרַבִּי מֵאִיר מוֹסִיף אַף שְׂעִירֵי יוֹם הַכִּפּוּרִים. וְרַבִּי שִׁמְעוֹן סְבִירָא לֵיהּ, דִּשְׂעִירֵי רֹאשׁ חֹדֶשׁ אֵינָן מְכַפְּרִין אֶלָּא עַל טָהוֹר שֶׁאָכַל אֶת הַטָּמֵא.

וְהַשְׁתָּא, רַבִּי שִׁמְעוֹן לֹא יָלִיף "לַה'" דְּגַבֵּי חַטַּאת רֹאשׁ חֹדֶשׁ לְחֵטְא שֶׁאֵין מַכִּיר בּוֹ אֶלָּא ה'. וְאִם כֵּן קַשְׁיָא, מַאי עְבִיד בֵּיהּ. וְכָתַבְתִּי בְּתוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב (שם), דְּמִסְתַּבְּרָא דְּדָרִישׁ כְּדָרִישׁ לָקִישׁ. וְרַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי מֵאִיר, אִם כֵּן, לְכְתוֹב 'חַטַּאת ה'', מַאי "לַה'"? שְׁמַע מִנָּהּ תַּרְתֵּי. כְּךָ כָּתַבְתִּי שָׁם בְּסִפְרִי תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב. וּמִמֵּילָא, דִּלְרַבִּי שִׁמְעוֹן לֹא מַשְׁמַע לֵיהּ תַּרְתֵּי,

[137] ועל מוקש אמרי פיך, אם הקנטתו - רהב רעיך, הרבה רעים לבקש הימנו מחילה, רעיך בתרא דקרא מלא כתיב, לפי שהוא לשון רבים. (רש"י)

[138] בשלש שורות - שלש פעמים יפייסוהו בשלשה אנשים בכל פעם, שנאמר ישור - לשון שורה ואין שורה פחותה משלשה בני אדם. (רש"י)

אֶלָּא בָּעֵי לֵיהּ לְדָרִישׁ לָקִישׁ בִּלְחוּד. וְזָכִיתִי לְדֵין, דְּזֵהוּ עַצְמוֹ כַּוָּנָתוֹ שֶׁל רֵישׁ לָקִישׁ, דְּנָקִיט לֵיהּ "מַה נִּשְׁתַּנָּה שָׁעִיר", וְלֹא "מַה נִּשְׁתַּנָּה חַטָּאת כּוּ". אֶלָּא לְהַכְרִיחַ מַאֲמָרוֹ, מִדְּשָׁעִיר זֶה נִשְׁתַּנָּה מִבֵּין שְׁאָר הַשְּׂעִירִים. אֶלָּא, לְפִי שֶׁשָּׁעִיר זֶה נִשְׁתַּנָּה בְּדִינוֹ מִשְּׁאָר הַשְּׂעִירִים שֶׁל הָרְגָלִים הָאֲמוּרִים עִמּוֹ בַּפָּרָשָׁה. וּלְמִי נִשְׁתַּנָּה דִּינוֹ? הֱוֵי אוֹמֵר לְרַבִּי שִׁמְעוֹן. שֶׁלְּרַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי מֵאִיר הֲרֵי כֻּלָּם שָׁוִים, בְּכַפָּרוֹת מִי שֶׁאֵין לוֹ יְדִיעָה לֹא בִתְחִלָּה וְלֹא בְסוֹף. וְהֵם לָמְדוּ "חַטָּאת לַה'" לְעִנְיָן זֶה, חֵטְא שֶׁאֵין מַכִּיר בּוֹ אֶלָּא ה'. אֲבָל לְרַבִּי שִׁמְעוֹן, דְּנִשְׁתַּנָּה זֶה הַשָּׂעִיר, וְאֵינוֹ מְכַפֵּר כַּפָּרָתָם זֹאת שֶׁל שְׁאָר הַשְּׂעִירִים הָאֲמוּרִים בַּפָּרָשָׁה, אֶלָּא מְכַפֵּר עַל הַטָּהוֹר שֶׁאָכַל אֶת הַטְּמֵא, וְאֵינוֹ לוֹמֵד "חַטָּאת לַה'" לְעִנְיָן זֶה, וְאִם כֵּן קַשְׁיָא לְמַאי קָאָתֵי הַשְּׁנוּי הַזֶּה, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ "חַטָּאת לַה'"? אֶלָּא וַדַּאי אָתֵי לְדָרְשָׁא זוֹ דְּהָבִיאוּ כַּפָּרָה כּוּ'.

וְאַף עַל גַּב דְּנוּכָל לוֹמַר דְּרַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי מֵאִיר נַמִּי סְבִירָא לְהוּ, וְכִדְכָתַבְתִּי בְּתוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב, דְּתַרְתֵּי מַשְׁמַע לְהוּ, מִכָּל מָקוֹם אֵינוֹ מֻכְרָח כָּל כָּךְ, דַּהֲרֵי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא סְבִירָא לְהוּ אֶלָּא חֲדָא, הַיְנוּ הָא דְּחֵטְא שֶׁאֵין מַכִּיר כּוּ', שֶׁזֶּה מְפֹרָשׁ מִדְּבְרֵיהֶם מִמַּה שֶּׁאָמְרוּ שֶׁשְּׂעִירֵי רֹאשׁ חֹדֶשׁ מְכַפְּרִים עַל שֶׁאֵין בּוֹ יְדִיעָה כּוּ'. וּמְנָא לְהוּ דְּתַרְתֵּי סְבִירָא לְהוּ? שֶׁאֵין זֶה שֶׁנּוּכַל לוֹמַר דְּתַרְתֵּי סְבִירָא לְהוּ אֶלָּא כְּדֵי שֶׁלֹּא נֹאמַר שֶׁחוֹלְקִין עַל רֵישׁ לָקִישׁ. אֲבָל, מַאן יֵימַר שֶׁהָאֱמֶת כֵּן, דְּדִלְמָא אֵין הָכִי נַמִּי דְּחוֹלְקִין, וְלֹא סְבִירָא לְהוּ לְדָרְשָׁא דְּרֵישׁ לָקִישׁ, וְנֵיזִל בָּתַר שְׁנֵי הַתַּנָּאִים וְלֹא אַחַר הָאֲמוֹרָאִים. וְאִי הַגִּירְסָא בַּמַּאֲמָר שֶׁלָּנוּ רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן פָּזִי, דְּהַוֵי נַמִּי אֲמוֹרָא, דִּבְרֵישׁ פֶּרֶק כְּלָל גָּדוֹל, אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן פָּזִי אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי. וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי עַצְמוֹ אֲמוֹרָא הוּא[139]. אַף עַל פִּי שֶׁנִּזְכַּר בַּמִּשְׁנָה בְּסוֹף עוּקְצִין (פ"ג מי"ב), הוֹכַחְתִּי שָׁם[140] בְּתוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב, שֶׁאֵינוֹ אֶלָּא אֲמוֹרָא. אִם כֵּן, נָפַל הָא דְּרֵישׁ לָקִישׁ בְּבֵירָא.

הִלְכָּךְ נָקַט לוֹמַר "מַה נִּשְׁתַּנָּה שָׁעִיר כּוּ'", לְתִפּוֹס עִם זֶה דִּבְרֵי רַבִּי שִׁמְעוֹן שֶׁסּוֹבֵר דְּנִשְׁתַּנָּה בְּדִינוֹ, דְּלֹא כְּרַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי מֵאִיר, וְאֵינוֹ דּוֹרֵשׁ "חַטָּאת לַה'" כְּמוֹתָם. וּמַאי דָּרַשׁ בֵּיהּ? עַל כָּרְחָךְ דּוֹרֵשׁ "הָבִיאוּ כַּפָּרָה כּוּ'", וּסְבִירָא לֵי אֲנָא כְּוָתֵיהּ, וּדְרָשָׁא שְׁלִי דְּרָשָׁא גְּמוּרָה

[139] עיין בשו"ת יוסף אומץ להרב חיד"א סימן מ"ו שהאריך בזה.

[140] וז"ל: אמר ריב"ל - חשבו הרמב"ם עם התנאים בפ"ב מי' פרקיו שהקדים לפי' המשניות. ולקמן אכתוב על זה. ובסוף המשנה כתב וז"ל: והנה אף על פי שר"ש בן חלפתא היה זקן בימי רבי כנראה מתוך דבריו שהשיב לרבי. סלעים נעשו גבוהים. בפכ"ג דשבת דף קנ"ב. ואילו ריב"ל לא חשבוהו בגמרא אלא כאמורא. דבפ"ג דמסכת נדה דף י"ח מתניתא קאמרי שמעתתא לא קאמרי. וקאמר שמעתתא על מימרא דאמר ריב"ל. וכן פירש"י שמעתתא ריב"ל אמורא היה ע"כ. וכן הוא עוד בפרק מרובה ריש (בבא קמא דף פ"ב.) (ומ"מ בימי רבי היה. שהיה גדול מרבן יוחנן) ואף על פי כן ראה רבינו הקדוש להקדים מאמרו של ריב"ל למאמרו של רשב"ח כדי שתהא החתימה בשלום. ובמדרש רבנן אומרין גדול השלום. שכשמלך המשיח יבא. אינו פותח אלא בשלום. שנאמר (ישעיהו נ"ב:ז') מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום:

הִיא אַלְבָּא דְּרַבִּי שִׁמְעוֹן, דְּאִיהוּ נַמִי תַּנָּא. וְזהוּ מַה שֶׁהֶעֱלֵיתִי בְּחֶסֶד עֶלְיוֹן בָּרוּךְ הוּא בַּמַּאֲמָר הַזֶּה:

חלק ו

פרק א

וְכַאֲשֶׁר הָיִיתִי מִתְבּוֹנֵן בּוֹ עַד שֶׁהֵבֵאתִיו אֶל חַדְרֵי הָעִיּוּן, נִמְשַׁךְ לִי עוֹד מִתּוֹךְ כָּךְ שֶׁעַל פִּי מִקְצָת הַדְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים יִפֹּרַשׁ מִזְמוֹר אֶחָד מִסֵּפֶר תְּהִלִּים. וְהוּא הַמִּזְמוֹר הַשְּׁמִינִי, אֲשֶׁר בּוֹ נֶאֱמַר (פסוק ד) "כִּי אֶרְאֶה שָׁמֶיךָ מַעֲשֵׂה אֶצְבְּעֹתֶיךָ יָרֵחַ וְכוֹכָבִים אֲשֶׁר כּוֹנָנְתָּה", וְלֹא הֻזְכַּר בּוֹ הַשֶּׁמֶשׁ, כִּי אַף שֶׁנֶּאֱמַר שֶׁהוּא בִּכְלָל "וְכוֹכָבִים", אוֹ כְּפֵרוּשׁ הָרַב אַבְרָהָם בֶּן עֶזְרָא בְּשֵׁם יֵשׁ אוֹמְרִים, שֶׁ"אֲשֶׁר תִּנָּה הוֹדְךָ" (פסוק א) עַל הַשֶּׁמֶשׁ אֲמָרוֹ, שֶׁהִיא הַבְּרִיאָה הַגְּדוֹלָה, מִכָּל מָקוֹם, לֹא בָא בִּשְׁמוֹ הַמְפֹרָשׁ וְהַמְיֻחָד לוֹ כְּמוֹ שֶׁבָּא הַיָּרֵחַ מְפֹרָשׁ בִּשְׁמוֹ הַמְיֻחָד לוֹ. וְלָזֶה לִבִּי אוֹמֵר לִי, שֶׁהֶהֱשֵׁךְ זֶה הַמִּזְמוֹר הוּא עַל הָעִנְיָן שֶׁל מִעוּט הַיָּרֵחַ, וּכְפִי מַה שֶּׁבָּא עִנְיָנוֹ מְבֹאָר מֵהַמִּדְרָשׁ שֶׁבְּאַרְנוּהוּ, בְּסִיָּעְתָּא דִשְׁמַיָּא:

(תהלים ח) **לַמְנַצֵּחַ עַל הַגִּתִּית מִזְמוֹר לְדָוִד: יְהוָה אֲדֹנֵינוּ מָה אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל הָאָרֶץ אֲשֶׁר תְּנָה הוֹדְךָ עַל הַשָּׁמָיִם: מִפִּי עוֹלְלִים וְיוֹנְקִים יִסַּדְתָּ עֹז לְמַעַן צוֹרְרֶיךָ לְהַשְׁבִּית אוֹיֵב וּמִתְנַקֵּם: כִּי אֶרְאֶה שָׁמֶיךָ מַעֲשֵׂה אֶצְבְּעֹתֶיךָ יָרֵחַ וְכוֹכָבִים אֲשֶׁר כּוֹנָנְתָּה: מָה אֱנוֹשׁ כִּי תִזְכְּרֶנּוּ וּבֶן אָדָם כִּי תִפְקְדֶנּוּ: וַתְּחַסְּרֵהוּ מְעַט מֵאֱלֹהִים וְכָבוֹד וְהָדָר תְּעַטְּרֵהוּ: תַּמְשִׁילֵהוּ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ כֹּל שַׁתָּה תַּחַת רַגְלָיו: צֹנָה וַאֲלָפִים כֻּלָּם וְגַם בַּהֲמוֹת שָׂדָי: צִפּוֹר שָׁמַיִם וּדְגֵי הַיָּם עֹבֵר אָרְחוֹת יַמִּים: יְהוָה אֲדֹנֵינוּ מָה אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל הָאָרֶץ:**

רַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ (מדרש תהלים [שוחר טוב] פ"ח ח) שֶׁ"עַל הַגִּתִּית" הַכַּוָּנָה עַל מַה שֶּׁגַּם הִתְנַבֵּא יְשַׁעְיָה (סג ב-ד) "מַדּוּעַ אָדֹם לִלְבוּשֶׁךָ וּבְגָדֶיךָ כְּדֹרֵךְ בְּגַת, פּוּרָה דָרַכְתִּי לְבַדִּי וגו' כִּי יוֹם נָקָם בְּלִבִּי וּשְׁנַת גְּאוּלַי בָּאָה", שֶׁהִיא עַל הָעָתִיד כְּכָל הַנְּבוּאוֹת הָהֵמָּה שֶׁמִּן "נַחֲמוּ נַחֲמוּ וגו'" (ישעיה מ א). וּכְפִי פְּשָׁטֵי הַכְּתוּבִים, אֵין נִרְאֶה עִנְיַן הַמִּזְמוֹר שֶׁיּוֹרֶה עַל הָעָתִיד, אִם לֹא "לְהַשְׁבִּית אוֹיֵב וּמִתְנַקֵּם" וּכְמוֹ שֶׁאָפֹרֵשׁ. אַךְ נִרְאֶה לְהַמְשִׁיךְ פֵּרוּשׁ הַכְּתוּבִים, גַּם כֵּן יוֹרוּ עַל הָעָתִיד. וְאָז דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אַף עַל פִּי שֶׁאֵין צְרִיכִין לֹא חִזּוּק וְלֹא רְאָיָה, [מִכָּל מָקוֹם] דְּרוּשָׁם יוֹתֵר יִהְיֶה מִבֹּאר וְנִגְלֶה:

ה' אֲדוֹנֵינוּ. מִבֹּאר הַסֵּפֶק שֶׁבְּזֶה הַפָּסוּק, כִּי מַה נִּמְשַׁךְ שֶׁיִּהְיֶה אַדִּיר בָּאָרֶץ מִמַּה שֶּׁנּוֹתֵן הוֹדוֹ בַּשָּׁמַיִם? וּכְבָר נִתְעוֹרְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּזֶה בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת פֶּרֶק רַבִּי עֲקִיבָא (פח:), וּדְרָשׁוּהוּ עַל הַמַּלְאָכִים בִּשְׁעַת מַתַּן תּוֹרָה. וַאֲנִי, כְּפִי פְּשׁוּטוֹ שֶׁל הַמִּקְרָא, נִרְאֶה לִי שֶׁכָּךְ הוּא אוֹמֵר: מָה אַדִּיר וְחָזָק יִהְיֶה שִׁמְךָ בְּכָל הָאָרֶץ, כְּשֶׁתִּתֵּן הוֹדְךָ עַל הַשָּׁמַיִם כֻּלָּם עִם

צְבָאֵיהֶם. וּבַמֶּה נִרְאֶה הוֹדוֹ עַל הַשָּׁמַיִם? כְּשֶׁמְּשַׁדֵּד הַמַּעֲרָכָה מִמַּה שֶּׁנִּגְזַר עַל פִּיהָ, וַדַּאי דְּזוֹ הִיא הַהוֹד. וְגַם הוֹד מָצִינוּ שֶׁהוּא לְשׁוֹן כֹּחַ, וְהוּא בְּאִיּוֹב (לט כ) "הוֹד נַחְרוֹ אֵימָה", וּפֵרֵשׁ הָרַלְבַּ"ג, עֹצֶם נְטִישָׁתוֹ[141]. וּמֵעִנְיַן הַכָּתוּב אַתָּה לוֹמֵד, שֶׁכֵּן פֵּרוּשׁוֹ בְּהָרַלְבַּ"ג.

מִפִּי. כְּבָר הִרְגִּישׁוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה ל:) לְפָרֵשׁ עִנְיַן עוֹלְלִים וְיוֹנְקִים שֶׁהָיָה זֶה בְּשִׁירַת הַיָּם. וּלְפִי דַרְכִּי, הִנֵּה הַיּוֹנְקִים אֵינָם יוֹנֵק שְׁדֵי אִמּוֹ, אֶלָּא מִלְּשׁוֹן הַאי יְנוּקָא. וַהֲרֵי רַשְׁ"י פֵּרֵשׁ "עוֹלְלִים וְיוֹנְקִים", בְּנֵי אָדָם גְּדֹלִים בְּלִכְלוּךְ וְיוֹנְקֵי שָׁדַיִם, עוֹלְלֵי לְשׁוֹן "עוֹלַלְתִּי בֶּעָפָר קַרְנִי" (איוב טז טו), עַל שֵׁם הַלִּכְלוּךְ נִקְרְאוּ כָּל תִּינוֹקוֹת עוֹלְלִים. עַד כָּאן. וְנִרְאֶה בְּעֵינַי שֶׁכֵּן יְכוֹלִין לְפָרֵשׁ יוֹנְקִים, לְשׁוֹן הַאי יְנוּקָא, שֶׁזֶּה קָרוֹב יוֹתֵר לְמַשְׁמָעוֹ. אַךְ רַשְׁ"י לְפִי דַרְכּוֹ שֶׁמְּפָרֵשׁ לְעִנְיַן שְׁכִינָתוֹ בַּמִּקְדָּשׁ וְשֶׁהַכֹּהֲנִים וּלְוִיִּם מְשׁוֹרְרִים לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ, הִלְכָךְ הֶצְרֵךְ לְפָרֵשׁ כֵּן, שֶׁהָרֵי בִּגְדוֹלִים בְּשָׁנִים מְדַבֵּר. וּלְפִי פֵּרוּשִׁי, עַל יוֹנְקִים, יְפָרֵשׁ עוֹלְלִים כְּמוֹ כֵן כְּשֶׁהֵם קְצָת גְּדוֹלִים, שֶׁכֵּן פְּלִיגִי בְּמִדְרָשׁ (שוֹחֵר טוֹב שָׁם (אות ה)): חַד אָמַר עוֹלְלִים, אֵלּוּ שֶׁבַּפְּנִים, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב ג טז) "כְּעֹלְלִים לֹא רָאוּ אוֹר". וְחַד אָמַר אֵלּוּ שֶׁבַּחוּץ, שֶׁנֶּאֱמַר (איכה ד ד) "עוֹלָלִים שָׁאֲלוּ לֶחֶם".

וּלְפִי דַרְכִּי יִתְּכֵן מְאֹד, שֶׁכֵּן אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות מ. סנהדרין ע:) שֶׁהַפְּרִי שֶׁאָכַל אָדָם הָרִאשׁוֹן חִטָּה הָיָה. שֶׁאֵין דַּעַת בַּתִּינוֹק עַד שֶׁיֹּאכַל לֶחֶם[142], וְיִהְיוּ הָעוֹלְלִים הַשּׁוֹאֲלִים לֶחֶם, שֶׁנִּכְנַס בָּהֶם דַּעַת וְיכוֹלִים לְדַבֵּר, וְאָז חַיָּב הָאָב לְלַמֵּד בְּנוֹ "תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה וגו'" (דברים לג ד) וּפְסוּק רִאשׁוֹן מִפָּרָשַׁת שְׁמַע, כִּדְאִיתָא בְּסוֹף פֶּרֶק לוּלֵב הַגָּזוּל (סוכה מב.). וְאָמַר "מִפִּי עוֹלְלִים", הַשּׁוֹאֲלִים לֶחֶם וְנִכְנַס בָּהֶם דַּעַת וְיכוֹלִים לְדַבֵּר. וְכֵן הַיּוֹנְקִים, כְּעִנְיַן "הַאי יְנוּקָא". וְכֵן "אָמַר לֵיהּ לִינוּקָא פְּסֹק לִי פְּסוּקָךְ" (חגיגה טו). מִפִּיהֶם עֹז וְכֹחַ הַזֶּה, שֶׁכֵּן מַה שֶּׁהַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ מְשַׁדֵּד הַמַּעֲרָכָה, הוּא מִצַּד קִיּוּם הַתּוֹרָה, שֶׁבְּבִטּוּלָהּ אָמַר (דברים לא יז) "וְהִסְתַּרְתִּי פָנַי מֵהֶם וְהָיָה לֶאֱכֹל", כְּלוֹמַר, שֶׁיִּהְיוּ נְתוּנִים תַּחַת מִקְרֵי הַשָּׁמַיִם.

וּלְפִיכָךְ אָמַר בְּלִשּׁוֹן "עֹז", שֶׁהִיא הַתּוֹרָה, כַּאֲשֶׁר גַּם לְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מדרש תהלים שם אות ד) כֵּן הוּא הַפֵּרוּשׁ, וּמִמַּה שֶּׁכָּתוּב (תהלים כט יא), "ה' עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן". וַאֲנִי אוֹמֵר שֶׁזֶּהוּ עַצְמוֹ הַטַּעַם שֶׁהַתּוֹרָה נִקְרָא עֹז, שֶׁהִיא הַנּוֹתֶנֶת הַכֹּחַ הַזֶּה, שֶׁמְּשַׁדֵּד הַמַּעֲרָכָה. כִּי בִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, מוֹסִיפִין כֹּחַ בִּגְבוּרָה שֶׁל מַעְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים ס יד, קח יד) "בֵּאלֹהִים נַעֲשֶׂה חָיִל". וְאָמְנָם אָמַר שֶׁהַיְסוֹד אֲשֶׁר עָלָיו

[141] לפנינו ברלב"ג כתוב וז"ל: הוד נחרו אימה - עוצם עיטושו היוצא מנחיריו הוא אימה לשומעיו.

[142] בברכות שם איתא וז"ל: דתניא אילן שאכל ממנו אדם הראשון, רבי מאיר אומר גפן וכו', רבי נחמיה אומר תאנה היתה וכו', רבי יהודה אומר חטה היתה, שאין התינוק יודע לקרות אבא ואמא עד שיטעום טעם דגן. ופרש"י: שאין התינוק יודע לקרא אבא ואמא - וזה נקרא עץ הדעת.

נִבְנָה זֶה הַבִּנְיָן, הוּא "מִפִּי עוֹלְלִים וְיוֹנְקִים", שֶׁאָמַר אַבַּיֵי (שבת קיט:) "אֵינוֹ דוֹמֶה הֶבֶל שֶׁאֵין בּוֹ חֵטְא לְהֶבֶל שֶׁיֵּשׁ בּוֹ חֵטְא".

וְאַחַר שֶׁהֻנַּח שֶׁיִּהְיֶה אַדִּיר שְׁמוֹ בָּאָרֶץ, לוֹמַר שֶׁהוּא חָזָק וְהוֹדוֹ וְכֹחוֹ עַל הַשָּׁמַיִם, וְשֶׁזֶּה נִמְשָׁךְ וּמְיֻסָּד "מִפִּי עוֹלְלִים וְיוֹנְקִים", וְכָאָמוּר, יְבֹאַר אַחַר כָּךְ לָמָּה מְבַקֵּשׁ כָּזֹאת? וְאָמַר "לְמַעַן צוֹרְרֶיךָ", וְנִמְשָׁךְ לְפָנָיו, וּכְלוֹמַר, שֶׁצָּרִיךְ לְבַקֵּשׁ עַל זֶה שֶׁיִּתֵּן הוֹדוֹ וְכֹחוֹ עַל הַשָּׁמַיִם לְמַעַן צוֹרְרֶיךָ.

וּבַפָּסוּק הַסָּמוּךְ, תִּמְצָא עוֹד פֵּרוּשׁ אַחֵר בָּזֶה. כִּי בְּפֶרֶק קַמָּא דִּכְתֻבּוֹת (ה.), דָּרַשׁ בַּר קַפָּרָא, גְּדוֹלִים מַעֲשֵׂי צַדִּיקִים יוֹתֵר מִמַּעֲשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ. דְּאִלּוּ בְּמַעֲשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ כְּתִיב (ישעי' מח יג) "אַף יָדִי יָסְדָה אֶרֶץ וִימִינִי טִפְּחָה שָׁמָיִם" וְאִלּוּ בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם שֶׁל צַדִּיקִים כְּתִיב (שמות טו יז) "מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ ה' מִקְדָּשׁ ה' כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ". הֵשִׁיב בַּבְלִי אֶחָד, וְרַב חִיָּא שְׁמוֹ, "וַיְבֻשֶּׁת יָדָיו יָצָרוּ"? (תהלים צה ה), 'יָדוֹ' כְּתִיב. וְהָכְתִיב 'יְצָרוּ'? אָמַר רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק, יָצְרוּ אֻצְבְּעוֹתָיו, כְּדִכְתִיב "כִּי אֶרְאֶה שָׁמֶיךָ מַעֲשֵׂה אֶצְבְּעֹתֶיךָ".

וְעַל פִּי הַיְסוֹד שֶׁיָּסַד בַּר קַפָּרָא, דְּמַעֲשֵׂי הַצַּדִּיקִים גְּדוֹלִים מִמַּעֲשֵׂה שָׁמַיִם, אֲבָאֵר זֶה הַמִּקְרָא וְכָל הַנִּמְשָׁךְ מִמֶּנּוּ עַד סוֹף הַמִּזְמוֹר.

וְאֹמַר, שֶׁאָמַר הַמְּשׁוֹרֵר, כִּי הֲלֹא **עַל פִּי הָעוֹלְלִים וְהַיּוֹנְקִים יִסַּדְתָּ הַיְסוֹד** שֶׁעָלָיו יִהְיֶה נִבְנֶה הַבִּנְיָן הַזֶּה, שֶׁהוֹדוֹ וְכֹחוֹ יִכָּסֶה הַשָּׁמַיִם שֶׁלֹּא יָהֵל אוֹרָם וְלֹא יִמְשְׁלוּ מֶמְשַׁלְתָּם וּמִשְׁטָרָם בָּאָרֶץ. וְאוּלָם זֶהוּ מִפְּנֵי שֶׁהֲרֵי "כִּי אֶרְאֶה שָׁמֶיךָ", וְהֵם אֵינָם אֶלָּא "מַעֲשֵׂה אֶצְבְּעוֹתֶיךָ". וְתָפַסְתָּ מוּעָט תִּפַּסְתָּ, הֵינוּ אֶצְבְּעוֹת יָד אֶחָד. וְאִלּוּ מַעֲשֵׂי צַדִּיקִים גְּדוֹלִים, וְהֵם מְיֻחָסִים לִשְׁתֵּי יָדַיִם, צַדִּיקִים מוֹשְׁלִים עַל מַעֲשֵׂה שָׁמַיִם. וְהָא כֵּיצַד? אֶלָּא עַל יְדֵי שֶׁהוֹדוֹ וְכֹחוֹ יִתְבָּרַךְ עַל הַשָּׁמַיִם "מִפִּי עוֹלְלִים וְיוֹנְקִים", וּמִמַּעֲשֵׂי צַדִּיקִים, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁ"אֵינוֹ דוֹמֶה הֶבֶל שֶׁל חֵטְא לְשֶׁאֵינוֹ שֶׁל חֵטְא", מִכָּל מָקוֹם מוֹעִיל גַּם הַהֶבֶל הַהוּא, אֶלָּא שֶׁאֵינוֹ דוֹמֶה, וְאֵינְךָ עָדִיךְ.

וְאָמַר עוֹד "**יֶרַח וְכוֹכָבִים אֲשֶׁר כּוֹנַנְתָּה**". וּמִדְּשָׁנָה וְאָמַר "אֲשֶׁר כּוֹנַנְתָּה", וְלֹא הִסְפִּיק בְּמַה שֶׁאָמַר "מַעֲשֵׂה אֶצְבְּעוֹתֶיךָ", נִרְאֶה מִזֶּה שֶׁהוֹצִיא הַיֶּרַח וְהַכּוֹכָבִים מִ"מַּעֲשֵׂה אֶצְבְּעוֹתֶיךָ", אֲבָל אָמַר עֲלֵיהֶם לְשׁוֹן אַחֵר, וְהוּא "אֲשֶׁר כּוֹנַנְתָּה". וְעִנְיַן הַכּוֹנֵן הוּא מַה שֶּׁעַל הָעֲשִׂיָּה, שֶׁכְּבָר נַעֲשָׂה וְכוֹנְנָהּ אַחַר כָּךְ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (דברים לב ו) "הוּא עָשְׂךָ וַיְכֹנְנֶךָ" וְנֶאֱמַר (תהלים קיט עג) "יָדֶיךָ עָשׂוּנִי וַיְכוֹנְנוּנִי". וְכָךְ הָיָה עִנְיַן הַיֶּרַח וְהַכּוֹכָבִים. שֶׁהֲרֵי הַיֶּרַח לֹא נִשְׁאֲרָה בַּבְּרִיאָה הַהִיא אֲשֶׁר נַעֲשֵׂית מִתְּחִלָּה, שֶׁהָיְתָה גְּדוֹלָה כַּשֶּׁמֶשׁ וְנִתְמַעֲטָה, הֲרֵי שֶׁכּוֹנְנָהּ אַחַר כָּךְ בְּעִנְיָן אַחֵר [מִמַּה שֶׁהָיְתָה], וְכֵן הַכּוֹכָבִים שֶׁהִרְבָּה צְבָאָיהּ לְפִיסָהּ, וְאָמַר

שֶׁיִּהְיֶה, שֶׁכְּבָר נִבְרְאוּ הַכּוֹכָבִים, אֶלָּא שֶׁגָּזַר עֲלֵיהֶם שֶׁיֵּצְאוּ וְיִכָּנְסוּ עִמָּהּ, כְּדְאִיתָא (בב"ב) [בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה] (ו ד) . וְכָל שֶׁכֵּן, אִם נִבְרְאוּ עַכְשָׁו אַחַר הַמְּעוּט וְלֹא קֹדֶם לָכֵן, שֶׁהָיוּ, אִם כֵּן, הֲכָנָה וְכוֹנְנוּת לַיֶּרַח. וְאָמַר, בִּהְיוֹתִי רוֹאֶה יֶרַח וְכוֹכָבִים בְּעֵנְיָן זֶה הָאָמוּר, הִנְנִי גּוֹזֵר אֹמֶר "מָה אֱנוֹשׁ וגו'".

מָה. הַפֵּרוּשׁ הוּא כְּמוֹ "**מָה אַדִּיר**", לְהַפְלִיג לְשֶׁבַח, כָּכָה גַּם כָּאן "מָה אֱנוֹשׁ" לְהַפְלִיג לְשֶׁבַח. כִּי הֲלֹא כְּמוֹ שֶׁכּוֹנַנְתָּ הַכּוֹכָבִים לַלְּבָנָה שֶׁתִּתְפַּיֵּס עַל מְעוּטָהּ, הִנֵּה מַה מְּאֹד שֶׁבַח וּגְדֻלָּה שֶׁל הָאֱנוֹשׁ כִּי תִּזְכְּרֶנּוּ בַּפַּעַם הַהִיא, וְכֵן "**בֶּן אָדָם כִּי תִפְקְדֶנּוּ**" בַּפַּעַם הַהִיא וְאָמַרְתָּ לְפַיְּסָהּ, "צַדִּיקִים יִקָּרְאוּ עַל שְׁמֵךְ" וּבִשְׁמָהּ קָרָאתָ יַעֲקֹב וְדָוִד.

וּכְלַפֵּי יַעֲקֹב אָמַר כָּאן "אֱנוֹשׁ", כִּי הוּא הָיָה הָאֱנוֹשׁ וְהַיָּרוּד שֶׁבַּאָבוֹת, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד עַל עַצְמוֹ, וְאָמַר (בראשית מז ט), "יְמֵי שְׁנֵי מְגוּרַי וגו' מְעַט וְרָעִים וְלֹא הִשִּׂיגוּ לִימֵי אֲבוֹתַי".

וּכְלַפֵּי דָּוִד אָמַר "**וּבֶן אָדָם**", שֶׁשֵּׁשׁ אָדָם הוּא הֶחָשׁוּב שֶׁבְּכָל שִׁמּוֹת שֶׁמְּכֻנֶּה בּוֹ הַחַי מְדַבֵּר, כִּדְאָמְרִינַן בַּזֹּהַר פָּרָשַׁת תַּזְרִיעַ (ח"ג מב ע"א)[144]. וְדָוִד חָשׁוּב הָיָה, שֶׁהֲרֵי מָלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל, וְנָתַן לוֹ הַמְּלוּכָה לְעוֹלָם. וְיִתְיַשֵּׁב אָמְרוֹ בְּכָאן "וּבֶן אָדָם" וְלֹא הִסְפִּיק כְּשֶׁיֹּאמַר 'וְאָדָם', שֶׁהֲרֵי בְּדָוִד קָמַיְרִי, וְהוּא בֶּן אָדָם הָרִאשׁוֹן, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקש בראשית רמז מא)[145] שֶׁדָּוִד הָיָה לוֹ לִהְיוֹת נֵפֶל, וְאָדָם הָרִאשׁוֹן נָתַן לוֹ ע' שָׁנָה מִשְּׁנוֹתָיו. וְאַל תִּתְמַהּ שֶׁזֶּה הַמְזְמוֹר דָּוִד עַצְמוֹ אֲמָרוֹ, שֶׁגְּדוֹלָה מִזּוֹ נֶאֱמַר בִּשְׁמוּאֵל, שֶׁאָמַר גַּם עַל עַצְמוֹ (שמו"א יב יא) "וַיִּשְׁלַח וגו' וְאֶת שְׁמוּאֵל", וְקָרָא לְעַצְמוֹ בַּשֵּׁם הַמֻּבְהָק. [וְכָל שֶׁכֵּן] שֶׁיִּפָּרֵשׁ כָּאן שֶׁדָּוִד עַל עַצְמוֹ אָמַר, הוֹאִיל וְכָנָה בְּשֵׁם אַחֵר:

וַתְּחַסְּרֵהוּ מְעַט מֵאֱלֹהִים. מוּסָב עַל יַעֲקֹב, שֶׁהֲרֵי נֶאֱמַר עָלָיו (בראשית לג כ) "וַיִּקְרָא לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל". וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מגילה יח.), שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא קָרָאוֹ לְיַעֲקֹב אֵל, הֲרֵי שֶׁחִסְּרוֹ מְעַט מֵאֱלֹהִים, כִּי עִקַּר שֵׁם אֱלֹהִים נִגְזַר מֵאֵל. נִמְצָא שֶׁלֹּא חִסְּרוֹ [אֶלָּא] מְעַט, וְהוּא הַנּוֹסָף, שֶׁלְּעוֹלָם הַנּוֹסָף הוּא מְעַט נֶגֶד הָעִקָּר בַּשֵּׁמוֹת. וְכֵן [אַתָּה] מוֹצֵא

[143] כן הוא בדפוסים הקודמים ונראה כטעות סופר ומקומו בבראשית רבה כבפנים וז"ל: ואת הכוכבים א"ר אחא משל למלך שהיו לו שני אפוטרופין אחד שולט בעיר, ואחד שולט במדינה, אמר המלך הואיל ומיעט עצמו זה להיות שולט בעיר, גוזר אני עליו בשעה שהוא יוצא תהא כל אוכלסא יוצאה עמו, ובשעה שיהא נכנס תהא בולי ודימוס נכנסה עמו, כך אמר הקדוש ברוך הוא הואיל והלבנה הזו מיעטה עצמה להיות שולטת בלילה, גוזר אני עליה, בשעה שהיא יוצאת שיהו הכוכבים יוצאין עמה, בשעה שהיא נכנסת יהו הכוכבים נכנסים עמה, וכו'.

[144] וז"ל: תאנא בכמה דרגין אתקרי בר נש, אדם, גבר, אנוש, איש, גדול שבכלם אדם (משום) דכתיב (בראשית א:כ"א) ויברא אלהים את האדם בצלמו, וכתיב (שם ט) כי בצלם אלהים עשה את האדם, ולא כתיב גבר אנוש איש.

[145] וז"ל: ד"א זה ספר תולדות אדם [ה, א] העביר לפניו כל הדורות הראהו דוד חיים חקוקין לו ג' שעות אמר לפניו רבש"ע לא תהא תקנה לזה אמר כך עלתה במחשבה לפני א"ל כמה שני חיי א"ל אלף שנים א"ל יש מתנה ברקיע א"ל הן א"ל ע' שנים משנותי יהיו למזל זה מה עשה אדם הביא את השטר וכתב עליו שטר מתנה וחתם עליו הקדוש ברוך הוא ומטטרון ואדם, אמר אדם רבש"ע יפיות זו מלכות וזמירות הללו נתונות לו במתנה ע' שנה שיחיה ויהא מזמר לפניך וזש"ה הנה באתי במגלת ספר כתוב עלי.

[בְּכָל] הַתּוֹסָפוֹת, כְּמוֹ תּוֹסָפוֹת שַׁבָּת וְתוֹסָפוֹת שְׁבִיעִית. וְאָמַר "**וָכָבוֹד וְהָדָר תְּעַטְּרֵהוּ**", כְּלַפֵּי דָּוִד שֶׁזָּכָה לִכְבוֹד הַמַּלְכוּת, "וַעֲטֶרֶת מַלְכָּם עַל רֹאשׁוֹ" (שְׁמוּאֵל ב' (יב ל)): **תַּמְשִׁילֵהוּ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ**. מוֹסֵב עַל כָּל אֶחָד מֵאֵלּוּ הַשְּׁנַיִם, וְכֵן לְכָל הַצַּדִּיקִים שֶׁכַּיּוֹצֵא בָּהֶם, כִּי הֵם מוֹשְׁלִים בְּכָל הָעוֹלָם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (איוב כב כח) "וְתִגְזַר אֹמֶר וְיָקָם לָךְ". וְיִהְיֶה "**מַעֲשֵׂי יָדֶיךָ**" כְּלַפֵּי שָׁמַיִם וָאָרֶץ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ישעי' מח יג) "אַף יָדִי יָסְדָה אֶרֶץ וימיני טִפְּחָה שָׁמָיִם".

וְאָמַר "**כֹּל שַׁתָּה תַּחַת רַגְלָיו**". נוֹדָעִים דִּבְרֵי הָרַב הַמּוֹרֶה בְּשִׁתּוּף יַרְגָּלָיו, שֶׁהַפֵּרוּשׁ, סְבוֹתָיו. וְאֵצֶל הַשֵּׁם, מְסֻבָּבָיו, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּפֶרֶק יג וּפֶרֶק כח מֵחֵלֶק א'[146]. וְאִם כֵּן, כָּאן יִהְיֶה הַפֵּרוּשׁ, כֹּל שַׁתָּה תַּחַת סְבוֹת הָאָדָם הַנִּזְכָּר וֶאֱנוֹשׁ הַנִּזְכָּר. כִּי הַכֹּל בְּסִבָּתוֹ, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ (ברכות ו: שבת ל:)[147] זְכרוֹנָם לִבְרָכָה, עַל (קהלת יב יג) "כִּי זֶה כָּל הָאָדָם". וְאִם יִהְיֶה נִמְשָׁךְ "תַּמְשִׁילֵהוּ וגו'" הַכֹּל אֶל "וְכָבוֹד וְהָדָר תְּעַטְּרֵהוּ", שֶׁנֶּאֱמַר עַל הַבֶּן אָדָם שֶׁהוּא דָּוִד, יְצַדֵּק יוֹתֵר. וּבַמִּדְרָשׁ, "תַּמְשִׁילֵהוּ וגו'", זֶה יְהוֹשֻׁעַ, שֶׁאָמַר (יהושע י יב) "שֶׁמֶשׁ בְּגִבְעוֹן דּוֹם". "**כֹּל שַׁתָּה תַּחַת רַגְלָיו**", זֶה דָּוִד, שֶׁנָּפְלוּ לְפָנָיו כָּל שׂוֹנְאָיו, שֶׁנֶּאֱמַר (שמו"ב כב מג) "וְאֶשְׁחָקֵם כַּעֲפַר אָרֶץ". וְכֵן דּוֹרֵשׁ וְהוֹלֵךְ הַכֹּל עַל בְּנֵי אָדָם צַדִּיקִים רְשׁוּמִים:

צֹנָה וַאֲלָפִים כֻּלָּם. יִקְשֶׁה, "**וְגַם בַּהֲמוֹת שָׂדָי**" תּוּ לָמָּה לִי? וְכֵן קָשֶׁה, מַאי "וְגַם"? וְלָכֵן [נִרְאֶה], דְּמִן "וְגַם" וּלְהַלָּן יְדַבֵּר בָּעָתִיד, וְהֵם "בְּהֵמוֹת [בְּהֵרֵרִי] אֲלָפַי" הַנִּזְכָּר בְּתִהִלִּים נ' (פסוק י). וּפֵרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ, זְכרוֹנָם לִבְרָכָה, בְּפֶרֶק הַסְּפִינָה (ב"ב עד:) שֶׁמְּתֻקָּן לַצַּדִּיקִים לֶעָתִיד לָבוֹא. וְאַף שֶׁלֹּא אָמְרוּ אֶלָּא הָרוֹעֶה אֶלֶף הָרִים בְּכָל יוֹם[148], מִכָּל מָקוֹם, קְרָא

[146] וז"ל: רגל, שם משתתף, וכו'. ויפול גם כן בענין הסבה, ויברך ה' אותך לרגלי, בסבתי, כלומר בגללי. כי הענין אשר הוא בגלל דבר אחר, הדבר ההוא סבה לענין ההוא, וזה נעשה הרבה, לרגל המלאכה ולרגל הילדים. אם כן אמרו ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים, ר"ל קיום סבותיו, כלומר הנפלאות אשר יראו אז במקום ההוא אשר הוא יתברך סבתם, כלומר עושם. ואל זה הפירוש נטה יונתן בן עוזיאל ע"ה, אמר ואיתגלי בגבורתיה ביומא ההוא על טורא דזיתיא. וכן יתרגם כל מעשה מגע והעתק גבורתיה, מפני שהרצון בכולם הפעולות הבאות ברצונו. אמנם אמרו ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר, פירש אונקלוס בו כמו שידעת שהוא שם כנוי רגליו שב אל הכסא, ואמר ותחות כורסי יקריה והבן. ועיי"ש שהאריך.

[147] וז"ל: מאי כי זה כל האדם? אמר רבי אלעזר: אמר הקדוש ברוך הוא: כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה. רבי אבא בר כהנא אמר: שקול זה כנגד כל העולם כולו. רבי שמעון בן עזאי אומר, ואמרי לה רבי שמעון בן זומא אומר: כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה.

[148] וז"ל הרשב"ם (שם דף עד:) ד"ה בהמות בהררי אלף - פסוק הוא בתהלים במזמור לאסף כי לי כל חיתו יער בהמות בהררי אלף ע"ש שרועה אלף הרים בכל יום. וכן פרש"י בתהלים שם. והוא עפ"י מדרש חז"ל בכמה מקומות, וז"ל ויקרא רבה פרשת אחרי מות פרשה כב: תחת איסור בהמות בהמות בהררי אלף רבי יוחנן וריש לקיש ורבנן ר' יוחנן אומר בהמה אחת היא ורבוצה על אלף הרים ואלף הרים מגדלין לה כל מיני עשבים והיא אוכלת שנא' (איוב מ:כ') כי בול הרים ישאו לו וריש לקיש אמר בהמה אחת היא רבוצה על אלף הרים ואלף הרים מגדלין לה מאכל לאכילתן של צדיקים והיא אוכלת מאי טעמא (ישעיהו ס"ה:י') והיה השרון לנוה צאן ורבנן אמרי בהמה אחת היא ורבוצה על אלף הרים ואלף הרים מגדלין לה מיני בהמות והיא אוכלת מאי טעמא שנאמר (איוב מ:כ') וכל חית השדה ישחקו שם וכו' עייש באריכות וש"נ.

"בְּהֵמוֹת בְּהַרְרֵי" קָאָמַר. וּלְדַבְּרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לְהַפְלָגָה מְפָרְשִׁים כָּךְ, שֶׁבְּהֵמוֹת כָּל אֶחָד רוֹעֶה בְּכָל יוֹם אֶלֶף הָרִים. וְכֵן נִרְאֶה, שֶׁ"זִיז שָׂדַי" הַמְּזָכָּר שָׁם (תהלים נ יא) אַחַר כָּךְ, "וְזִיז שָׂדַי עִמָּדִי", שֶׁתִּרְגֵּם יוֹנָתָן "וְתַרְנְגוֹל בָּרָא דְקָרְצוּלֵיהּ שָׁרְיָן בְּאַרְעָא וְרֵישֵׁיהּ מְטֵי עַד צֵית שְׁמַיָּא", כְּמוֹ כֵן בָּאֲגָדָה דְּפֶרֶק הַסְּפִינָה (שם עג:)[149], וְיִרְמֹז כָּאן "**צִפּוֹר שָׁמַיִם**" גַּם עַל זֶה. וְלָמָּה לֹא יֹאמַר שֶׁיִּהְיוּ מוּכָנִים לַסְּעוּדָה בְּשַׂר עוֹף, כְּמוֹ שֶׁבְּשַׂר דָּגִים הֵינוּ לִוְיָתָן וּבַת זוּגוֹ הֵן הֵנָּה "**וְדָגֵי הַיָּם**", וּכְמוֹ שֶׁאָבַאר בְּסָמוּךְ, בְּסִיְּעָתָא דִשְׁמַיָּא. וְהַשְׁתָּא אָתֵי שַׁפִּיר דְּאָמַר "**וְגַם**", דְּוַדַּאי דִּרְבוּתָא גְּדוֹלָה הוּא[150] שֶׁיִּזְכֶּה לַסְּעוּדָה הַזֹּאת:

צִפּוֹר. כְּבָר הִזְכַּרְתִּי מִדֶּרֶךְ הַסְּבָרָא, שֶׁכְּמוֹ שֶׁיִּהְיֶה בַּסְּעוּדָה בְּשַׂר בְּהֵמָה וּבְשַׂר דָּגִים, שֶׁמִּן הָרָאוּי הוּא שֶׁיִּהְיֶה גַּם כֵּן בְּשַׂר עוֹף. כִּי לָמָּה יִגְרַע זֶה הַמִּין? וַהֲרֵי הוּא הַמַּעֲלֶה שֶׁבְּכָל הַמִּינִין הָאֵלּוּ.[152] . . . . מִדְּרַשׁ ר' תַּנְחוּם בְּסוֹף פָּרָשַׁת פְּנְחָס, יוֹם רִאשׁוֹן מַאֲכִילוֹ פְּטוּמוֹת[151] כּוֹ', וּפוֹחֵת וְהוֹלֵךְ. וְאִיתָא נַמִּי בְּמִדְרַשׁ רַבּוֹת (פנחס פכ"א כה) בְּזֶה הַלָּשׁוֹן, יוֹם רִאשׁוֹן מַאֲכִילוֹ עוֹפוֹת, בַּשֵּׁנִי מַאֲכִילוֹ בָּשָׂר, בַּשְּׁלִישִׁי דָּגִים כּוֹ' פּוֹחֵת וְהוֹלֵךְ כּוֹ'. וּבְפִרוּשׁ רַשִׁ"י מַקְדִּים דָּגִים לְבָשָׂר, וּבֵין כָּךְ וְכָךְ הָעוֹפוֹת קוֹדְמִים בַּחֲשִׁיבוּת [לְכֻלָּן. וְלָמָּה] יִהְיֶה שֻׁלְחָן שֶׁל גְּבוֹהַּ מְמֻלָּךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חָסֵר?[153].

וְאָמַר "**עֹבֵר אָרְחוֹת יַמִּים**". יָדוּעַ, כִּי הָעוֹלָם הַזֶּה נִמְשָׁל לְיָם, שֶׁהָעוֹבֵר בּוֹ מְסֻכָּן. וְכֵן כָּל עוֹבְרֵי הָעוֹלָם הַזֶּה מְסֻכָּנִים, בְּאוּלַי יְאַבֵּד עוֹלְמוֹ הָאֱמִתִּי וְהַנִּצְחִי. וְלָזֶה אָמַר, לְמִי הוּא כָּל זֶה? לְ"**עֹבֵר אָרְחוֹת יַמִּים**", בֵּינוֹנִי בִּמְקוֹם עָבָר. יִרְצֶה, לְמִי שֶׁכְּבָר עָבַר אָרְחוֹת יַמִּים, וְלֹא יָחוּשׁ לְשׁוּם סַכָּנָה, כִּי יָדַע בְּנַפְשׁוֹ דְּצַדִּיק הוּא. וְכֵן עוֹבֵר בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְלֹא יָחוּשׁ שֶׁיִּמְעֲדוּ רַגְלָיו מִדֶּרֶךְ הַיָּשָׁר, חַס וְשָׁלוֹם:

ה' אֲדוֹנֵינוּ וגו'. וְאִלּוּ "**אֲשֶׁר תְּנָה הוֹדְךָ עַל הַשָּׁמַיִם**" לֹא אָמַר. וְגַם רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הִתְעוֹרְרוּ בָּזֶה (שבת פט.), וּפֵרְשׁוּ לְפִי דַּרְכָּם, עַל מַתַּן תּוֹרָה, שֶׁהוֹדוּ הַמַּלְאָכִים שֶׁתִּתְּנָתַן בָּאָרֶץ. וּלְפִי דַּרְכֵּנוּ עַכְשָׁו, שֶׁמְּדַבֵּר בָּעָתִיד, שֶׁאָז לֹא יִהְיֶה יֵצֶר הָרָע, כִּי יִשְׁחָטֵהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא (סוכה נב.), יִמָּלֵא פִּינוּ וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה, וְנֹאמַר "ה' אֲדוֹנֵינוּ מָה אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל

[149] וז"ל: ואמר רבה בר בר חנה: זימנא חדא הוה אזלינן בספינתא, וחזינן ההוא ציפרא דקאים עד קרצוליה במיא ורישיה ברקיע, ואמרינן: ליכא מיא, ובעינן לחות לאקורי נפשין, ונפק בת קלא ואמר לן: לא תיחותו הכא, דנפלת ליה חציצא לבר נגרא הא שב שני ולא קא מטיא אארעא, ולאו משום דנפישי מיא אלא משום דרדפי מיא. אמר רב אשי: ההוא זיז שדי הוא, דכתיב: וזיז שדי עמדי.

[150] הרבותא הוא שהסעודה תהיה גדולה ותכלול גם בשר גם עופות וגם דגים וכפי שמפרט רבינו לקמן בסמוך.

[151] והכוונה שביום ראשון נותן המשובח ומכאן ואילך פוחת והולך, ומכאן שעוף (פטומות) הוא משובח מדג ובהמה.

[152] אולי צ"ל וכמו שכתב רש"י בסוף פרשת פנחס (במדבר כט לו) בשם מדרש ר' תנחומא וכו', וז"ל רש"י שם: ובמדרש רבי תנחומא למדה תורה דרך ארץ, שמי שיש לו אכסנאי יום ראשון יאכילו פטומות, למחר מאכילו דגים, למחר מאכילו בשר בהמה, למחר מאכילו קטניות, למחר מאכילו ירק, פוחת והולך כפרי החג.

[153] ומזה מוכיח רבינו שבודאי זיז שדי הוא העוף המוכן לעתיד, כמו שמוכן דג הלויתן, ובשר בהמות בהררי אלף.

הָאָרֶץ", וְאַף שֶׁלֹּא תִּתֵּן הוֹדְךָ וְכֹחֲךָ עַל הַשָּׁמַיִם, כִּי כֵן יִבְרָא ה' שָׁמַיִם חֲדָשִׁים וְאָרֶץ חֲדָשָׁה, כִּנְבוּאַת יְשַׁעְיָה (ס"ה וס"ו). וְיִהְיֶה אָז בָּעִנְיָן שֶׁלֹּא יִצְטָרֵךְ לִירֹא מִפְּנֵי מַעֲרֶכֶת הַשָּׁמַיִם, וְהוֹאִיל וְכֻלָּם צַדִּיקִים, לָמָּה יִהְיֶה אָז צַדִּיק וְרַע לוֹ?! וּמַה גַּם לִדְבְרֵי הַזֹּהַר, פָּרָשַׁת בְּרֵאשִׁית (הקדמה ד: ה.), שֶׁאָמַר שֶׁמֵּחִדּוּשֵׁי הַתּוֹרָה שֶׁמְּחַדְּשִׁים תַּלְמִידֵי חֲכָמִים, מֵהֶם נִבְרְאוּ הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה, אִם כֵּן, פְּשִׁיטָא שֶׁאֵין הִתְנַגְּדוּת מִצָּבָא הַשָּׁמַיִם, כִּי הֵלֹא הֵם עַצְמָם בְּרוּאֵי הַתּוֹרָה, וּלְפֵרוּשׁוֹ, אֵין כָּאן מָקוֹם לְשֶׁיֹּאמַר "תְּנָה הוֹדְךָ עַל הַשָּׁמַיִם":

חלק ז

פרק א

בֵּאוּר פָּרָשַׁת יוֹם הָרְבִיעִי מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי בְּרֵאשִׁית

וְאָמְנָם, קֹדֶם שֶׁנָּבוֹא לְבֵאוּרָהּ, נְדַקְדֵּק בָּהּ תְּחִלָּה אֵיזֶה דְּקְדּוּקִים.

הָא') "יְהִי מְאֹרֹת" חָסֵר וא"ו כְּתִיב, עַל שֶׁהוּא יוֹם מְאֵרָה לִפְלֹל אַסְכָּרָה בְּתִינוֹקוֹת וכו' כְּדִפְרִישִׁית (שער ה' פ"ח). וְאָמְנָם, עֲדַיִן אֵין טַעַם לָמָּה הוּא חָסֵר. . . שֶׁשְּׁנֵי הַוָּוִי"ן חֲסֵרִים[154], וְכֵן לָמָּה כֵּן גַּם בְּ"וְ(י)הָיוּ לִמְאֹרֹת" וּבְ"שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת". . . . "וְהָיוּ לִמְאוֹרֹת", רַק וא"ו שְׁנִיָּה חֲסֵרָה.

הַב') "בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם", צָרִיךְ פֵּרוּשׁ. שֶׁכְּפִי הַנִּרְאֶה הָיָה דַּי כְּשֶׁיֹּאמַר **'בַּשָּׁמַיִם'**.

הַג') מֵאַחַר שֶׁאָמַר "יְהִי מְאֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם", הָיָה לוֹ לִכְתֹּב מִיָּד "לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ". וְלֹא הָיָה אָז מִן הַצָּרֵךְ לִכְתֹּב אַחַר כָּךְ בַּאֲרִיכוּת, "וְהָיוּ לִמְאוֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר וגו'". וּבְשָׁעַת מַעֲשֶׂה נֶאֱמַר "וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ", וְלֹא הִכְפִּיל הַדְּבָרִים. וְכֵן הָיָה לוֹ לִכְתֹּב גַּם כָּאן.

הַד') כָּאן אָמַר "לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלָּיְלָה", וְתוּ לֹא. וְאִלּוּ בְּשָׁעַת עֲשִׂיָּה נֶאֱמַר, "**וְלִמְשֹׁל** בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה **וּלְהַבְדִּיל** בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ". בָּאוּ שְׁנֵי עִנְיָנִים, בִּמְקוֹם שֶׁלֹּא נֶאֱמַר עַכְשָׁו רַק עִנְיָן אֶחָד. וְאִם הַהֶבְדֵּל שֶׁבֵּין יוֹם וּבֵין לַיְלָה, הוּא עַצְמוֹ הַהֶבְדֵּל שֶׁבֵּין אוֹר וְחֹשֶׁךְ, יִקְשֶׁה, לָמָּה בָּאֲמִירָה לֹא נֶאֱמְרָה הַמֶּמְשָׁלָה. וְעוֹד, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר בְּקִצְרָה 'וּלְהַבְדִּיל בֵּינֵיהֶם'. וְאִם הַהֶבְדֵּל שֶׁבֵּין אוֹר וְחֹשֶׁךְ אֵינוֹ הַהֶבְדֵּל שֶׁבֵּין יוֹם וּבֵין לַיְלָה, אִם כֵּן, לֹא נִזְכַּר בָּאֲמִירָה וּבְמַעֲשֶׂה עִנְיַן שֶׁוֶה כְּלָל, וְנִשְׁתַּנָּה לְגַמְרֵי הַמַּעֲשֶׂה מִן הָאֲמִירָה.

[154] עיין נחלת יעקב שכתב על דברי רש"י שם וז"ל: פירוש חסר וי"ו שרשית שהיא אחר האל"ף. אולם מדברי הגור אריה משמע שהחידוש בשני הווי"ן, וז"ל: חסר וי"ו. ורש"י דקדק בכאן יותר על חסרון וי"ו מן שאר ווי"ן מלאים וחסירים הרבה, אלא שהוקשה לו הלשון "יהי מאורות", שלפי הלשון הוי למכתב 'יהיו מאורות', ותירץ שהרי גם כן חסר וי"ו, אלא הוא לשון מאירה, והשתא אתי שפיר "יהי מארת" כאילו כתיב 'יהי מארה' עכ"ל. ועיין בדברי רבינו לקמן בסמוך.

הה') "וְהָיוּ לְאֹתֹת וגו' וְהָיוּ לִמְאוֹרֹת וגו'", כְּבָר דִּקְדֵּק רַשִׁ"י בְּפָרָשַׁת שְׁמוֹת (ד ט) בַּפָּסוּק "וְהָיָה אִם לֹא יַאֲמִינוּ וגו' וְהָיוּ הַמַּיִם אֲשֶׁר תִּקַּח מִן הַיְאֹר וְהָיוּ לְדָם בַּיַּבָּשֶׁת", שְׁנֵי פְּעָמִים "וְהָיוּ", נִרְאֶה בְּעֵינַי וכו'[155]. וְהָתָם, מִכָּל מָקוֹם, חַד הֶצְרֵךְ לְהַכְתֵּב. וְאִלּוּ הָכָא כָּל שְׁנֵיהֶם אֵינָם צְרִיכִים, שֶׁהָיָה יָכוֹל לִכְתֹּב 'וּלְאֹתֹת וגו' וְלִמְאוֹרֹת וגו'.

הַו') "וּלְיָמִים". מִן הַתֵּימָא, שֶׁהֲרֵי זֶה עַצְמוֹ הַהֶבְדֵּל שֶׁבֵּין יוֹם וְלַיְלָה, שֶׁכְּבָר הֻזְכַּר. וְאַף אִם לֹא נָחוּשׁ לַכֵּפֶל, הָיָה לוֹ לְהַקְדִּים וְלִכְתֹּב 'וְהָיוּ לְיָמִים' קֹדֶם 'לְאֹתֹת, לִשְׁתֵּי סְבוֹת. הָא', שֶׁאָז לֹא הָיָה הַכֵּפֶל כָּל כָּךְ, אֲבָל הָיָה כְּמוֹ בְּאוּר, שֶׁיֹּאמַר 'וּלְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה וְהָיוּ לְיָמִים'. כְּלוֹמַר, שֶׁהַהֶבְדֵּל הַזֶּה הָיָה לְצֹרֶךְ הַיָּמִים שֶׁיִּהְיוּ נִמְנִים 'יוֹם א' יוֹם ב' וכו'. הַסִּבָּה הַשְּׁנִיָּה שֶׁרָאוּי הָיָה לְהַקְדִּים, כִּי וַדַּאי שֶׁהַיָּמִים מֻקְדָּמִים לַמּוֹעֲדִים, שֶׁבָּאִים רַק שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בְּשָׁנָה, אוֹ ה' פְּעָמִים [כְּשֶׁנִּחְשֹׁב] רֹאשׁ הַשָּׁנָה וְיוֹם כִּפּוּרִים גַּם כֵּן. וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁמֻּקְדָּמִים הַיָּמִים לָאֹתֹת, שֶׁהֵם כְּפִי פֵּרוּשׁ רַשִׁ"י [כְּשֶׁהַמְּאוֹרוֹת לוֹקְחִין] כו'. וְזֶה דָּוְקָא בַּחֲצִי הַחֹדֶשׁ לַלְּבָנָה, וּבְמוֹלַד הַחֹדֶשׁ לַחַמָּה. וְאַף גַּם זֹאת, אֵין לְקוּת הַחַמָּה נִרְאֵית בְּכָל הָעוֹלָם [בְּשָׁוֶה], וְאַף לֹא בְּאַקְלִים אֶחָד.

הַז') לָמָּה בְּכֻלָּם בָּא לְמ"ד בַּתְּחִלָּה, "לְאֹתֹת וגו'", וּבַ"שָּׁנִים" לֹא נִכְתַּב לְמ"ד.

הַח') לָמָּה אָמַר "וְיִהְיוּ כֵן", אַחֲרֵי שֶׁיָּבֹאר אַחַר כָּךְ לְהֶדְיָא "וַיַּעַשׂ וגו'". וְעִם הֱיוֹת שֶׁכֵּן בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי עַל מַאֲמַר "תַּדְשֵׁא", וְכֵן בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי עַל מַאֲמַר "תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה", גַּם שָׁם כְּבָר, נֹאמַר, עַכְשָׁו אֵין חוֹבָה עָלֵינוּ לְבָאֵר, אֶלָּא בַּמֶּה שֶׁאָנוּ בוֹ.

הַט') "הַמְּאוֹרוֹת הַגְּדוֹלִים וגו' וְאֶת הַמָּאוֹר הַקָּטֹן". יְהֵיֶה נִמְשָׁךְ עִנְיַן הַמִּדְרָשׁ בְּתוֹךְ הַבֵּאוּר.

הַי') "וַיִּתֵּן אֹתָם וגו'". לָמָּה הָיָה עֲשִׂיָּה וּנְתִינָה? הֲקִצֹּר קָצְרָה יַד ה' מִלְּהַעֲשׂוֹת כַּדָּת, בְּפַעַם אַחַת, בָּרְקִיעַ עַצְמוֹ? רוֹצֶה לוֹמַר, שֶׁתִּהְיֶה הָעֲשִׂיָּה בָּרְקִיעַ, דְּהַיְנוּ שֶׁיִּתְהַוּוּ בָּרְקִיעַ, וְלֹא יִצְטָרֵךְ אַחַר הָעֲשִׂיָּה לְתִתָּם בַּמָּקוֹם שֶׁהֵם, שֶׁכְּבָר עֲשׂוּיִים בִּמְקוֹמָם.

הַי"א) "וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי טוֹב". דִּלְכְאוֹרָה הוֹאִיל וּבָאוֹר הָרִאשׁוֹן, נֶאֱמַר פְּרָטִי, וְאָמַר "וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת הָאוֹר כִּי טוֹב", כֵּן גַּם בַּמְּאוֹרוֹת הַלָּלוּ, הָיָה לוֹ לוֹמַר גַּם כֵּן 'וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת הַמְּאוֹרוֹת כִּי טוֹב'.

הַי"ב) וְהִיא כּוֹלֶלֶת לְכָל מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית. שֶׁבְּכָל הַפְּרָטִים הוּא אוֹמֵר "וַיַּרְא וגו' כִּי טוֹב", וְעַל הַכְּלָל, בַּסּוֹף אוֹמֵר, "וְהִנֵּה טוֹב":

[155] וז"ל: והיו המים וגו' - והיו והיו שתי פעמים. נראה בעיני, אלו נאמר והיו המים אשר תקח מן היאור לדם ביבשת, שומע אני שבידו הם נהפכים לדם ואף כשירדו לארץ יהיו בהווייתן, אבל עכשיו מלמדנו שלא יהיו דם עד שיהיו ביבשת:

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֹת. בַּמְסֹרָה[156], מְאֹרֹת ב' חָסֵר דְּחָסֵר. וְסִימָן, "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֹת". (פסוק יד) "וַיַּעַשׂ שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת"[157]. (פסוק טז) מַסְכִּים לַסְּפָרִים שֶׁ"וְהָיוּ לִמְאוֹרֹת" אֵינוֹ חָסֵר דְּחָסֵר. וְגַם יֵשׁ לוֹמַר, דִּלְהַמְסֹרָה "וְהָיוּ לִמְאוֹרוֹת" (פסוק טו) מָלֵא בִּשְׁנֵי וָוִין, מִדְּלֹא נִמְסַר עָלָיו חָסֵר[158]. וְהִנֵּה אֵיךְ שֶׁיִּהְיֶה, מִבֹּאֹר מִמַּה שֶּׁ"יְהִי מְאֹרֹת" חָסֵר דְּחָסֵר, וְכֵן "וַיַּעַשׂ [שְׁנֵי] הַמְּאֹרֹת", שֶׁבִּתְחִלַּת הַמַּחֲשָׁבָה הָיָה לְפָנָיו יִתְבָּרֵךְ שֶׁיִּהְיֶה חִסָּרוֹן וּמְעוּט. וְכֵן בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה נַעֲשָׂה כֵּן. וְאוּלָם [הַחִסָּרוֹן בָּא בַּכֹּל], שֶׁכֵּן הָיָה מְעוּט מִדַּת הַגּוּף וְשִׁעוּר הָאוֹרָה. וּכְשֶׁנִּדְקְדֵּק נוֹכַל לוֹמַר, שֶׁהָיוּ עוֹד שְׁנֵי חֶסְרוֹנוֹת, הַיְנוּ שְׁנוּי מָקוֹם עַד כַּדּוּר הַתַּחְתּוֹן, וְגַם הַלְּקוּי הַמִּתְהַוֶּה עַל יְדֵי הַמְּעוּטִים, הֲרֵי ד' חֶסְרוֹנוֹת. וְאִם נִרְצֶה לְקַיֵּם הַסְּפָרִים שֶׁ"וְהָיוּ לִמְאוֹרֹת" יֵשׁ בּוֹ חָסֵר אֶחָד, וְכַאֲשֶׁר גַּם הַמְּסֹרָה מוֹרָה[159], עַל כָּל פָּנִים, שֶׁאֵינוֹ חָסֵר דְּחָסֵר, נֹאמַר, שֶׁיִּרְמֹז עַל לִקּוּי הַחַמָּה שֶׁמִּתְהַוֶּה גַּם כֵּן עַל יְדֵי הַמְּעוּט, כִּי כְּשֶׁהָיוּ שָׁוִים וּבְמָקוֹם אֶחָד, לֹא תִלָּקֶה הַחַמָּה, שֶׁהֲרֵי אֵין הַיֶּרַח תַּחְתֶּיהָ, שֶׁתְּכַסֶּה עַל יָדֶיהָ הַחַמָּה בְּמַה שֶּׁמַּפְסֶקֶת בֵּין הַהַבָּטָה מֵעֵין הָרוֹאֶה, כַּאֲשֶׁר הִיא לְעֵת עַתָּה, שֶׁזֶּה הוּא לִקּוּי הַחַמָּה.

סוֹף דָּבָר, הַמְּסוֹרָה מוֹרָה בְּאֶצְבַּע, מַה שֶּׁבַּאַרְתִּי בְּבֵאוּר מַאֲמָר דְּפֶרֶק אֵלּוּ טְרֵפוֹת, שֶׁהַמְּעוּט הָיָה מֻכְרָח אַף שֶׁלֹּא הָיְתָה מְקַטְרֶגֶת. וְזֶהוּ טַעַם הַמְּסֹרָה שֶׁנִּתְּנָה סִימָן "אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֹת"[160], שֶׁאֱלֹהִים חִסְרָה, כְּלוֹמַר, מֵעֵטָה, אַף בְּלֹא קְטָרוּג. כִּי כָּךְ עָלְתָה בְּמַחֲשָׁבָה. גַּם "וַיַּעַשׂ", הַיְנוּ הַבְּרִיאָה, הָיְתָה בְּעַצְמָהּ בְּלֹא קְטָרוּג, "מְאֹרֹת" חָסֵר.

וְהִנֵּה, אָמַר שֶׁיִּהְיוּ הַמְּאֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם. גַּם יוֹכִיחַ עַל זֶה שֶׁמִּמַּה שֶּׁלֹּא אָמַר 'בַּשָּׁמַיִם' אֶלָּא "בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם", יִרְצֶה, שֶׁרָמַז עַל הַכַּדּוּר[162] שֶׁבּוֹ גַּם עַתָּה הַחַמָּה, וְיִקָּרֵאהוּ רָקִיעַ[161], [כֵּיוָן] שֶׁהוּא בְּאֶמְצַע הַשִּׁבְעָה רְקִיעִים, הַמְיֻחָדִים לְשִׁבְעָה כּוֹכְבֵי לֶכֶת. וְיִהְיֶה מֻשְׁאָל לוֹ

[156]"מסורה" = רשימה הכוללת דקדוקי האותיות והתיבות בתנ"ך מלאים וחסרים ודרך הקריאה בנקודות וטעמים, במשך הדורות נרשמו על גליונות ספרי תנ"ך, ושוב נתחברו חיבורים שקבצו ובירורו ענינים אלו ע"י גדולי הדורות, ביניהם רבי מאיר הלוי אבולעפיה (הרמ"ה), בספרו מסורת סיג לתורה, ואחריו בספר מנחת שי, ועוד.

[157]ועיין במנחת שי (בראשית א טו) וז"ל: והיו לְמָאוֹרֹת. במסורת כ"י נמסר עליו מלא וא"ו קדמאה וכן הוא בספרים כ"י ובדפוס קדמון. גם הרמ"ה ז"ל כתב כלשון הזה, מדיהי אוֹר ויהי אוֹר, כל הדין לישנא דאוריית מל' וי"ו כתי. מְאֹרֹת ב' חסר דחסר בלישנא, וסימנך ויאמר אלקים יהי מְאֹרֹת, ויעש אלקים את שני הַמְּאֹרֹת. והיו לִמְאוֹרֹת ברקיע השמים, מלא וי"ו קדמאה וחסר וי"ו תניין, עכ"ל. וכן הוא במלאים וחסרים שמצאתי בראש מקרא ספרדית כ"י שהועתקו מספר הללי הסופר...

[158]עיין בהערות הקודמים מ"ש במנחת שי ודו"ק.

[159]עיין לעיל בהערות כנ"ל.

[160]עיין מ"ש לעיל בהערה לשון המסורה "וסימנך ויאמר אלקים יהי מְאֹרֹת וכו'". ודורש רבינו שיש בזה כוונה מיוחדת שחסרון המאורות (שמרומז בחסר וא"ו) הוא מעשה אלקים וכו'.

[161]עיין לעיל בתחלת שער השלישי, ושם בהערה בשם הרמב"ם דשבעת הרקיעים המוזכרים בדברי חז"ל הן הנה השבעה גלגלים, וברקיע (גלגל) הרביעי תלוי חמה.

[162]כפי הנראה כוונת רבינו "גלגל" וכפי שכתב רבינו בשער השלישי תחלת פרק ראשון. ועיין הערה הבאה.

שֵׁם רָקִיעַ[164], עַל שֵׁם שֶׁמַּבְדִּיל בֵּין שְׁלֹשָׁה לִשְׁלֹשָׁה[163], כְּמוֹ הָרָקִיעַ שֶׁמַּבְדִּיל בֵּין מַיִם הָעֶלְיוֹנִים לְמַיִם הַתַּחְתוֹנִים. וְהָיָה זֶה קוֹדֶם הַמְּאוּט[165], אַף שֶׁבַּמַּחֲשָׁבָה כְּבָר עָלְתָה לְפָנָיו הַמְּאוּט, כָּאָמוּר. אַךְ בַּתְּחִלָּה, קָבַע לִשְׁנֵיהֶם בָּרָקִיעַ הַזֶּה. וְגַם בִּתְחִלַּת הַמַּחֲשָׁבָה, לֹא הָיוּ לְפָנָיו לְהִבָּרְאוֹת רַק הַמְּאוֹרוֹת הַשְּׁנַיִם, וְלֹא זוּלַת. אַךְ לְכָשֶׁיִּהְיֶה הַמְּאוּט, יִרְבֶּה אַחַר כָּךְ הַצְּבָאוֹת[167], הַיְנוּ הַכּוֹכָבִים, אֲשֶׁר כּוֹלְלִים חֲמִשָּׁה הַנִּבוּכִים[166], וְכָל אֲשֶׁר בְּגַלְגַּל הַמַּזָּלוֹת. שֶׁהֲרֵי אָמַר "לְהַבְדִּיל וגו'". וְאֵין זֶה בְּעֶצֶם, אֶלָּא עַל יְדֵי הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ בִּלְבָד. וּלְפִיכָךְ לֹא אָמַר כָּאן "לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ", כִּי גַּם כָּל הַכּוֹכָבִים מְאִירִים עַל הָאָרֶץ. אֶלָּא שֶׁבִּתְחִלַּת הַמַּחֲשָׁבָה, לֹא עָלוּ רַק אֵלּוּ שְׁנַיִם בִּלְבָד. אָמְנָם, בַּמַּחֲשָׁבָה עַצְמָהּ הָיָה לִהְיוֹת כֵּן סוֹף הַמַּעֲשֶׂה שֶׁיִּהְיוּ חֶסְרוֹנוֹ, וְכָאָמוּר, וְכַאֲשֶׁר יָבוֹא בְּהֶמְשֵׁךְ הַפְּסוּקִים:

וְהָיוּ לְאֹתֹת וגו'. אוֹמֵר הָוָיָה אַחֶרֶת שֶׁתִּהְיֶה, הַיְנוּ שֶׁהָאֶחָד מֵהֶם יִתְמַעֵט, שֶׁעַל יָדוֹ יִמָּשֵׁךְ הָוָיָה אַחֶרֶת, הַכּוֹלֶלֶת כָּל אֵלּוּ, הַיְנוּ, אוֹתוֹת וּמוֹעֲדִים וְיָמִים וְשָׁנִים, וְכָל זֶה עַל יְדֵי הַמְּאוּט. וּלְפִי שֶׁעַל יְדֵי הַמְּאוּט רָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְפַיֵּס וְלוֹמַר, יִשְׂרָאֵל לִימֵנוּ בָךְ יָמִים וְשָׁנִים, לָכֵן לֹא הֶקְדִּים יָמִים לְאֹתֹת. שֶׁעַל יְדֵי זֶה שֶׁמְּשַׁנֶּה הַסֵּדֶר מֵהַכָּתוּב נִרְמָז, שֶׁאַחַר שֶׁנִּגְזַר הַמְּאוּט שֶׁתִּהְיֶה [הוֹוֶה] הָוָיָה אַחֶרֶת הַכּוֹלֶלֶת אוֹתוֹת וּמוֹעֲדִים, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁתִּתְפַּיֵּס בְּיָמִים וְשָׁנִים שֶׁמּוֹנִים בָּהּ יִשְׂרָאֵל. וְכֵן יִרְמֹז בְּמַה שֶּׁלֹּא בָּא הַלָּמֶ"ד בְּתֵבַת "וְשָׁנִים", שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר יוּלְשָׁנִים', כְּמוֹ שֶׁכָּל הָאֲחֵרִים הֵם בְּלָמֶדִ"יין, אֶלָּא שֶׁרוֹמֵז תְּשׁוּבַת [הַיָּרֵחַ] שֶׁאִי אֶפְשָׁר דְּלָא לְמִנוּ בִּתְקוּפַּת הַחַמָּה כְּמוֹ כֵן, כַּאֲשֶׁר כְּתַבְתִּי בְּבֵאוּר הַמַּאֲמָר:

וְהָיוּ לִמְאוֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר וגו'. אָמַר שֶׁמִּתּוֹךְ הַמְּאוּט יִתְהַוֶּה עוֹד הָוָיָה אַחֶרֶת[168] שֶׁיִּתְהַוֶּה. . בְּרִקִיעַ הַשָּׁמַיִם, וְהוּא הַתַּחְתּוֹן, הַנִּבְרָא לְהַבְדִּיל בֵּין מַיִם לָמָיִם (בראשית א

[163] הכוונה בזה ליישב מה שלא פירש איזה רקיע משבעת הרקיעים? וע"ז פי' רבינו שכמו שתפקיד הרקיע בכלל הוא להבדיל בין עליון לתחתון כך הרקיע (גלגל) האמצעי (הרביעי) הוא ממצע ומבדיל בין הגלגלים העליונים לתחתונים

[164] רבינו מפרש בזה שאף שכשכתוב בתורה רקיע, הכוונה הוא לבריאה שברא השי"ת ביום השני, שהיא בריאה המבדלת בין מים למים (וכמ"ש רבינו לקמן בסמוך בד"ה והיו למאורת), מ"מ כאן קורא הכתוב לגלגל הרביעי רקיע "בשם המושאל".

[165] וכפי שביאר רבינו שם בתחילת שער השלישי שבשעה שמיעט הלבנה ירדה לרקיע (גלגל) הראשון.

[166] חמשת הכוכבים הנבוכים המשרתים שבעה ידועים כולם נקראים נבוכים למבוכה הנראית בתנועתם והשנים מהם השמש והירח והחמשה הנשארים נקראים 'חמשת הכוכבים הנבוכים' כשייאמר 'חמשה' סתם ידוע שאינו מדבר על השמש והירח. (פירוש המלות הזרות במורה נבוכים לר"ש ן' תבון) והכוונה היא ששבעת כוכבי הלכת נקראים בשם זה כי מבוכתם (תנועתם) נראית לעיני כל, ומלבד השמש והירח יש חמשה נותרים: שבתאי, צדק, מאדים, נוגה, וכוכב.

[167] כמ"ש לעיל שער ה' בשם בראשית רבה.

[168] בשונה ממה שביאר רבינו לעיל בפסוק (יד) "יהי מארת ברקיע השמים" שהכוונה שם 'רקיע השמים' הוא רק בשם המושאל ובאמת מדובר שם בגלגל הרביעי, הרי שכאן בפסוק (טו) "והיו למאורת ברקיע השמים" הכוונה הוא לרקיע שנברא ביום השני שתפקידו הוא להבדיל בין מים למים, וכפי שהולך רבינו ומבאר שהוא מתחת לגלגלים.

ו). וְהוּא בָּאֲוִיר שֶׁתַּחַת הַכַּדּוּרִים[170], כַּאֲשֶׁר בֵּאַרְתִּי בְּדְרוּשׁ אַחֵר[169], הַכּוֹלֵל בְּרִיאַת [כָּל הַיָּמִים] הָרִאשׁוֹנִים שֶׁמִּמַּשֶּׁשֶׁת יְמֵי בְרֵאשִׁית, שֶׁקָּרָאתִיו בְּשֵׁם הֲוָיוֹת הַיְסוֹדוֹת. וְכֵן הוּא, כִּי בְּעֶצֶם, אֵין אוֹר בַּשֶּׁמֶשׁ וְיֶרַח, שֶׁהַשָּׁמַיִם וְכָל צְבָאָם אֵינָם בַּעֲלֵי אֵיכוּת. אִם כֵּן, כָּל הַמִּתְהַוֶּה מֵהֶם בָּעוֹלָם הַשָּׁפֵל, הוּא מֵהַמְקַבְּלִים[171]. וּלְפִיכָךְ [יָבוֹאוּ] הֲפָכִים, כְּמוֹ שֶׁהַשֶּׁמֶשׁ מַשְׁחִיר פְּנֵי הָאָדָם וּמַלְבִּין הַבְּגָדִים, שֶׁהַכֹּל לְפִי הַמְקַבְּלִים[172]. וְאוּלָם, אִלּוּ לֹא הָיָה הַמְעוּט, הָיָה הַהֶבְדֵּל שֶׁבֵּין הַיּוֹם וְהַלַּיְלָה בְּעִנְיָן אַחֵר. וְהָאוֹר שֶׁל יוֹם רִאשׁוֹן וְהַחֹשֶׁךְ הַנִּזְכָּר שָׁם, הָיוּ נִשְׁאָרִים. וְהַהֶבְדֵּל, הָיוּ עוֹשִׂים הַמָּאוֹרוֹת. וּבָזֶה הָיָה שִׁנּוּי מִשְּׁלֹשָׁה יָמִים הָרִאשׁוֹנִים, שֶׁבָּהֶם הָיָה הַהֶבְדֵּל בְּאוֹר וְחֹשֶׁךְ מִבִּלְתִּי [שְׁמוּשׁ] מְאוֹרוֹת, וּבְיוֹם הָרְבִיעִי רָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁיִּהְיֶה הֶבְדֵּל עַל יְדֵי אֵלּוּ הַמְּאוֹרוֹת. אֶלָּא שֶׁבַּתְּחִלָּה. . . יִהְיֶה נִגְנָז הָאוֹר שֶׁל הַשְּׁלֹשָׁה יָמִים הָרִאשׁוֹנִים. אָמְנָם. . . . . רָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְשַׁתֵּמַּעַ הָאֶחָד, וְיִהְיֶה נִגְנָז אוֹר שֶׁל הַגִּ' יָמִים הָרִאשׁוֹנִים, וְיִתְהַוֶּה שֶׁהֵם יָאִירוּ בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם, הוּא הַמַּבְדִּיל בֵּין מַיִם לָמָּיִם. כִּי שָׁם יָאִירוּ עַל יְדֵי קַבָּלַת שִׁפְעָם וְכָאמוּר.

וּמִזֶּה יֵצֵא לָנוּ טוּב טַעַם עַל שֶׁתְּחִלַּת הַמַּחֲשָׁבָה לִשְׁנֵי מְאוֹרוֹת שָׁוִים, וְשֶׁגַּם שֶׁלְּאַחַר כָּךְ יִתְמַעֵט הָאֶחָד, שֶׁהָיָה זֶה דּוֹמֶה מַמָּשׁ לִתְחִלַּת הַבְּרִיאָה, שֶׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹר, וְחָזַר וּגְנָזוֹ לְסַבַּת שֶׁהִזְכִּירוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה יב.).[173] וְאִם כֵּן, כָּאן חָזַר

[169] עיין בהצעה מהמדפיסים בהוצאה הראשונה (תרכ"ו) בתחילת הספר, שחיבור דנן הוא חלק ממחברת דרשותיו של רבינו, ויתכן שהיה הדרוש שמזכיר רבינו כאן גם במחברת זאת, וחבל על דאבדין.

[170] כן משמע מהרמב"ן על הפסוק ועוד מפרשים שם, וז"ל הספורנו: יהי רקיע בתוך המים. יהי טבע בתוך המים היסודיים כמו גלגל בתוכם סביב מבדיל בצורה קצתם מקצתם, באופן שאיזה חלק עליון מן המים לצד האויר ישוב לטבע אידיי. והנה בזה עלו בהכרח אל איזה גבול באויר היסודיי, וקבל האויר איזה עשוי בהכרח להיות מקום לחלק שנהפך לאיד, והתפשט אל מקום רב הכמות ממקומו הראשון:

[171] כוונת רבינו נראה, שתפקידו של הרקיע המבדיל בין מים למים הוא, להבדיל ולעשות מהות חדשה כנבראים התחתונים שהתוצאה משתנה מנברא לנברא, ע"י הרקיע הזה, וכדברי הספורנו שהובא לעיל, וכן האריך הרמב"ם לבאר במורה נבוכים (ח"ב פ"ל).

[172] דוגמא זאת מהשמש שתוצאות השפעתה משתנות לפי המקבלים, מובא בכמה ראשונים (כגון באבן עזרא בהקדמתו לספר קהלת, ועוד) לצורך הסבר איך שממשפיע אחד יתכן כמה תוצאות וגם הפוכות זו מזו לסיבת שינוי טבע המקבלים, רבינו כאן מסביר על פי זה את תפקידו של הרקיע, שלפי שהשפעתם של המאורות הוא דרכו (שזאת כוונת הפסוק "והיו... ברקיע השמים") לזאת משתנים הפעולות.

[173] וז"ל: ואור ביום ראשון איברי? והכתיב ויתן אתם אלהים ברקיע השמים וכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום רביעי! - כדרבי אלעזר. דאמר רבי אלעזר: אור שברא הקדוש ברוך הוא ביום ראשון אדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו, כיון שנסתכל הקדוש ברוך הוא בדור המבול ובדור הפלגה וראה שמעשיהם מקולקלים עמד וגנזו מהן, שנאמר וימנע מרשעים אורם. ולמי גנזו לצדיקים לעתיד לבא שנאמר וירא אלהים את האור כי טוב, ואין טוב אלא צדיק, שנאמר אמרו צדיק כי טוב. כיון שראה אור שגנזו לצדיקים שמח, שנאמר אור צדיקים ישמח. כתנאי: אור שברא הקדוש ברוך הוא ביום ראשון אדם צופה ומביט בו מסוף העולם ועד סופו, דברי רבי יעקב. וחכמים אומרים: הן הן מאורות שנבראו ביום ראשון ולא נתלו עד יום רביעי.

לָרִאשׁוֹנִים שֶׁיִּהְיוּ נִבְרָאִים שָׁוִים[174], וְשֶׁהָאוֹר הָרִאשׁוֹן יָאִיר. אֲבָל מִצַּד הַגְּנִיזָה הַנִּרְמֶזֶת בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן בְּ"וַיַּבְדֵּל" שֶׁהִבְדִּילוֹ לַצַּדִּיקִים כוי כְּדִפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י (בראשית א ד), עָלָה לְפָנָיו בְּמַחֲשָׁבָה הַהִיא עַצְמָהּ, הַמְּעוּט שֶׁעַל יְדֵי כֵן יָאִירוּ הֵם בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם הָאָמוּר. וְלֹא יָאִיר עוֹד אוֹר הָרִאשׁוֹן כִּי יְגָנֵז.

וּלְפִי שֶׁהַזְּכִיר כָּאן שִׁלְשָׁה הֲוָיוֹת נִמְשָׁכִים מִפֹּעַל אֶחָד זוֹ מְשֻׁנָּה מִזוֹ[175], לָכֵן אָמַר מִיָּד "וַיְהִי כֵן". שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁנִּשְׁתַּנּוּ סִדְרֵי בְּרֵאשִׁית בָּעִנְיָן הַזֶּה, הַיְנוּ תְּחִלָּה הַמְּאוֹרוֹת שָׁוִים, וְלֹא כֵן אַחַר כָּךְ, וְנִתְהַוּוּ הֲוָיוֹת מְשֻׁנּוֹת, וְכֵאָמוּר, לָכֵן אָמַר "וַיְהִי כֵן", כָּאָמוּר, דּוּק וְתִשְׁכַּח בַּהֲוָיוֹת אֵלּוּ, שֶׁכֵּן הָיָה, אַף עַל פִּי שֶׁנִּרְאֶה עִנְיָנִים סוֹתְרִים בְּעַצְמָם.

וַיַּעַשׂ. עַכְשָׁו מְבָאֵר הַפְּעֻלָּה שֶׁכֵּן נִשְׁלְמָה כַּאֲשֶׁר הָיָה בְּמַחֲשָׁבָה, שֶׁעָשָׂה שְׁנֵי מְאוֹרוֹת גְּדוֹלִים שָׁוִים בַּמַּרְאֶה וּבְקוֹמָה וּבְמָקוֹם אֶחָד, אַךְ מִיָּד הָיָה הַמְּעוּט לָאֶחָד מֵהֶם. וּלְפִי שֶׁבַּתְּחִלָּה לֹא הָיָה הָעִנְיָן אֵלּוּ הָיוּ שְׁנֵיהֶם בְּשָׁוֶה שֶׁיִּהְיֶה הָאוֹר וְהַחֹשֶׁךְ נִמְשָׁךְ מֵהֶם, רַק סְבוֹת הַהַבְדָּלָה יִהְיוּ, אָמְנָם [אַחַר] שֶׁגָּזְרָה חָכְמָתוֹ יִתְבָּרֵךְ שֶׁהָאוֹר הָרִאשׁוֹן יְגָנֵז, הִנֵּה הֵמָּה הַמְּאִירִים לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ, עַד שֶׁלְּסֹבָּה זוֹ הֵמָּה הַמּוֹשְׁלִים, זֶה לַיּוֹם, וְזֶה לַלַּיְלָה. לְפִיכָךְ אָמַר כָּאן, "לְמֶמְשֶׁלֶת וגו'". וְהוּא בְּעַצְמוֹ הֲוָיוֹת הָאוֹתוֹת וְהַמּוֹעֲדִים וְיָמִים וְשָׁנִים, שֶׁכָּל אֵלּוּ הַזְּמַנִּים מְשֻׁנִּים הָעִתִּים לְטוֹבָה, אוֹ חַס וְשָׁלוֹם לְהֶפֶךְ. שֶׁזֶּה נִתְבָּאֵר כְּבָר, שֶׁהוּא עַל יְדֵי הַמְּעוּט. אַךְ קֹדֶם לָזֶה, לֹא הָיוּ מְעֻתָּדִים כִּי אִם לְהַבְדִּיל בִּלְבָד, וְאוֹר הָרִאשׁוֹן הָיָה הַמּוֹשֵׁל.

וַיִּתֵּן. הַמַּחֲלֹקֶת אִם הַמַּזָּלוֹת חוֹזְרִים וְהַגַּלְגַּל קָבוּעַ אוֹ שֶׁהַגַּלְגַּל חוֹזֵר וְהַמַּזָּלוֹת קְבוּעִים, יָדוּעַ מֵימוֹת הַתַּנָּאִים זְכְרוֹנָם לִבְרָכָה, כִּדְתַנְיָא פְּסָחִים פֶּרֶק מִי שֶׁהָיָה (צד:)[176]. וְדַעַת חֲכָמֵינוּ זְכְרוֹנָם לִבְרָכָה הָיְתָה שֶׁהַמַּזָּל חוֹזֵר וְהַגַּלְגַּל קָבוּעַ. . . . . הַמְקֻרָּא מְסַיְּעָם וְהוּא מִמַּה שֶׁכָּבָר אָמַר "וַיַּעַשׂ... אֶת שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת", וְאַחַר כָּךְ חָזַר וּפֵרֵשׁ "וַיִּתֵּן אֹתָם... בִּרְקִיעַ וגו'". נִרְאֶה מִזֶּה שֶׁהָיוּ הַמְּאוֹרוֹת עִנְיָן בִּפְנֵי עַצְמוֹ, לֹא מִן הָרָקִיעַ עַצְמוֹ[177]. וְאִי אֲמַרְתְּ בִּשְׁלָמָא שֶׁהַמְּאוֹר

---

[174] לכאורה נראה כוונת רבינו בזה, שכמו שלגבי "אור" בתחלה ברא אור שרואין מסוף העולם ועד סופו ושוב גנזו כדי שלא ישמש לרשעים, כ"כ ב"מאורות" עשה כן, שבתחילה היו שוים ושוב נתנם ברקיע המבדיל בין מים למים כדי שעי"ז לא יאירו כבתחילה מטעם הנ"ל.

[175] א) יהי מארת ברקיע השמים וגו' – ההויה בזה שנתנם בגלגל הרביעי. ב) והיו לאתת וגו' – הויה שניה שתתמעט הלבנה ועי"ז יהיו לאתת למועדים לימים ושנים. ג) והיו למארת ברקיע השמים וגו' – הויה חדשה שיאירו דרך רקיע השמים שתחת הגלגלים.

[176] וז"ל: תנו רבנן, חכמי ישראל אומרים: גלגל קבוע ומזלות חוזרין, וחכמי אומות העולם אומרים: גלגל חוזר ומזלות קבועין. אמר רבי: תשובה לדבריהם מעולם לא מצינו עגלה בדרום ועקרב בצפון. מתקיף לה רב אחא בר יעקב: ודילמא כבוצינא דריחיא, אי נמי כצינורא דדשא. חכמי ישראל אומרים: ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע, ובלילה למעלה מן הרקיע. וחכמי אומות העולם אומרים: ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע, ובלילה למטה מן הקרקע. אמר רבי: ונראין דבריהן מדברינו, שביום מעינות צוננין ובלילה רותחין.

[177] ז"ל האברבנאל (בראשית א טז): ואמנם אמרו אחר זה ויתן אותם אלהים ברקיע השמים. כתב הרמב"ן שזה מורה שלא היו המאורות והכוכבים מגוף הרקיע אלא מונחים ונקבעים בו נמשך בזה לדעת חז"ל שאמרו גלגל קבוע ומזל חוזר.

הוּא הַחוֹזֵר וְהַגַּלְגַּל קָבוּעַ, אָתֵי שַׁפִּיר שֶׁהַמְּאוֹר הֲרֵי הוּא דָּבָר נִבְדָּל מִן הָרָקִיעַ וְסוֹבֵב סוֹבֵב הוֹלֵךְ עַל פְּנֵי הָרָקִיעַ, וְדוֹמֶה מַמָּשׁ לִבְרִיאַת הָאָדָם, שֶׁאָמַר (בראשית ב ז) "וַיִּיצֶר ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם וגו'" וְאַחַר כָּךְ (שם ח) "וַיִּטַּע וגו' וַיָּשֶׂם שָׁם אֶת הָאָדָם וגו'". אֲבָל אִי אָמַרְתְּ שֶׁהַמְּאוֹר קָבוּעַ בְּתוֹךְ הַגַּלְגַּל, אִם כֵּן הוּא עֶצֶם מֵעַצְמוֹ. כִּי אִם נֹאמַר שֶׁהָיָה עִנְיָן בִּפְנֵי עַצְמוֹ וְנִתְחַב בְּתוֹךְ הַגַּלְגַּל, הִנֵּה בְּהֶכְרֵחַ, מְקוֹם הַתְּחִיבָה נִדְחֵית כָּל מַהוּת הַמָּקוֹם הַהוּא, וְהָיָה בָּטֵל וְנֶעְדָּר אַחֲרֵי שֶׁהָיָה, וְשָׁוְא וּבָטֵל לוֹמַר כֵּן כְּפִי הַסְּבָרָה הַיְשָׁרָה. אֶלָּא הוּא עֶצֶם מֵעַצְמוֹ, רַק שֶׁהַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ בְּכֹחַ חָכְמָתוֹ עָשָׂה לְאוֹתָהּ חֲתִיכָה שֶׁמִּן הַגַּלְגַּל עַד שֶׁהָיָה לַמְּאוֹר. לְפִי זֶה אֵין עִנְיַן "וַיַּעַשׂ וגו'" וְאַחַר כָּךְ "וַיִּתֵּן וגו'" יִסְבֹּל. . . . זֶה אֵין. . . . מַמָּשׁוֹ. שֶׁכְּבָר הָיָה הַכֹּל אֶחָד. . . . . הַהוּא נַעֲשָׂה לְמָאוֹר.

וְנִצְטָרֵךְ לוֹמַר[178] שֶׁהַנְּתִינָה (כְּמוֹ נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים) לְפַרְעֹה (שמות ז א). "אַף אֲנִי בְּכוֹר [אֶתְּנֶהוּ]" (תהלים פט כח), כְּלוֹמַר, (מִנּוּי שֶׁל כָּבוֹד,) אֲבָל לְפִי שֶׁאֵינוֹ מֻכְרָח הַפֵּרוּשׁ הָרִאשׁוֹן[179]. . . . לְהַגִּיעָם אֶל מָקוֹם אֲשֶׁר כְּבָר [לֹא הָיוּ. . . . . לְסָבְרָא הָאוֹמְרִים שֶׁגַּלְגַּל חוֹזֵר וּמַזָּל [קָבוּעַ]. . . . .[183] הָאַחֲרוֹנִים[182] קָרוֹב לִזְמַנֵּנוּ[181] הָאוֹמְרִים. .[180] מַזָּל חוֹזֵר וְגַלְגַּל קָבוּעַ. וְאִם כֵּן, פֵּרוּשׁ [הַפָּשׁוּט][186] . .[185] סְבָרְתִּי זֹאת[184] הַבָּרְייְתָא [שֶׁבִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרשה

[178] ופירוש זה על פי הדעה של חכמי אומות העולם כתב שם גם האברבנאל וז"ל: אבל אני בפי' הפרשה נשענתי על דעת אר"סטו שהכוכבים היו חלקים מהגלגלים כי אותו הדע' ראיתי צדיק לפני משאר הדעות ויותר מרוחק מהספקו' וכפי הדעת ההוא אשר ישר בעיני יהיה פירוש ויתן אותם אלהים ברקי' השמי' שנתן המשפי' הראשון את המאורות שרים ומושלי' בעליונים ובתחתונים והוא מלשון ונתון אותו על כל ארץ מצרים. ראה נתתי אותך על כל ארץ מצרים. ראה נתתיך אלהים לפרעה. שענין הנתינה היא הממשלה והשפע' באותם החלקיים הרקיעיים לשיאירו על הארץ שהוא התכלית המיוחד במאורות מפני האור האלהי שנתן בהם.

[179] אולי צ"ל [נוכל] להגיעם, והכוונה שכיוון שהפירוש הראשון בפסוק, שמוכיח כשיטת חכמי ישראל אינו מוכרח, לכן אפשר לפרש כפירוש השני המתאים לדעת חכמי הגויים.

[180] אוצ"ל [שעל פי האמת] מזל חוזר.

[181] בספר נחמד ונעים (להגאון ר' דוד גנז ז"ל שהיה תלמיד מהר"ל מפראג וחי שם בסמוך לזמן רבינו) כתב בסימן כ"ה בענין מחלוקת זו וז"ל: אך תדע שהחוקר הגדול המופלא בחכמת הכוכבים ויחיד בדורו ראש החכמים היושבים לפני אדונינו הקיסר 'רודלפוס' יר"ה השר 'טיחא בראהי' (Tycho Brahe) אמר לי - "לא יפה עשו חכמיכם שהודו לחכמי האומות על דבר שקר כי הדין היה עם חכמי ישראל"- באמרו שהכוכבים חוזרים מהלכם העצמיים בלתי הכרח תנועות הגלגלים רק בעצמם שטים ורצים כעוף הפורח באויר, והרבה בראיות, וכתב מזה ספר והוכיח באותותיו ומופתיו העיוניים וכו' עיי"ש שהאריך.

[182] בשנת חמשת אלפים ש"ג נתפרסם ספרו של 'קופרניקוס' ובו הרבה חידושים בתנועת גרמי השמים ומוכיח דלא כפי שהיה מקובל בין חכמי האומות לפני תקופה זאת ובין הדברים מוכיח גם ענין זה שהכוכבים נעים מעצמם וכדעת חז"ל שמזל חוזר. ועיין בהערה הבאה.

[183] אוצ"ל [אבל לפי חכמי הגויים]

[184] הנה זאת הברייתא הובא באברבנאל (שם) לראיה כשיטת אריסט"ו וחכמי אומות העולם הראשונים שסוברים שהגלגל חוזר ומזל קבוע, ומן הראוי להעתיק דבריו כאו וז"ל: אבל הרב המורה כתב שהוא דעת בטל ושבוזה נצחו חכמי האומות את חכמי ישראל. שלא תחשוב שלחסרון חכמת חכמינו נפלו באותו דעת. ראיתי להודיעך פה מה שראיתי בדרוש זה כפי קדומי פלוסופיהם. והוא שפליניא"ו פלוסוף קדום בספר טבעי הנמצאים שהוא ספר יקר מאד אצל חכמי האומות כתב דברים זה סגנונם. בין השמים והארץ ילכו שבעה כוכבי הנבוכה באמצע האויר וביניהם רחק מה ובאמצעותם ילך השמש הגדול והיכול המושל לא בלבד בזמנים ובארץ. אבל גם בכוכבי

ו סימן ח)[187]אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר יוֹחַאי אֵין אָנוּ יוֹדְעִים אִם] פּוֹרְחִים הֵן בָּאֲוִיר [וְאִם שָׁפִין בָּרָקִיעַ וְאִם מְהַלְּכִין כְּדַרְכָּן הַדָּבָר] קָשֶׁה מְאֹד וְאִי אֶפְשָׁר [לַבְּרִיּוֹת לַעֲמוֹד עָלָיו] סְבָרְתּוֹ קַיֶּמֶת. . . . . .[189] עַצְמוֹ הָאֵיךְ הִיא סְבוּבָם אִם בִּפְרִיחָה אוֹ בִּשְׁפִיפָה[188], כְּהוֹלֵךְ בְּזִקְיפָה, כְּהוֹלֵךְ עַל גָּחוֹן, אוֹ עַל רַגְלַיִם. וְיֵשׁ לְפָרֵשׁ, שֶׁהַפְּרִיחָה הִיא מְהִירוּת רַב וְעָצוּם מְאֹד, וְהַשְּׁפִיפָה הִיא גַּם כֵּן מְרוּצָה מָה, אַךְ לֹא כְּמוֹ הַפְּרִיחָה, לְפִי שֶׁהָאֲוִיר אֵינוֹ מְעַכֵּב הַמְּרוּצָה כְּמוֹ מַה שֶּׁיֵּשׁ בּוֹ מַמָּשׁוּת, מַה שֶּׁיֵּשׁ בּוֹ קְצָת עִכּוּב לְהָרֵץ עָלָיו. וְהַמְהַלֵּךְ כְּדַרְכּוֹ אֵין בּוֹ מְהִירוּת וְלֹא כְלוּם. אֲבָל בֵּין שִׁלְשְׁתָּם שֶׁל אֵלּוּ הַמַּחֲלוֹקוֹת, הַכֹּל עַל פִּי הַסְּבָרָא שֶׁהַמַּזָּל חוֹזֵר:

וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה. אֵינוֹ עִנְיַן הַהֶבְדֵּל, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי (שער ב פ"א), וְאַף עַל פִּי שֶׁגַּם זֶה כְּבָר נֶאֱמַר "לְמֶמְשֶׁלֶת וגו'", [וְחָזַר] וּפֵרֵשׁ כִּי הֵיכִי דְּלִשְׁתְּמַע מִנֵּיהּ מַה שֶּׁפִּיֵּס וְאָמַר "לְכִי וּמְשֹׁל בְּיוֹם וּבַלַּיְלָה".

וְאָמַר "**לְהַבְדִּיל בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ**", שֶׁזֶּהוּ מַה שֶּׁאָמַר אֵצֶל הַמַּחֲשָׁבָה "וּלְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וגו'". שֶׁהֲרֵי "קָרָא אֱלֹהִים לָאוֹר יוֹם וגו'". [וְאֵינוֹ הַמֶּמְשָׁלָה, שֶׁכְּבָר נֶאֱמַר] "וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם וגו'". . .

וְאָמְנָם זֶה שֶׁלֹּא הִזְכִּיר הַמְּאוֹרוֹת [בְּ"כִי טוֹב" כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בָּאוֹר] בְּ"כִי טוֹב" שֶׁל יוֹם הָרִאשׁוֹן, הַטַּעַם מִבְּאֹר [שֶׁהוּא מִפְּנֵי עִנְיַן הַ]קְּטָרוּג, כְּמוֹ שֶׁבְּיוֹם שֵׁנִי לֹא הֻזְכַּר כְּלָל "כִּי טוֹב",[190] [מִפְּנֵי] שֶׁבּוֹ נִבְרֵאת מַחְלֹקֶת שֶׁנֶּאֱמַר ["וִיהִי מַבְדִּיל וגו"], אַף אֲנִי אוֹמֵר שֶׁמִּפְּנֵי

הנבוכה בשמים כי הוא המכסה אותם והנותן להם אור. ומי שיציירהו ראוי שישפוט שהוא נפש כל העולם ונשמתו והמנהיג האלהי אשר לטבע הוא השליט הגדול מיד האל רואה ושומע כל הדברים כפי מה שיראה שר האותיות אומריר"ו עד כאן. ושנה ושלש הדעת הזה בספרו פעמים. ומסכי' לזה כתב פילוט"ינו תלמידו מתלמידי ארסטו וגדול מגדוליהם שחבר ספרי' בכל הפלוסופיא. כי הוא כתב בביאור שלא היו המאורות חלקי הגלגלים ולא קבועים בהם אבל היו הכוכבי' הנבוכי' מהלכים באויר בין השמי' והארץ והגלגלים הם נחים לא מהלכים עד כאן. ומזה תדע שהיה הדעת הזה מקובל בימים ההם ולפחות היה הדבר בספק אצל קצתם. ומצאתי בב"ר עדות לזה גדולה שכתוב שם פרשה ששית בדברם במאורות אמר ר' שמעון בן יוחאי אין אנו יודעין אם פורחים הם באויר. ואם שפין הם ברקיע. ואם מהלכים כדרכן הדבר קשה מאד וא"א לבריו' לעמוד עליו הנך רואה שהיה הדרוש הזה מסופק מאד אצלם ולכן אין ראוי להחליט המאמר שהיה דעת חז"ל בטל ושנצחו חכמי האומות חכמי ישראל.

[185]אוצ"ל [ולפי] סברתי וכו'. ועיין בהערה הבאה.

[186]אוצ"ל [הוא הנכון] שהפירוש הפשוט (הראשון) הוא הנכון.

[187]וז"ל: אמר רבי שמעון בן יוחאי אין אנו יודעין אם פורחין הן באויר, ואם שפין ברקיע ואם מהלכין הן כדרכן, הדבר קשה מאד, ואי אפשר לברירות לעמוד עליו.

[188]מפרט שלש אופנים א. פריחה. ב. שפיפה. ג. הילוך. ועפ"ז מסביר הנפק"מ ביניהם.

[189]אוצ"ל סברתו קיימת [במהלך המזל] עצמו, והכוונה בזה כפי שמסיים רבינו שהספק אינו האם המזל חוזר או הגלגל, אלא באופן סיבוב המזל עצמו הוא הספק וכמו שממשיך לבאר.

[190]מדברי רבינו נראה שחסר כאן ציון לדברי המדרש (בראשית רבה ד ו), וכן נראה שכל דברי רבינו בקטע זה בנויים על דברי המדרש הנ"ל ולכן מן הראוי להעתיקו כאן וז"ל: למה אין כתיב בשני כי טוב, רבי יוחנן תני לה בשם רבי יוסי ב"ר חלפתא שבו נבראת גיהנם, שנא' (ישעיהו ל׳:ל״ג) כי ערוך מאתמול תפתה, יום שיש בו אתמול ואין בו שלשום, רבי חנינא אומר שבו נבראת מחלוקת, שנאמר ויהי מבדיל בין מים למים, א"ר טביומי

הַקְּטָרוּג שֶׁהוּא [כְּעִנְיַן מַחְלֹקֶת, הִשְׁמִיט] הַמְּאוֹרוֹת וְלֹא הִזְכִּירָם אֵצֶל "כִּי טוֹב" [אַף שֶׁבָּאוֹר בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן] הִזְכִּירוֹ. וְסִיֵּם זֶה הַמִּדְרָשׁ שֶׁהִזְכִּרְתִּיו (בראשית רבה ד ו): [וּמַה מַּחְלֹקֶת] שֶׁהוּא לְתִקּוּנוֹ שֶׁל עוֹלָם וּלְיִשּׁוּבוֹ [אֵין בָּהּ כִּי טוֹב, מַחְלֹקֶת שֶׁהוּא לְעֵרְבּוּבוֹ] שֶׁל עוֹלָם עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה.[193] . . . . קַל וָחֹמֶר מֵעִנְיַן הַקְּטָרוּג[192] . . . . אֵלּוּ טְרֵפוֹת שֶׁכַּמָּה[191] . . . . . רְאוּיָה הָיְתָה לְהֵעָנֵשׂ מִצַּד הַקְּטָרוּג. וַאֲפִלּוּ הָכִי מִפְּנֵי[194] . . . . לְיִשּׁוּבוֹ וְתִקּוּנוֹ שֶׁל עוֹלָם וּכְבָר[196] . . . . . לְפִיכָךְ פִּיְּסָהּ בְּכַמָּה פִּיּוּסִים. וְגַם[195] . . . . . חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ. וְאִם כָּךְ הִרְבָּה [פִּיּוּסִים][198] . . . . . לְיִשּׁוּבוֹ וְתִקּוּנוֹ שֶׁל עוֹלָם.[197] . . . . . לְעֵרְבּוּבוֹ שֶׁל עוֹלָם, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה [שֶׁצָּרִיךְ]. . . .

[200]. . . . וְכֵן בְּכֻלָּן, וְאִלּוּ בַּסּוֹף אָמַר: "וְהִנֵּה. . . . .[199] בְּהַרְבֵּה מְקוֹמוֹת בְּמָקוֹם 'אִם', כְּמוֹ[203]. . . . . [202] בְּעוֹד שֶׁלֹּא נִשְׁלְמָה כָּל הַמְּלָאכָה[201] . . . . . בְּלָשׁוֹן הַמַּשְׁמַע מִמֶּנּוּ גַּם כֵּן [שֶׁבְּדִין]. . . . . שֶׁהֲרֵי אִם לֹא יִהְיֶה נִבְרָא[204] . . . . . כָּל טוֹבַת הָעוֹלָם לֹא. . . . בְּמַה שֶׁנִּבְרָא הָאָדָם אֶת כָּל [מַעֲשֵׂה]. . . . . וּכְאוֹמֵר, עַכְשָׁו נִשְׁלְמָה. . . . . הָעִנְיָן מוֹרֶה עַל. . . . . כְּמַחֻשֶּׁבֶת. . . . . הַגְּדוֹלִים וְהַנִּפְלָאִים. . . . . אֲפִילּוּ כְּנֶקֻדָּה וְיִהְיוּ. . . . . שֶׁאֵין לַעֲמוֹד עַל מַה. . . . . וְלִתְחִיָּה וְלָעוֹלָם הַבָּא. . . . . הַתַּכְלִית אֵיךְ. . . . . דִּדְלָמָא לֹא[206]. וַהֲרֵי. . . . . עַל פָּסוּק (במדבר כג כג)[205] "כָּעֵת יֵאָמֵר

אם מחלוקת שהיא לתקונו של עולם ולישובו אין בה כי טוב, מחלוקת שהיא לערבובו על אחת כמה וכמה, א"ר שמואל לפי שלא נגמרה מלאכת המים, לפיכך כתוב בשלישי כי טוב שני פעמים אחד למלאכת המים, וא' למלאכתו של יום, שאלה מטרונה אחת את רבי יוסי אמרה לו למה אין כתיב בשני כי טוב, אמר לה אעפ"כ חזר וכללו כולו בסוף, שנאמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד.

[191] אוצ"ל שכמה [שטענה טענות לזכות עצמה עדיין] ראויה.
[192] אוצ"ל [וכדחזינן בפרק] אלו טרפות.
[193] אוצ"ל [ויש לנו לדון] ק"ו.
[194] אוצ"ל מפני [התועלת] לישובו.
[195] אוצ"ל וגם [צוה להקריב שעיר לחטאת מדי] חדש.
[196] אוצ"ל וכבר [ביארנוה למעלה] לפיכך.
[197] אוצ"ל [בקטרוג ומחלוקת שהיא] לערבובו.
[198] אוצ"ל [בקטרוג ומחלוקת שהיא] לישובו.
[199] אוצ"ל "והנה [טוב מאד". וי"ל הטעם כי מצינו תיבת "כי" משמש] בהרבה.
[200] אוצ"ל [והנה אמר הכתוב באור "כי טוב"] וכן בכולן.
[201] אוצ"ל [אמר הכתוב] בלשון.
[202] אוצ"ל [ועל כן] בעוד.
[203] אוצ"ל [כי בשרירות לבי (דברים כט יח)].
[204] אוצ"ל [האדם].
[205] ז"ל רש"י על הפסוק: כעת יאמר ליעקב וגו' - עוד עתיד להיות עת כעת הזאת אשר תגלה חבתן לעין כל שהן יושבין לפניו ולמדים תורה מפיו ומחיצתן לפנים ממלאכי השרת, והם ישאלו להם מה פעל אל, וזהו שנאמר והיו עיניך רואות את מוריך (ישעיה ל כ).
[206] חבל על דאבדין, וקשה להשלים בדיוק המילים המדוייקות, אבל מלשון רבינו נראה תוכן כוונת הדברים כדלהלן: הטעם שבכל הברואים נאמר "כי" טוב, מטעם שאפשר לפרשו כמו "אם" טוב, שהרי עד לבריאת האדם

לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מַה פָּעַל אֵל". . . לִפְנִים מִמַּלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, וְהֵם יִשְׁאֲלוּ לָהֶם. . . . . .[207]
מִדְרָשָׁם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה. וְאַחֵרִיהֶם נֶלְכָה בְּאוֹר. . . . . .[208] שֶׁבְּעַל פֶּה, שֶׁמְּסָרָהּ מֹשֶׁה רַבֵּנוּ
עָלָיו הַשָּׁלוֹם לִיהוֹשֻׁעַ. . . . . שֶׁכָּתְבוּ הַמִּתְחַכְּמִים עַל פִּי אוּמְדָנָא. . . . . בָּאת מִלַּת "כִּי"
בְּכָל הַפָּרָטִים וְלֹא 'הִנֵּה'. . . . תְּשַׁמֵּשׁ בְּמָקוֹם 'אִם'.
וְהַיְנוּ שֶׁהַכֹּל[209]. . . . . הֲרֵי הָעוֹלָם בְּחֶסֶד שֶׁל תּוֹרָה נִבְרֵאת. . . . . נִשְׁאַר הַכֹּל בְּטוּבוֹ
וּמְלוֹאוֹ, וּבְהֶפְךְ לְהֶפְךְ. . . . . הַטּוֹב שֶׁכְּבָר נִבְרָא הָאָדָם הַמּוּכָן. . . . . דֶּרֶךְ הַזֶּה
הַסְּפֵקוֹת בְּמָקוֹמָן עוֹמְדִים. . . . . לְטוֹב הֲרֵי בְּחִירָה נְתוּנָה לוֹ. . . . שֶׁזֶּהוּ דִּבְרֵי הַתַּנָּאִים
(אבות ג טו)[211]. . . . . בְּטוֹב הָעוֹלָם נָדוֹן וְהַכֹּל לְפִי רוֹב. . . . . נִרְאָה מְיֻתָּר[210] שֶׁהֲרֵי
הוּא. . . . . נַנִּיחַ הַדִּין בְּמַשְׁמַע שֶׁל. . . . לְפִי וכוי אֶלָּא הֲכִי קָאָמַר. . . . נֶאֱמַר בּוֹ בְּכָל
פְּרָטָיו. . . . . עַל פִּי מַעֲשֵׂה בְנֵי אָדָם. . . . . נִתְקַיֵּם "כִּי טוֹב". . . . . לְעוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ
טוֹב. . . . "הוֹדוּ לַה' כִּי טוֹב":

*) צִיּוּנֵי הַנְּקֻדּוֹת הוּא לְפִי עֵרֶךְ הַתֵּבוֹת שֶׁנִּתְקַלְקְלוּ בִּרְבּ הַזְּמַן בַּדֶּרֶךְ הָאַחֲרוֹן בְּגוּף כי"ק שֶׁל הַגָּאוֹן הַמְּחַבֵּר זללה"ה (וּבְרַבָּם יוּכַל הַמַּשְׂכִּיל לַעֲמוֹד מֵעַצְמוֹ עַל הַשִּׁלְמָתָם).

נִשְׁלַם בְּטוֹב בְּעֶזְרַת ה' יִתְבָּרֵךְ

טוב בריאת העולם נמצא בספק, שהרי טוב האמיתי הוא רק לעתיד לבא ובפרט בעולם התחיה, וכמו שאמר הכתוב מה רב טובך אשר צפנת ליראיך, ובחסרון האדם הרי כל הטוב נמצא בספק גדול.

[207] אוצ"ל [וכפי] מדרשם.

[208] אוצ"ל [תורה] שבע"פ.

[209] אף שחסרו הרבה מילים נראים תוכן הדברים: שכיון שאין "טוב" אלא תורה על כן עד שלא נשלמה בריאה על פי התורה לא כתוב אלא "כי" טוב, שהכוונה הוא שהטוב הוא בספק, ורק אחר ההשלמה כתוב "והנה" טוב.

[210] י"ל כוונת רבינו: שלכאורה "הכל לפי רוב המעשה" אין בו שום משמעות נוספת על מ"ש קודם לזה - "ובטוב (תורה) העולם נדון"? ומפרש רבינו שהכוונה להוסיף ולרמז שדוקא על פי רוב "מעשה" האדם – שדוקא לאחר בריאתו כתוב "והנה" טוב, בוודאות.

[211] וז"ל: הכל צפוי והרשות נתונה ובטוב העולם נדון והכל לפי רוב המעשה: